

Ha-Kol

הקול

BROJ IZDANJA: 150
LIPANJ-SRPANJ 2017.
NISAN / IJAR / SIVAN 5777.

TEMA BROJA:
OBITELJ

SADRŽAJ

- 4 UVODNIK
5 IZBORI ZA TIJELA UPRAVLJANJA
ŽIDOVSKO OPĆINE ZAGREB
2017. GODINE
7 DOR 2017.
8 TJEDAN IZRAELSKO KUHINJE
9 MELITA KRAUS:
SLIKE INSPIRIRANE
SJEĆANJIMA KOJA GRIJU
12 EDUARDO HALFON,
“POLJSKI BOKSAČ” I JA
14 ZAGREPCANKE U SPLITU
15 KONCERT “LIRE”
16 MEĐUNARODNA
KONFERENCIJA O
ŽIDOVIMA BALKANA
17 IZLOŽBA “ŽIDOVI U SPLITU”
POČETAK MUZEJA?
18 SPLITSKI KRISTALLNACHT
20 ŽIDOVSKI POGLED NA OBITELJ
22 OBITELJ MORPURGO I SPLIT
24 VELIKI SCHLESINGERI
IZ LUDBREGA
26 ROMANA MILUTIN FABRIS:
BEZ ŽIDOVSKOG PORIJEKLA
NE BIH BILO OVO ŠTO
DANAS JESAM
28 CRTICE IZ DJETINJSTVA
MOJE MAJKE
30 ŽIDOVSKA ARISTOKRACIJA
— OBITELJI COHEN I LEVI
31 ROTHSCHILDVI
— NAJBOGATIJA OBITELJ
NA SVIJETU
34 OBITELJ MONTEFIORE
— OD INKVIZICIJE DO
BRITANSKOG PLEMSTVA
36 OBITELJ DE CAMONDO
— ROTHSCHILDVI S ISTOKA
37 OBITELJ U DREVNOM IZRAELU
38 ŽIDOVSKO OBITELJI TIJEKOM
I NAKON HOLOKAUSTA
41 ŠTO SU ČINILI NAŠI OČEVI
45 OBITELJ ZIMMERMANN
I NJIHOV ZLATNI TOKAJ
46 VELIKI TRENERI BELA
GUTTMANN I ALEKSANDAR
GOMELJSKI
48 ALEKSANDAR GALIČ
— ENFANT TERRIBLE R
USKE KULTURE
51 BEN FERENCZ: SVAKI RAT
MOŽE OD ČASNOG ČOVJEKA
NAPRAVITI UBOJICU
52 “ODBIJENI”— KAKO JE
MUSSOLINI HRVATSKE ŽIDOVE
OSUDIO NA SMRT
53 TAJNI ŽIVOT SHULAMIT
COHEN-KISHIK
54 ODLAZAK VELIKE SIMONE VEIL

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

DEAN FRIEDRICH, NARCISA POTEŽICA, FREDI KRAMER, LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, MILJENKO HAJDAREVIĆ, VESNA DOMANY HARDY, JAROSLAV PECNIK, RENATA DEBELJAK, MILIVOJ DRETAR, MAŠA TAUŠAN, ANA LEBL, MELITA KRAUS, LEA ALTARAC

TODA RABA!

* NA NASLOVNICI: SLIKA MELITE KRAUS, MEIN SHTETELE BELTZ

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

unatoč velikih vrućina, a prije ljetne stanke, za vas smo pripremili još jedan Ha-Kol. Nadamo se da će svatko u njemu pronaći nešto zanimljivo. A tema ima raznih. Židovska općina Zagreb održala je izbore, izabrala novo Vijeće ŽOZ-a i novog-sta-rog predsjednika. Ognjenu Krausu i svim članovima Vijeća čestitamo i želimo puno uspjeha u radu.

Razdoblje od prošlog broja bilo je pre-puno zanimljivih događaja. Više od 300 sudionika iz židovskih zajednica ex-Jugoslavije sudjelovalo je na još jednom susretu koji je ove godine ŽOZ organizirao u Čatežu. Uz bogat program, zanimljiva predavanja i prije svega druženje, sudionici su bili i više nego zadovoljni i već očekuju novi susret sljedeće godine. Izraelsko veleposlanstvo u RH organiziralo je Tjedan izraelske kuhinje u zagrebačkom hotelu Dubrovnik, a chef Rani Hadid oduševio je svojim delicijama i svojim viđenjem židovske kuhinje. Aktivne članice Ženske sekcije ŽOZ-a bile su u posjetu Splitu, gradu u kojem je u svibnju organizirana međunarodna konferencija o Židovima Balkana, o čemu piše Milivoj Dretar. Židovska općina Split i njezina predsjednica Ana Lebl svom su gradu predstavili izložbu “Židovi u Splitu”, koja je možda i zametak budućeg židovskog mu-

zeja koji bi upotpunio turističku i kulturnu ponudu Splita. Izdavačka kuća Fraktura iznenadila nas je magičnom knjigom židovsko-gvatemalskog autora Eduarda Halfona. “Poljski boksač” knjiga je koju treba pročitati.

Na naslovnici ovog broja možete uživati u predivnoj slici Melite Kraus. Njezina izložba u zagrebačkom Muzeju za umjetnost i obrt bila je povod za razgovor s našom umjetnicom, koja nas je uvela i u temu ovog broja: obitelj. Obitelj je vjerojatno najvrednija “stvar” koju posjedujemo, ona nas oblikuje, nadopunjuje, daje nam utjehu, toplinu, pruža osjećaj sigurnosti. To su osjećaji koje ja nosim iz mog doma i osjećaji koje pokušavam zadržati i prenijeti dalje novoj generaciji. O židovskom pogledu na obitelj piše naš rabin, Luciano Moše Prelević, a pronaći ćete i priče o židovsko-hrvatskim obiteljima koje su, svaka na svoj način, ostavile trag u svojim zajednicama. Tu su i priče o poznatim židovskim obiteljima Rothschild, Montefiore i Herzl, u kojima ćete — sigurna sam — pronaći puno interesantnih pojedinosti koje niste znali. Kako je izgledao život židovskih obitelji u drevnom Izraelu i kako se taj život nepovratno promijenio tijekom i nakon Holokausta? Koliko i da-

nas židovske obitelji osjećaju posljedice Holokausta? Znam da će ova tema biti bolna svima onima koji su tijekom Holokausta izgubili članove svojih obitelji. Ovaj broj stoga posvećujemo svim izgubljenim obiteljima, čuvajući sjećanja.

Fredi Kramer piše o dvojici velikih trenera koji su neizostavni dio povijesti nogometa i košarke. Radi se Beli Guttmannu i Aleksandru Gomeljskom. Vesna Domany Hardy pripremila je tekst o dosada nepoznatim podacima o tome kako je Mussolini osudio hrvatske Židove na smrt, a jedan od posljednjih tužitelja sa suđenja u Nuernbergu, Ben Ferencz upozorava svijet na to da rat od svakog čovjeka može napraviti ubojicu. Jaroslav Pecnik piše o Aleksandru Galiču i njegovom velikom utjecaju na rusku kulturu.

Pred sam završetak ovog broja, stigla je tužna vijest o smrti Simone Veil. Ova velika žena, koja je preživjela Auschwitz, bila je važna političarka, borac za ljudska i ženska prava, jedna od onih na koje smo beskrajno ponosni i jedna od onih koja nije dozvolila da Holokaust postane samo zaboravljena stranica povijesti.

*Do sljedećeg puta
Nataša Barac*

IZBORI ZA TIJELA UPRAVLJANJA ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB 2017. GODINE

PIŠE: DEAN FRIEDRICH

Izborna komisija Židovske općine Zagreb, dana 20. travnja 2017. utvrdila je i objavila popis birača na kojem se nalazilo 1.035 punoljetnih članova. Prigovora na birački popis nije bilo. Od ukupnog broja birača uvjete za glasanje sukladno članku 2. st. 2. Pravilnika o izborima za članove tijela upravljanja na dan 28. svibnja 2017. ispunilo je 215 birača. Za člana NO ŽOZ-a u propisanom roku nije zaprimljena niti jedna kandidatura. Za člana Vijeća ŽOZ-a u propisanom roku zaprimljeno je 15 kandidatura. Za predsjednika ŽOZ-a u propisanom roku zaprimljena je 1 kandidatura.

Dana 28. svibnja 2017. održani su izbori na dva biračka mjesta u Domu zaklade Lavoslava Schwarza i u Židovskoj općini Zagreb.

Izborna komisija u sastavu Dean Friedrich, Milana Haramina, Luciano Moše Prelević i Ana Hermanović započela je obradu podataka 28. svibnja 2017. u 19.02 sati te utvrdila sljedeće:

BIRAČKO MJESTO DOM ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA:

Odazvala su se tri birača. Nađeno listića za izbor Vijeća ŽOZ-a, 3 od toga nevažećih 0.

Nađeno listića za izbor predsjednika ŽOZ-a, 3 od toga nevažećih 0.

BIRAČKO MJESTO ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB:

Odazvalo se 110 birača. Nađeno listića za izbor Vijeća ŽOZ-a 110, od toga nevažećih 3.

Nađeno listića za izbor predsjednika ŽOZ-a 110, od toga nevažećih 4. Obrada podataka završena je u 20.01 sati te Izborna komisija utvrđuje rezultate izbora kako slijedi:

REZULTATI IZBORA ZA PREDSJEDNIKA ŽOZ-A

Rezultati glasanja za predsjednika ŽOZ-a: Za kandidata Ognjena Krausa glasalo je: 92 / Protiv kandidata Ognjena Krausa glasalo je: 17 / Ognjen Kraus izabran je za predsjednika Židovske općine Zagreb

* REZULTATI IZBORA ZA VIJEĆE ŽOZ-A

	IME I PREZIME	BROJ GLASOVA
1.	Saša Cvetković	82
2.	Mira Wolf	72
3.	Jaša Kraus	69
4.	Iris Goldner Lang	67

5.	Zoran Ferber	65
6.	Sanja Zoričić Tabaković	65
7.	Zoran Babić	65
8.	Vera Auslender Ujević	65
9.	Melita Švob	62
10.	Aleksandar Tolnauer	62
11.	Mihael Akerman	61
12.	Željko Heimer	53
13.	Ozren Tabaković	53
14.	Emil Stern	47
15.	Mihael Kaiser	39

U Vijeće ŽOZ-a izabrani su kandidati s najvećim brojem glasova, pod rednim brojem 1–14, a nije izabran kandidat pod red. br. 15, Mihael Kaiser.

Vijeće ŽOZ-a na sjednici održanoj 7. lipnja 2017. donijelo je odluku o ponovnom raspisivanju izbora za Nadzorni odbor (NO) ŽOZ-a. Izbori će se održati u ponedjeljak, 18. rujna 2017. te vas ovim putem obavještavamo o pravilima, načinu

kandidiranja te provedbi izbora. Ujedno vas pozivamo na sudjelovanje.

- **KOGA ĆEMO BIRATI?** Birat će se 3 člana NO na mandat u trajanju od 4 godine sukladno Statutu ŽOZ-a i odredbama Pravilnika o izborima za organe upravljanja usvojenog 11. ožujka 2009.
- **KAKO ĆE SE IZABRATI ČLANOVI NADZORNOG ODBORA?** Birat će se izravnim izborom, osobno i tajno. Tri kandidata koji dobiju najveći broj glasova birača postat će članovima NO.
- **TKO MOŽE BIRATI I BITI BIRAN?** Birati i biti biran može svaki član ŽOZ-a koji na dan održavanja izbora ima napunjenih 18 godina života, nalazi se na biračkom popisu i podmirio je dospjele članarine te članarinu za tekuću godinu. Članovi NO ne mogu biti članovi Vijeća ni bilo kojeg drugog tijela upravljanja ŽOZ-a, njezinih ustanova, udruga i trgovačkih društava, niti zaposleni u ŽOZ-u, ustanovama, trgovačkim društvima ili Udrugama ŽOZ-a. Za člana NO ne može biti imenovana osoba koja je član uže obitelji člana Vijeća ili člana bilo kojeg drugog tijela ili osoba zaposlena u ŽOZ-u.
- **BIRAČKI POPIS** Birački popis sastavit će se temeljem podataka o članstvu u ŽOZ-u i bit će dostupan u Uredu ŽOZ-a od 28. lipnja 2017. Prigovor na popis birača može se uputiti Izornoj komisiji u roku 10 dana od dana objave popisa, isključivo u pisanom obliku. Prigovor će biti riješen do dana objave ispravljenog popisa birača odnosno do 8. srpnja 2017. Osobe koje se neće nalaziti na ispravljenom popisu birača na dan održavanja izbora neće moći pristupiti glasanju.
- **KAKO PREDLAGATI KANDIDATE?** Kandidata člana NO može predložiti svaki član ŽOZ-a na odgovarajućim obrascima koje možete dobiti u Uredu ŽOZ-a. Obrasci se mogu podići od 28. lipnja 2017.

ili možete zatražiti da vam ih dostavimo. Kandidaturu svojim potpisom na obrascu moraju podržati najmanje 3 člana ŽOZ-a koji se nalaze na biračkom popisu, a predloženi kandidat treba potpisati pristanak na kandidaturu. Sve rubrike na obrascu trebaju biti ispunjene, i svi potpisi moraju biti ovjereni u Uredu ŽOZ-a ili u uredu javnog bilježnika. **S obzirom na ljetno radno vrijeme, molimo dogovorite telefonom termin za preuzimanje kandidatura/ovjeru potpisa.** Sva tri predlagatelja potpisivanjem obrasca gube pravo na kandidaturu drugih kandidata. Ukoliko član ŽOZ-a nakon što je svojim potpisom na obrascu podržao kandidaturu jednoga kandidata, potpiše još jednu ili više kandidatura, za važeću će se smatrati samo prvo zaprimljena, dok će ostali kandidati koje je potpisom podržao izgubiti kandidaturu, izuzev ukoliko ih kao kandidata ne podrži drugi predlagatelj koji još nije potpisom podržao niti jednog drugog kandidata. Predloženi kandidat za NO ne može predložiti sam sebe, ali može predložiti drugog kandidata.

Kandidati i predlagatelji u trenutku potpisa kandidacijskog listića moraju imati podmirene dospjele članske obveze i članarinu za tekuću godinu!

Izborna komisija prihvatit će samo kandidature podnesene na originalnim obrascima koji sadržavaju sve tražene podatke. Sve kandidature moraju biti zaprimljene u Uredu ŽOZ-a zaključno do 1. rujna 2017. u 12.00 sati. Dana 1. rujna 2017. u 14.00 sati na oglasnoj ploči ŽOZ-a objavit će se lista kandidata za Nadzorni odbor.

- **GDJE I KADA ĆE SE ODRŽATI IZBORI?** Izbori će se održati u ponedjeljak, 18. rujna 2017. na biračkom mjestu Židovska općina Zagreb, Palmotićeva 16 u vremenu od 10.00 do 19.00 sati.
- **GLASAČKI LISTIĆ** Glasovati se može isključivo zaokruživanjem rednog broja

ispred imena kandidata. Glasački listić sadržavat će imena kandidata redosljedom ustanovljenim ždrijebom. Glasovati se može samo za 1–3 kandidata. Glasački listić s imenima kandidata za NO sadržavat će imena svih kandidata za NO, redosljedom koji Izborna komisija ustanovi ždrijebom. Glasovati se može za najmanje jednog, a najviše 3 kandidata.

PRAVO GLASOVANJA

Pravo glasanja imaju svi članovi ŽOZ-a koji se nalaze na biračkom popisu i koji su prije glasanja podmirili dospjele članske obveze i članarinu za tekuću godinu!

- **KAKO GLASOVATI?** Glasovati možete uz predočenje osobne iskaznice i ovjeru pristupa izborima u popisu birača. Glasački listić ubacivat će se u za to predviđenu glasačku kutiju. Osobama koje zbog trajnijih zdravstvenih poteškoća nisu sposobne doći na biračko mjesto može se odrediti član biračkog odbora koji će im na dan izbora dostaviti i preuzeti njihov glasački listić. Osobe koje žele glasovati izvan birališta trebaju Izornoj komisiji podnijeti pisani zahtjev uz obrazloženje, koji u Uredu ŽOZ-a mora biti zaprimljen najkasnije do petka, 1. rujna 2017. do 12.00 sati. O negativnom ili pozitivnom rješenju zahtjeva, te o terminu dolaska predstavnika Izborne komisije podnositelj će biti obaviješten do dana održavanja izbora. Deponiranje glasova prije dana održavanja izbora nije dozvoljeno.
- **REZULTATI** Neslužbeni rezultati bit će objavljeni na oglasnoj ploči ŽOZ-a, u utorak 19. rujna 2017. u 12.00 sati. Prigovore na rezultate izbora Izborna komisija će primiti do 20. rujna 2017. od 10.00 do 16.00 sati isključivo u pisanom obliku, a rješavat će ih do objave službenih rezultata. Službeni rezultati bit će objavljeni 21. rujna 2017. u 14.00 sati na oglasnoj ploči ŽOZ-a.

DOR 2017.

PIŠE: DEAN FRIEDRICH

FOTOGRAFIJA: DOR 2017.

Nakon brojnih pohvala Židovskoj općini Zagreb za organizaciju prve konvencije židovskih općina bivše Jugoslavije u Sv. Martinu na Muri 2016. godine, Vijeće ŽOZ-a odobrilo je proračunska sredstva za nastavak ovog projekta u 2017. Cilj nam je ponovno bio ponuditi raznovrstan program koji će zainteresirati sve generacije, kvalitetan smještaj i raznolike mogućnosti razonode. JDC se uključio u projekt odobrivši financijsku potporu te smo od 18. do 21. svibnja 2017. organizirali DOR u Čatežu u Sloveniji. Interes ni ove godine nije izostao te smo popunili sve smještajne kapacitete u samo tjedan dana od objave poziva, a više od dva mjeseca prije samog početka.

300 sudionika iz svih bivših republika Jugoslavije, izuzev Crne Gore, na raspolaganju je imalo bogat program koji je uključivao film, predavanja, koncerte, službu za Šabat, sportske aktivnosti, rikudei am, jogu, fitness, rekreaciju u bazenskim kompleksima i neformalna druženja. Za djecu su organizirane aktivnosti uz odgojitelje Dječjeg vrtića

Mirjam Weiller te madrihot Nedjeljne škole ŽOZ-a.

DOR je otvorio Roy Zaltsman iz Izraela, zabavljač s područja psihologije i parapsihologije, svojim Mentalist Show programom, kojim zabavlja i zbunjuje publiku neobičnim sposobnostima čitanja misli, predviđanja, telekineze i različitim iluzijama. Zaltsman je održao i radionice na teme "Moć manipulacije i uvjeravanja" te "Kako poboljšati pamćenje?". Prikazan je izraelski igrani film "Antena" (2016.), redatelja i scenarista Arika Rothsteina, uz glavne uloge Gile Almagor, Michaela Alonia. Film govori o Jošui, osamdesetogodišnjaku, preživjelom iz Holokausta, koji jednog jutra otkriva na svom krovu antenski sustav te saznaje da je susjed iznajmio dio krova mobilnom operateru.

Predavanja su održali prof.dr.sc. Mirjana Krizmanić ("Zašto poričemo provjerenе činjenice i obmanjujemo sebe i druge?") i "Uloga pasivnih promatrača u Holokaustu"), popularna hrvatska znanstvenica s Katedre za kliničku psihologiju i redovna predavačica na Šoa akademiji ŽOZ-a, te

gošća iz Ujedinjenog Kraljevstva, Angela Gluck, edukatorica, trenerica i konzultantica pri ustanovama za upravljanje obrazovanjem i obrazovnim ustanovama u UK, autorica više od 40 knjiga na temu vjere i povijesti, specijalizirana za teme iz Biblije te aktivna povjerenica fundacije koja brine o izbjegloj djeci bez roditeljske i druge skrbi, predavanjima "Knjiga o Rut i tko je Židov?" te "Zapisano u našoj povijesti — Židovi izbjeglice".

U koncertnom dijelu programu nastupio je Quodlibet kvintet uz soliste, pripremvši za ovu prigodu originalan i jedinstven program uz djela J. H. Baermannna, von Webera, Nichifora, Poncheillija te uz rado slušani klezmer. Kao solisti nastupili su Bruno Philipp (klarineta), etablirani glazbenik prepoznatljivog izričaja te Emma Štern (klarinet), članica ŽO Osijek, jedna od najperspektivnijih mladih umjetnica, trenutno na studiju na Muzičkoj akademiji u Zagrebu. Nažalost, izostao je najavljeni Mario Korunić (violina), osnivač svjetski poznatog ansambla Gitanes Blondes, kojeg smo u Zagrebu imali prigode slušati u okviru programa jednog od Tjedana Izraela u velikoj dvorani V. Lisinskoga.

Drugi koncert priredio je sastav Roberta Krkača uz prateći vokal Jelene Žnidarić (Zsa Zsa), a uz vjerojatno najboljeg hrvatskog vokalnog izvođača Jacquesa Houdeka koji se netom vratio s Eurosonga.

Službe i jednu radionicu održao je glavni rabin RH i Crne Gore Luciano Moše Prelević, a jogu su sudionici svakog jutra prakticirali uz Danicu Rut Helman iz Makedonije. Sudionici su se razišli zadovoljni, a nama preostaje razmišljanje o sljedećem DOR-u.

TJEDAN IZRAELSKJE KUHINJE

PIŠE: NATAŠA BARAC

Izraelsko veleposlanstvo u Republici Hrvatskoj i ove je godine organiziralo Tjedan izraelske kuhinje. Ovogodišnji “domaćin” ove zanimljive manifestacije bio je hotel Dubrovnik a posebni gost *chef* Rani Hadid.

Chef Rani Hadid, podrijetlom Druz, prva je iskustva stekao u svojem domu, od majke i bake za koje kaže da su bile odlične kuharice te da je upravo to iskustvo koje je dobio kao dijete utjecalo na njegov kasniji odabir karijere. Nakon diplome Kulinarskog fakultetu u Netanyi radio je u pet uglednih hotela u Izraelu te na brodu za krstarenje. a trenutačno je *chef* resorta Isrotel Dead Sea.

Rani Hadid smatra da je jedna od posebnosti izraelske kuhinje to što se na stolu gostima uvijek nudi puno toga, te u svemu tome svatko može lako pronaći nešto što voli. U svojoj kuhinji, *chef* Hadid miješa kuhinju Druza koju je naučio u djetinjstvu sa židovskom kuhinjom kojoj dodaje druge utjecaje, poput daška francuske ili azijske kuhinje.

Ljubav koju *chef* Hadid osjeća prema kuhinji najbolje se vidi u jelima koje priprema. S obzirom da voli fuziju različitih tradicija, često od poznatih, tradicionalnih i omiljenih bliskistočnih namjernica stvara nova i zanimljiva jela. Zagrebačkoj publici predstavio je mješavinu izraelskih kuhinja i mješavinu najrazličitijih okusa izraelskog društva.

FOTOGRAFIJA: TJEDAN IZRAELSKJE KUHINJE
— CHEF RANI HADID SA SURADNICIMA.

U Izraelu obroci počinju sa salatama i predjelima, pa su tako i u Hotelu Dubrovnik gosti mogli uživati, na primjer, u pečenim patlidžanima u umaku od thine sa zrnima šipka, osvježavajućoj salati od komorača sa sušenim smokvama i korijanderom te salatam od listova blitve sa slanutkom i ukiseljenim limunom.

Zvijezda glavnih jela bio je janjeći kadaif u umaku od thine i silana, a upravo tu je *chef* Hadid pokazao svoju kreativnost te kadaif, koji je tradicionalni desert, pretvorio u zanimljivo slano jelo. Gosti su mogli probati i file iverka u umaku od

charmila, pileći file u izraelskoj marinadi od ukisenjenog limuna, korijandera i baharata ili npr. u govedini sa čičokom i sušenim rajčicama.

I kao šećer na kraju, tu su bili i kadiaf punjen kremom od datulja i oraha sa silanom i thinom, sladoled od vanilije s mentom i limunom, te tradicionalni blancmange sa sušenim kokosom i pistacijama.

Nadamo se da je i ovaj Tjedan izraelske kuhinje još više približio Izrael hrvatskoj publici. Jer ljubav, kako je dobro poznato, ide kroz želudac...

MELITA KRAUS: SLIKE INSPIRIRANE SJEĆANJIMA KOJA GRIJU

PIŠE: NATAŠA BARAC

FOTOGRAFIJA: MELITA KRAUS CHELM
— STORY OF PEARLS & FEATHERS

Melita Kraus godinama je dio ove naše male zajednice. Njezini radovi, kojima se često divim na društvenim mrežama, podsjećaju na Marca Chagalla, na život u štetlu, nose nostalgiju prošlih vremena. Iako je od ranog djetinjstva crtala i ma-

štala o slikarskoj karijeri, život ju je, kao što to često biva, odveo u nekom drugom smjeru. Ali talent je bio jači i danas je slikarica Melita Kraus prepoznatljiva po, kako su to dobro opisali likovni kritičari, “začudnoj maštovitosti koju s jedne

strane temelji na židovskoj tradiciji i mitologiji, a s druge na poniranju u unutarnji svijet, snove, duhovnost”.

Melita Kraus rođena je 1954. u Bjelovaru, gdje živi i radi, a slikarstvom se intenzivno počela baviti devedesetih godina 20. stoljeća. Do sada je sudjelovala na više od stotinu grupnih i samostalnih izložbi u Hrvatskoj i inozemstvu, a posljednjih se godina bavi i pisanjem i ilustriranjem knjiga za djecu. Objavila je i nekoliko autorskih slikovnica od kojih su neke prevedene na engleski jezik. U travnju ove godine u zagrebačkome Muzeju suvremene umjetnosti njezina su djela predstavljena na izložbi “Ogledalo čudesnoga”.

U otvorenom i emotivnom razgovoru za Ha-Kol, Melita otkriva koliko je na njezin rad utjecalo židovstvo ali i njezina obitelj, što je nadahnjuje i potiče na stvaranje.

Vaš životno-umjetnički put posebno je zanimljiv ako se zna da nemate akademsko likovno obrazovanje. Kako ili kada je započelo Vaše putovanje okrunjeno izložbom u zagrebačkom Muzeju suvremene umjetnosti?

Slikala sam od najranijeg djetinjstva. Bio je to jedan čudan proces, bila sam dijete relativno starih roditelja i oni su mi često

čitali priče, ali to nisu bile dječje priče. Mislim da sam nekako prerano odrasla i nisam imala mnogo prijatelja svoje dobi. Moja najmilija zabava bila je “pričanje vlastitih priča samoj sebi”, a dok sam pričala istovremeno sam crtala ono što pričam i to na marginama očevih starih medicinskih knjiga. Konstrukcija tih crteža prepunih “grozdastih” likova nalik je ovima kakve i danas slikam. Kako sam odrastala i dalje sam nje govala svoje dvije strasti, čitanje knjiga i crtanje. Živjela sam u malom Bjelovaru u kome nisam imala prilike dobiti neko specijalno likovno obrazovanje, ali moje su radove sporadično viđali neki studenti slikarstva koji su mi davali poticaj. Moja popularnost među školskom djecom također je rasla radi crteža koje sam im crtala. Tu sam vidjela svoj put i maštala o njemu. Maštala sam i o Parizu, Montmartru, impresionistima. Čitala sam životopise umjetnika i gutala slikarske monografije. Ipak život je želio drugačije, kada sam imala oko 13 godina moj otac se teško razbolio, trpio je velike bolove, a ja sam od vesele djevojčice koja je živjela u radosti i lakoći, odjednom bila prinuđena suspregnuti svoju mladost i živjeti uz mračnu sjenu boli, zatvorenosti i patnje. Nažalost, tu sam počinila jednu grešku: u želji da pobjegnem, udala sam se vrlo mlada sa 16 godina. Sa 17 godina sam postala majka djevojčice Jelene, a sa 20 godina sina Jagoša. Usporedno sam izvanredno završavala školu.

[Vjerojatno ovdje leži odgovor na pitanje zašto ste bili odlučili studirati na Fakultetu političkih znanosti a ne na Akademiji?](#)

Naravno, s dvoje djece nije bilo moguće studirati likovnu akademiju. Jedino što je bilo moguće upisati u jesenskom roku bile su političke znanosti. I tako eto mene tu, no ubrzo sam se i razvela, posvetila studiju a potom poslu i odgoju djece. I dalje sam ponekad crtala ali rijetko. Tek 1991. kada se u Hrvatskoj dogodio rat, koji

FOTOGRAFIJA: MELITA KRAUS MAJKA I KĆI

za mene nije bio samo fizičko uništavanje nego i rušenje jednog postojećeg svijeta, počela sam ponovno intenzivno crtati. Željela sam na nekoj podsvjesnoj razini zacijeliti nepremostivu ranu između dva svijeta, onog prije i nakon rata. Vratiti

svijetu mir i ljubav. Crteži koji su gotovo curili iz moje podsvijesti, uglavnom su predstavljali likove majke s dvoje djece ili ljubavnike. Crteže kojih je tad bilo mnogo, pokazala sam osobi kojoj sam se najviše divila kao umjetnici i

FOTOGRAFIJA: MELITA KRAUS
MEIN SHTETELE BELTZ 25

intelektualki — Nives Kavurić Kurtović. Nives se iskreno oduševila i učinila puno oko svojih prvih izložbi. Tako je to krenulo, i traje od 1991. U međuvremenu sam puno radila na istraživanju raznih tehnika, a i napisala sam i ilustrirala 10 knjiga za djecu. Predajem etiku u školi i te knjige su moj doprinosi nadopuna razvoju etičkih stavova kod djece.

Tema ovog broja Ha-Kola je obitelj, budući da obitelj ima važnu ulogu u židovstvu. Kako je Vaša obitelj utjecala na Vašu umjetnost?

Potječem iz obitelji koja je većim dijelom stradala u ustaškim logorima. Kod nas se u kući nije govorilo o židovstvu, ni o nestalim članovima obitelji, ni o ratu. Ipak moj otac Oton se spremio odseliti u Izrael, dok je još bio zdrav, pričao mi je mnogo židovskih priča, a da ih nije obilježavao kao židovske. Kuhala su se židovska jela i pričali židovski vicevi. U jednom trenutku

mog djetinjstva, jedan dječak me grubo osvjestio o mojoj nacionalnoj pripadnosti o kojoj ništa nisam znala. Otac nije bio religiozan, potjecao je iz bogate i intelektualne obitelji. Rođen je 1898. i studirao je u Beču, u doba najvećeg intelektualnog procvata. Bio je kozmopolit koji se nikada nije odrekao svoga židovstva. Nakon očeve smrti željela sam se na neki način povezati s njim, s obitelji koju nikad nisam imala i o kojoj znam vrlo malo. Stvarala sam imaginarne uspomene gradeći ih na temeljima židovskih priča, glazbe i mitova. Godinama se toliko toga skupilo da je postalo toliko bremenito i željno izlaza van, da bi obogatilo svijet i da se nikad ne zaboravi!

Koja sjećanja nosite iz djetinjstva i mogu li se ona vidjeti u Vašim radovima?

Moja sjećanja su vezana za oca kojemu sam zamijenila život i obitelj koju je izgubio. Bila sam njegov prijatelj

i njegova nada. Izmišljao je za mene najdivnije, najmaštovitije igre. Mnogo smo putovali, šetali šumama. Sjećanja na oca materijalizirala sam u artbooku "Mein Shtetele Beltz". Svaka stranica tog artbooka inspirirana je jednom jidiš pjesmom, a sve stranice zajedno su neka vrst biografije mog oca. Mama Vesna je bila ona stabilna stijena, dobri duh koji je svemu davao zlatni prah građanskog blagostanja. Bila je mnogo mlađa od oca, lijepa i blaga. Otac mi je umro kad sam imala 17 godina. Iako kažem da je umro, on je stalno samnom kao moj savjetnik, kao dio mene. Majka me napustila prošle godine, ona je dio predivnih sjećanja na sve one stvari koje čine mozaik svakodnevnice. Što god radim u kući mama je u meni!

Željela bih također dodati da moja djeca već 20 godina žive daleko od mene. Sin u Izraelu, a kćer u Americi. Mnogo je tome pridonio rat. Priča mog oca, njegove razorene obitelji, na neki se način nastavila i u mom slučaju. To vječno lutanje, potraga za utočištem kao da je postalo i njihova sudbina. Razdvojenost, uspomene koje griju i daju snagu stalni su motiv mojih slika. Kada slikam neki židovski mit, religijski motiv ili priču to je uvijek izazvano stvarnom situacijom u kojoj se nalazim. Sve što radim slika je mene, moje obitelji i mog života.

Što Vas trenutačno inspirira?

Zadnje tri godine cijeli jedan ciklus inspiriran je pričama o gradu Beltz, mitskom mjestu jidiš kulture, mjestu smiješnih ljudi koji sve rade naopako. Taj ciklus inspiriran je svakodnevnicom koja me okružuje, ali je ujedno i apel i podsmijeh!

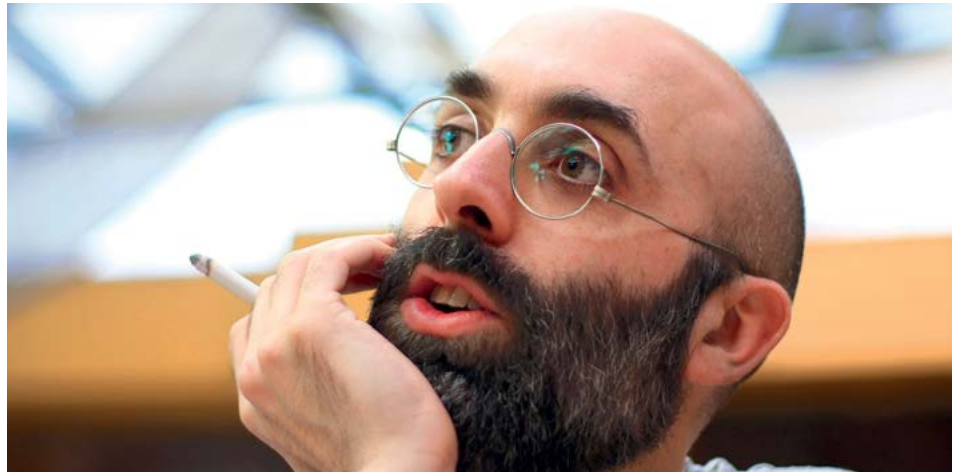
EDUARDO HALFON, “POLJSKI BOKSAČ” I JA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Knjiga “Poljski boksač” stigla je do mene jednog petka rano poslijepodne. Gledala sam korice te knjige, autor mi je bio potpuno nepoznat, saznala da je iz Gvatemale. Nešto se dogodilo između mene i knjige koja je stajala na mom radnom stolu. U petak navečer počela sam čitati Eduarda Halfona, u subotu ujutro poželjela sam sjesti na prvi avion, otići u Gvatemalu i razgovarati s njim. U subotu poslijepodne pronašla sam ga na Facebooku i prijatelji smo se na nepoznato.

Ne znam i ne mogu opisati što se točno dogodilo. “Poljski boksač” za mene je čudesna knjiga koja me potpuno osvojila. Nije lako jednom riječju opisati o kakvom se djelu radi: moglo bi se reći da se radi o interaktivnoj knjizi, djelomično temeljenoj na iskustvima i životu samog autora, ali ne autobiografiji, knjizi koja sigurno ne spada u red konvencionalnih romana ili kratkih priča, koje Halfon najviše voli pisati. Hrvatski prijevod, u još jednom od odličnih izdanja “Frakture”, sastavljen je od osam povezanih priča, ali ta je knjiga ustvari dio većeg projekta na kojem Eduardo Halfon nastavlja raditi i u sljedećem romanu “Monasterio”. Nadam se da će i to djelo u kojem Židov, koji je raskinuo sa židovstvom, odlazi u Izrael na vjenčanje svoje sestre i ultraortodoksnog Židova, uskoro biti objavljeno i na hrvatskom.

O čemu se ustvari radi? Protagonist “Poljskog boksača” zove se upravo kao i autor knjige — Eduardo Halfon. Ali on

FOTOGRAFIJA: EDUARDO HALFON,
“POLJSKI BOKSAČ” I JA

nije, barem ne u svim dijelovima, i njegov alter ego. Zahvaljujući tome čitatelj ima osjećaj da se sve ono o čemu priča Eduardo Halfon glavni lik/autor i stvarno dogodilo iako to vjerojatno nije istina, a sam autor nam vrlo vješto pomiče granice između stvarnosti i onoga što živi samo u njegovoj mašti.

Eduardo Halfon zaljubljen je u riječi i jezik. O tome svjedoči i u o ovom dijelu, ne samo predivnim odabirom riječi koje se pretvaraju u poeziju, već i u dijelovima knjige kada se npr. divi nekim nazivima mjesta u Gvatemali. Iako bilingvalan, Halfon je odlučio pisati na svom materinjem, španjolskom jeziku što je sigurno bio teži put, jer je do čitatelja vjerojatno lakše doći kada pišete na sveprisutnom engleskom jeziku, na kojem se Halfon školovao. O tome koliko je njegov na izgled jednostavan stil pisanja ustvari kompliciran, svjedoči i podatak da je na engleskom prijevodu “Poljskog boksa-

ča” radilo petoro prevoditelja, uz pomoć samog Halfona. Jer najdublje stvari na izgled su vrlo jednostavne.

“Poljski boksač” vodi nas na nevjerojatno putovanje od Gvatemale do Auschwitza, do SAD-a, Golog otoka i Beograda, do mjesta i ljudi koje bi teško mogli povezati i u najluđim snovima. Na tom putu Eduardo Halfon uživa sa svojom prijateljicom/djevojkom Liom, sluša muziku u kojoj istinski uživa i koju dobro poznaje, putuje po Gvatemali, razgovara sa svojim djedom koji mu nakon puno ispijenog viskija priča o svom boravku u Auschwitzu i susretu s poljskim boksačem koji mu je spasio život, sjeća se svog djetinjstva, susreće pijanistu Milana Rakića, napola Srbina, napola Roma s kojim dijeli pitanje identiteta i osjećaj samoće i napuštenosti. Dok se jedan od njih želi povezati sa svojim korijenima, drugi od njih pokušava pobjeći. A obojica znaju da se ne može pobjeći od sebe samog, bez obzira na

sve dijelove svijeta kojima putuju. Jer, kako kaže Halfon, pokušavamo se otresti osjećaja samoće i napuštenosti, pokušavamo zaboraviti taj osjećaj, ali često nas i najmanja sitnica vraća na početak. “Ja nisam mogao prestati razmišljati o tome kako jedni bježe od svojih korijena dok drugi čeznu za njima, iz dubine duše; o tome kako jedni bježe iz svjetova svojih očeva dok drugi izgaraju i vape za njima; o tome kako se ja nikako ne mogu dovoljno udaljiti od judaizma, dok se Milan nikako ne može približiti Ciganima”, kaže u jednom trenutku glavni lik.

A tko je ustvari Eduardo Halfon? Rođen je 1971. godine u Ciudad de Guatemala, glavnom gradu zemlje. Kada je imao deset godina zajedno sa svojom obitelji odlazi u SAD gdje pohađa školu i studira inženjerstvo. Nakon završenog fakulteta vraća se u Gvatemalu, otkriva književnost kojoj se posvećuje u potpunosti te sljedećih osam godina predaje književnost na Sveučilištu Francisco Marroquin. Kako sam kaže, njegov ulazak u svijet književnosti bio je neočekivan i neplaniran. Imao je tada 32 godine i nikada prije toga nije ništa objavio. Čitav život se ustvari bavio drugim stvarima i knjige ga nisu zanimale. Tek nakon povratka u Gvatemalu, kada je počeo raditi kao inženjer u zemlji koju praktički nije poznao i čijeg se jezika jedva sjećao, shvatio je da ga ta situacija frustrira te je želio pomoći sam sebi. Upisao se na sveučilište gdje je počeo proučavati filozofiju i književnost, u pokušaju da shvati i bolje razumije realnost u kojoj se našao. Ubrzo je napustio posao, živio od ušteđevine i počeo čitati jednu knjigu dnevno. Godinu dana kasnije počeo je raditi na sveučilištu, prvo kao asistent a zatim kao profesor književnosti. Istovremeno tajno je počeo pisati, a do danas je objavio 11 djela.

Danas književni kritičari, ali i publika, smatraju da je Eduardo Halfon jedan od najboljih novijih latinoameričkih autora

Izaberete li Eduarda Halfona, izabrali ste putovanje.

POLJSKI
BOKSAČ

EDUARDO
HALFON

FRAKTURA

FOTOGRAFIJA: EDUARDO HALFON,
“POLJSKI BOKSAČ” I JA / NASLOVNICA

o čemu svjedoče i brojna priznanja i nagrade koje je primio, kao i prijevodi njegovih djela na mnoge svjetske jezike. Godine 2011. dobio je stipendiju Guggenheim za pisanje nastavka kratkog romana “Poljski boksač”.

Eduardo Halfon trenutačno živi u Nebraski, ali često posjećuje svoju rodnu Gvatemalu. Prema nekim najavama, uskoro bi trebao posjetiti i Hrvatsku što će biti prilika da barem pokušam otkriti i u čemu je čarolija Halfonovog pisanja.

ZAGREPČANKE U SPLITU

TEKST I FOTOGRAFIJE: MR.SC. NARCISA POTEŽICA

Posjet članica Ženske sekcije ŽOZ-a Židovskoj općini Split u travnju značio je ne samo obilazak Splita i upoznavanje s najznačajnijim spomenicima grada, već i upoznavanje sa Židovskom općinom Split i ugodno druženje s njenim članovima. Za ideju da se posjeti Split, za pripreme i sve dogovore zaslužna je dr. Sida Ozmo-Steiner, predsjednica Ženske sekcije ŽOZ-a. Posebno nam je ostao u sjećanju susret sa Splićankama, zahvalni smo za nezaboravnu srdačnu dobrodošlicu Ani Lebl, predsjednici ŽO Split, Maji Gorjan, predsjednici Ženske sekcije ŽO Split, tajnici Draženi Striže. Zahvali smo im i na organizaciji našeg boravka i na tome što su prilikom našeg boravka i obilazaka u Splitu i Trogiru stalno bile s nama.

U Split je krenulo nas osamnaest autobusom, a unatoč snijegu u Lici, Split nas je dočekao u suncu i već prva šetnja po sunčanoj obali sve nas je raspoložila.

Prvo jutro u Splitu organiziran je obilazak po staroj gradskoj jezgri uz stručno vodstvo turističkog vodiča a to je bila Lea Altarac. Najprije smo se na Rivi okupili oko makete grada i vidjeli da gradsko središte čine ostaci Dioklecijanove palače iz 4. stoljeća. Zato smo krenuli u razgledavanje Dioklecijanovih podruma gdje smo bili upozoreni na crteže triju menora koje su i prvi dokaz prisutnosti Židova u Splitu uz već poznatu uljaricu koja je pronađena u Solinu. Obišli smo Peristil, prošli kroz Zlatna vrata te nakon Muzeja

FOTOGRAFIJA: ZAGREPČANKE U SPLITU

grada Splita došli do Narodnog trga gdje je čuvena Knjižara Morpurgo te zatim stigli do Židovskog prolaza, uličice u kojoj se nalazi ŽO Split. Splitska sinagoga je jedna od najstarijih europskih sinagoga, nastala u 16. stoljeću u nekadašnjem židovskom getu adaptacijom drugog kata dviju spojenih srednjovjekovnih kuća, a današnji izgled nastao je 1721. Godine (zapadni zid Dioklecijanove palače ugrađen je u najsvetiji dio hrama — aron hakodeš okrenut Jeruzalemu, a izgrađen je u klasicističkom stilu od crnog i bijelog mramora). U sinagogi je Lea Altarac s ponosom podsjetila da je tu njen otac bio

pomoćni kantor. O Židovima u Splitu te radu njihove općine kao i o budućim planovima predavanje je održala predsjednica Ana Lebl. Poslijepodne smo otišli do Meštovićeve galerije, gdje smo upoznali fundus ovog muzeja, a zatim smo također razgledali Meštovićeve kaštelet, te na kraju smo ovjekovječili zajedničkom fotografijom trenutak na sunčanoj terasi s pogledom na more. Poslije toga otišli smo do starog židovskog groblja, spomenik kulture pod zaštitom (datira od 1573. godine kada je zemljište kupio mletački Židov portugalskog porijekla Daniel Rodriguez-Rodrigo, koji je osno-

vao i prvu karantenu). Raritet je što je nekadašnja mrtvačnica sada proširena zgrada u kojoj je kafić gdje se zaustavljaju svi oni koji idu na Marjan.

Drugoga dana smo krenuli na izlet u Trogir, a prilikom vožnje vidjeli smo stari rimski vodovod koji još uvijek grad snabdjeva vodom, a žuta brnista uz cestu podsjetila nas je na njen latinski naziv aspalatos pa je jedno od tumačenja da je po tome dobio grad naziv Aspalatos odnosno Split. Trogir je grad pod zaštitom UNESCO-a, spojen s kopnom mostom. Prošli smo kroz grad do katedrale, zadivljeni stali pred čuveni Radovanov portal, njegovi poput čipke isklesani kameni likovi svjedoče o velikom majstoru. U prekrasnom ambijentu prirodnog rezervata pored Trogira ručkom nas je počastila naša dr.sc. Melita Švob odnosno Udruga preživjelih žrtava Holokausta.

Navečer je uslijedila šabatna večera u žo Split, kada se okupio veći broj njihovih članova, a glavni rabin u RH Luciano

FOTOGRAFIJA: ZAGREPČANKE U SPLITU

Moše Prelević, i sam porijeklom iz Splita, blagoslovio je divnu halu s makom. Naša Sida je u ime Ženske sekcije ŽOZ-a zahvalila na gostoprimstvu i predala prigodni poklon Maji kao predsjednici njihove Ženske sekcije, a svi smo bili počašćeni pažnjom koju nam čitavo vrijeme ukazala Ana Lebl kao predsjednica njihove Općine. Poslije večere uživali smo u kolačima koje su napravile vrijedne Splićanke, čla-

nice žo Split. Tako je zajednička večer u splitskoj židovskoj općini bila “točka na i” ovog divnog posjeta.

I zadnjeg dana — sunčani Split pružio nam je divno jutro, bilo da je prošlo u šetnji do njihove tržnice tzv. Pazara ili još jednoj kavi na splitskoj Rivi gdje smo se oprostili od mora i domaćina sa željom da se vidimo u Zagrebu.

KONCERT “LIRE”

PIŠE: MR.SC. NARCISA POTEŽICA

Mješoviti pjevački zbor “Lira” Židovske općine Zagreb nastupio je u lipnju u Centru za kulturu Novi Zagreb u okviru programa “Četvrtkom večeri klasične glazbe”. Koncert je bio uspješan, izvedeno je petnaest pjesama, a među njima: zbor Židova iz opere “Nabucco”, židovska tradicionalna Hava Nagila (u aradžmanu Emila Cosseta), vesela brazilska pjesma Muie rendera, pa je oduševljena publika članove Zbora ispratila dugotrajnim pljeskom.

Ravnatelj novozagrebačkog centra za kulturu Branko Marić naglasio je da ove godine Lira obilježava 63. obljetnicu osnutka i kontinuiranog djelovanja, te da je specifičnost Lire to da je zbor osnovala Židovska općina Zagreb 1954., s ciljem da se nakon Holokausta sačuvaju od zaborava sve vrste židovskih zbornih pjesma (sinagogalne-liturgijske, pjesme na jidišu, španjolsko-sefardske romance i hebrejski folklorni napjevi). Repertoar je s vremenom proširen hrvatskim fol-

klornim napjevima, posebno se ističu pjesme u obradi Emila Cosseta, glazbenika koji je 44 godine umjetnički vodio nekadašnji zbor “Moša Pijade” poslije “Liru”, a sadašnji dirigent Robert Homen istaknuo je da od nedavno na prijedlog Hrvatskog društva skladatelja jedan park u Zagrebu, u Prečkom, nosi ime Emila Cosseta.

MEĐUNARODNA KONFERENCIJA O ŽIDOVIMA BALKANA

TEKST I FOTOGRAFIJA: MILIVOJ DRETAR

Svibanj u Splitu znači dolazak prvih većih skupina turista, ulicama grada odzvanja francuski, talijanski, japanski, švedski... Peristil, katedrala, podrumi, Grgur Ninski, riva i ostale znamenitosti izazivaju oduševljenje posjetitelja. No, Split je mjesto okupljanja i znanstvenog svijeta. Stručnjaci raznih društvenih područja: povijesti, književnosti, teologije, novinarstva, bibliotekarstva, okupili su se od 8. do 10. svibnja u Splitu na Međunarodnoj konferenciji "Židovi na Balkanu: povijest, vjera, kultura", u organizaciji Centra Moses Mendelssohn iz Potsdama te Sveučilišta u Splitu. Neformalni dio konferencije započeo je razgledavanjem Dioklecijanove palače i židovskog Splita uz stručno vodstvo Ane Lebl, predsjednice Židovske općine Split. Nekima je ovo bio prvi kontakt sa Splitom, a posebno s vrijednim zdanjem koje se nalazi na UNESCO-ovom popisu Svjetske kulturne baštine. Izjavom da su dijelovi palače služili kao proizvodni pogon za tkanine te da su tu možda već u najranije doba palače djelovali i Židovi, Ana je potaknula znanstvenike na razmišljanje.

Konferenciju je na Filozofskom fakultetu Split otvorio dekan Aleksandar Jakir zahvaljujući Centru Mendelssohn na poticaju za održavanjem prve konferencije o balkanskom židovstvu upravo u Splitu. Toplim riječima obratio se i prof. Julius Schoeps, direktor Centra, uz najavu da će se sljedeća konferencija, posvećena

FOTOGRAFIJA: MEĐUNARODNA KONFERENCIJA
O ŽIDOVIMA BALKANA SUDIONICI KONFERENCIJE NA MARJANU

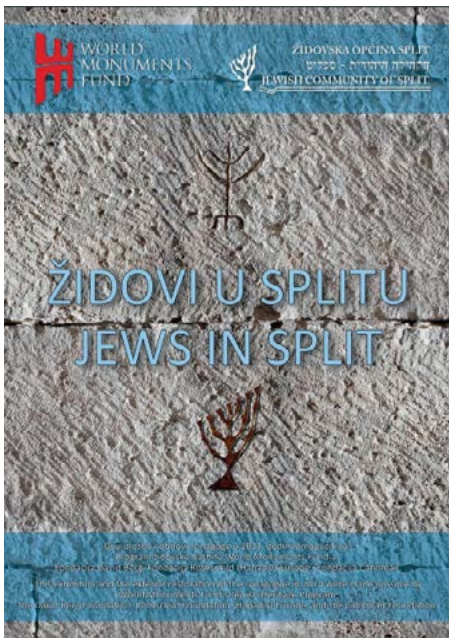
kolaboraciji tijekom rata, održati u Rimu. Ana Lebl u ime ŽO Split pohvalila je svaku inicijativu koja će malu splitsku zajednicu staviti u fokus. Planove koje je predstavila su veliki: od postavljanja spomen-obilježja na Narodnom trgu gdje su 1942. spaljene knjige iz sinagoge, do pokretanja studija judaistike na splitskom Filozofskom fakultetu. Riječi dobrodošlice uputila je i izraelska veleposlanica Zina Kalay Kleitman: "Nisam tu samo kao veleposlanica, već i kao zainteresirana osoba koja o povijesti Židova u bivšoj Jugoslaviji ne zna mnogo. Nisam znala za ovu inicijativu, ali me oduševila, jer je konferencija posvećena prošlosti, ali reflektira se i na sadašnjost".

Osam panela s po 3-4 predavača iziskivala su koncentraciju prisutnih, a nije se dogodilo da nakon izlaganja ne započne rasprava. Zanimljivo je bilo izlaganje Esther Gitman iz New Yorka, proslavljene autorice knjige "Kad hrabrost prevlada", no ovog puta nije se pozabavila Holokaustom, već slučajem Amatusa Lusitanusa, proslavljenog srednjovjekovnog znanstvenika, putnika i trgovca. O Sefardima su go-

vorili Vlatko Janev (Skopje), Yaron Harel (Tel Aviv), Katja Šmid (Madrid), Krinka Vidaković-Petrov (Beograd) i Michael Studemund-Halevy (Hamburg). Hrvatske su boje branili Naida-Mihal Brandl, Ivan Matijević, Simona Delić, Ljiljana Dobrovšak, Branko Ostajmer, Milivoj Dretar, Aleksandar Jakir, Ivo Goldstein, Marijan Buljan, Andrijana Perković-Paloš s vrlo širokim rasponom tema od Židova stare Salone, cionističkog pokreta u Jugoslaviji, antisemitizma u Ludbregu i Hrvatskoj, Židovima tijekom 1990-ih. Neizostavne teme bile su posvećene Holokaustu i stradanju Židova tijekom Drugog svjetskog rata, no ovog puta glavni fokus nije bio na tome jer je to ostavljeno za Rim iduće godine. Iako se većina znanstvenika prvi puta sreća, pauze su služile kao vremenske kapsule za raspravu jer je ponekad količina pitanja "ugrožavala" tajming panela. Veliki dojam na prisutne ostavio je posjet starom Židovskom groblju na Marjanu, kao i priča o Vidu Morpurgu, predratnom osnivaču prve banke, prve knjižare i prvih industrija u Splitu.

IZLOŽBA “ŽIDOVU U SPLITU” POČETAK MUZEJA?

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

FOTOGRAFIJA: IZLOŽBA “ŽIDOVU U SPLITU”
POČETAK MUZEJA?

Početak lipnja u Dioklecijanovu gradu otvorena je izložba “Židovi u Splitu” koju je priredila tamošnja židovska zajednica pod vodstvom predsjednice Ane Lebl. Kako se mjesec dana ranije u gradu održala trodnevna međunarodna konferencija “Židovi na Balkanu”, organizatori su izložbu prebacili u prostor Filozofskog fakulteta na Peristilu, u samo srce Dioklecijanove palače gdje je povijest splitskih Židova zapravo i počela. Na taj je način izložba imala dva otvaranja. Ideja za izložbu nastala je nakon što je

World Monuments Fund (WMF) — Jewish Heritage Grant Program 2014. financijski pomogao obnovu fasada splitske sinagoge. Nedugo nakon toga, dvoje eksperta iz WMF-a posjetilo je Split i kazalo kako bi pomogli stvaranje izložbe o Židovima u Splitu. Dogovoreno je da će Židovska općina Split kreirati dvojezičnu (na hrvatskom i engleskom) izložbu o povijesti žo Split, kao edukativnu dopunu za domaće i strane posjetitelje obnovljene splitske sinagoge. Izložba će imati i on-line komponentu na web site-u WMF-a.

Početna faza izložbe nedavno je dovršena i sastoji se od 19 panoa. Prve tragove malobrojne židovske zajednice možemo pronaći u ruševinama antičke Salone, nekadašnje metropole rimske Dalmacije koja je pod udarima Slavena i Avara uništena početkom 7. stoljeća. Moguće je da su tada preživjeli Židovi, zajedno s ostalima izbjeglicama iz uništena grada, potražili utočište u ispražnjenoj monumentalnoj carskoj palači. Jesu li Židovi naseljavali prostor Dioklecijanove palače i prije toga — ne zna se. Njihovi tragovi gotovo dvije tisuće godine nakon izgradnje palače govore da su bili tu prisutni, i to ne kao neka skrivena sekta, već itekako udomaćena zajednica koja je marljivo privređivala za svekoliki boljitak. Panoi donose presjek povijesti splitske židovske zajednice od samih početaka do Holokausta. Jedan od panoa govori o možebitnoj prvoj lokaciji sinagoge, u istočnom dijelu Dioklecijanovih podruma. Na istoj je lokaciji pronađeno više urezanih menora, posebno oko jedne kružne prostorije gdje je vrlo moguće da

se održavalo bogoslužje. Posjetiteljima zabavan trag, a stručnjacima vrijedan dokaz postojanja molitvene zajednice. Drugi panoi govore o vrijednim liturgijskim predmetima, o rabinima, o obnovi sinagoge nakon rata.

Organizacija izložbe potpomognuta je i od strane Fondacija Davida Berga, F. Rothschild Europe, F. Cahnman. Na prvom otvaranju izložbe prisustvovala je Zina Kalay Kleitman, veleposlanica Države Izrael u Hrvatskoj. Drugo otvaranje svečano je upriličeno u prisutnosti novoizabranog gradonačelnika Andre Krstulovića Opere koji je inicirao da se izložba otvori upravo na 75. godišnjicu fašističkog divljanja po Splitu i oskvrnuća sinagoge. Dotad neviđen teror ostao je u memorijama mnogih Splitsana: “Na dan tragičnog događaja, 12. juna 1942., nisam bio u sinagogi niti u tom delu grada pa sam izbegao upad i divljanje fašista. Tek sutradan ujutru gledao sam lomaču na sadašnjem Narodnom trgu (tada Piazza dei Signori) koja se još dimila s ostacima spaljenih knjiga i drugih stvari iz sinagoge. Video sam i razbijene izloge nekih jevrejskih radnji i saznao šta se dogodilo prethodne večeri. Čini mi se da su italijanske vlasti to osudile i preduzele neke mere protiv počinilaca, čija su imena utvrđena”, napisao je otac Ane Lebl. Predsjednica žo Split istaknula je da se izložbom stvara zametak Židovskog muzeja koji će kulturološki, intelektualno i turistički upotpuniti Split. Izložba će u sali ispod sinagoge biti otvorena tijekom čitave turističke sezone.

SPLITSKI KRISTALLNACHT

PRIPREMILI: ANA LEBL, LEA ALTARAC
I MILIVOJ DRETAR

Napadi na sinagoge, pljačka židovske imovine, palež knjiga i arhiva, otimanje sakralnih predmeta, kontribucija vrijednosti, antisemitski slogani — događaji su povezani s fašističkim terorom u Njemačkoj od Hitlerova dolaska na vlast. Poput “Kristalne noći” koja je bila uvertira u najstrašniji pogrom nad Židovima ikad zabilježen u ljudskoj povijesti. Ne smije se zaboraviti da se Holokaust dogodio i u Hrvatskoj, i to ne samo od nacista i fašista, već i od ruke ustaša koji su i više nego voljno sudjelovali u najvećem zločinu. Za Židove u gradovima na jadranskoj obali, talijanska je “okupacija” došla poput “flastera” koji je na dvije godine odgodio Holokaust. A da su Talijani također imali svoje ekscese ili prepade nije nepoznato.

Na šabatnu večer, u petak 12. lipnja 1942., pripadnici fašističke postrojbe “Toscana” upadaju u sinagogu u Splitu za vrijeme molitve i kreću s divljanjem. Nakon što su maltretirali zatečene vjernike, demolirali su interijer sinagoge, provalili u arhiv i sve te predmete odnijeli na obližnju Piazzu (Narodni trg) i nabacali na gomilu. Potom su sve to zapalili, a svoju radost iskazali divljačkim plesom i pjesmom oko vatre. Pokoja knjiga koja je ispala s goruće gomile ili ju izvukla vrijedna ruka bilo je sve što je spašeno. Tih je dana fašistički teror u Splitu dosegao svoj zenit, dan prije razorili su i opljačkali kuću pekara Reića, potom napad na sinagogu, a iste je

FOTOGRAFIJA: OBITELJ ALTARAC
NA OKUPU U SPLITU NAKON RATA

večeri pretučeno nekoliko mladića koji nisu htjeli slušati talijansku glazbu te uhapšeno 92 Splićana.

Lea Pintarić Altarac iz Zagreba nedavno je Židovskoj općini Split poslala neka svoja sjećanja, kao i sjećanja svoje starije sestre, pokojne Rifke Vostrel, o splitskom razdoblju života.

IZ LEINIH SJEĆANJA, IZDVAJAMO DIO S KRAĆIM UVODOM:

Obitelj moga oca Leona Altarca došla je u Split 1934. godine iz Sarajeva. Nakon preseljenja u Split sa suprugom Rozom i kćerkom Rifkom, otac Leon se zaposlio u poznatoj brijačkoj radnji Filipa Mitrovića. No, ni u Splitu posao nije cvjetao. S obzirom da je otac po dolasku u Split odmah počeo odlaziti u Židovsku općinu i na bogoslužje u Hram uočena je njegova privrženost židovskoj tradiciji, poznavanje običaja i molitvi. Tako mu je nakon izvjesnog vremena ponuđeno

mjesto službenika u Židovskoj općini, koji se brinuo o dnevnim potrebama i poslovima općine. Židovska općina osigurala mu je i stan, tako da se obitelj smjestila u stan u Židovskom prolazu (Bosanska ulica) nasuprot Hrama (sinagoge). Dužnost mu je bila da se brine i za sinagogu, svete predmete, vjerske knjige i molitvenike (sfarim i tefillin). Tu sam se rodila i ja, Lea (Lilika) 1939.

Lea nam je poslala i citate Rifkinih sjećanja koja je pisala u Stockholmu u travnju 1963. Izdvajamo dio s opisom nemilog događaja od prije 75 godina:

“U Splitu su se već ustoličili talijanski okupatori. Tako su se pogodili s Nijemcima. Pričalo se da Talijani nisu tako zli, da ne progone Židove, bar ne onako kao Nijemci, tj. da ne ubijaju. Pored toga stizala su i uvjerenja da će Talijani biti posebno obazrivi prema Židovima koji su bili nastanjeni u Splitu još od prije rata.

I u Splitu hrana je bila racionirana. Najteže je bilo doći do kruha koji smo bili navikli jesti za svaki obrok, a sad ga nije bilo. Dobivali smo 10 dkg po osobi vrlo loše kakvoće. Budući sam ja obično išla po kruh, uglavnom bih svoj dio pojela od pekarnice do kuće. Mama je petkom pekla kruh kod kuće od boljeg brašna kojeg smo dobivali u vrlo malim količinama i to na bonove. Taj je kruh bio dobar i zbog toga sam jedva čekala petak. No igrom slučaja petak 12. lipnja 1942. postao je jedan od najtužnijih i najtežih dana u životu. I tog je petka mama zamjesila kruh ali ga nismo pojeli. Zgazili su ga “sinovi vučice” (figli de la lupe) svojim fašističkim čizmama. Naime, to je vrijeme tata bio djelatnik Židovske općine i Hrama (nonculo) pa je naša obitelj radi toga stanovala u istoj zgradi gdje je bila smještena “općina” i Hram.

Tog kobnog dana i u to vrijeme vjernici su u Hramu molili za spas i mir. Tata je također bio u Hramu. U Hram je upala grupa fašista “crnokošuljaša” i grubom silom uz pogrdne izraze istjerala sve prisutne van. Hram su potom opljačkali i porazbijali svu ostalu imovinu. Htjeli su ući i u naš stan, ali ih je tata uspio odvratiti uvjeravajući ih kako je to privatni stan. Međutim, ubrzo iza prve došla je druga

grupa koja nije imali milosti i na tatine molbe da ne diraju privatni stan odgovorili su udarcima a vidjevši iz njegove legitimacije da je Židov ušli su u stan iz kojeg su, dok se tata prepirao s fašistima na ulaznim vratima, kroz dvorište koje je imalo izlaz na drugu ulicu, pobjegle mama i sestra Lilika. Tata je nekako uspio izmakuti pažnji fašista i sakriti se, dok sam ja, ne sluteći ništa bila na plaži na Bačvicama i potom otišla u posjet bolesnoj prijateljici.

Kao da se dogodilo jučer, još čujem uzbuđeni glas moje prijateljice Ines, koja me je ugledala pri povratku kući i vi-knula mi “fašisti su upali u hram i u tvoj stan, urlaju kao životinje i sve bacaju kroz prozore”. Zanimaj me i pošla za Ines koja me povela svojoj kući. Stanovale smo obje u uskoj Bosanskoj ulici. Jedna šira daska bila bi dovoljna kao most da pređemo jedna drugoj kroz prozor, iako to nije bila najuža ulica u Splitu. Srce mi je sve jače tuklo kako smo se približavale. Na Narodnom trgu (Pjaci) bila je gomila radoznalaca pomiješanih s talijanskim fašistima. Ines me je autoritativno kroz gužvu, govoreći “permesso” provela do naše Bosanske ulice. S nekih prozora provirivale su podivljale glave ili ruke fašista koji su bacali kroz prozore što god

bi im došlo pod ruke. Na jednoj električnoj žici ugledala sam jedan mamin ručni rad. Zadihane i uplašene popele smo se u Inesin stan gdje nas je dočekala njena mama. Pokušala nas je umiriti i utješiti, osobito mene. No, vijest koju je donio Inesin brat o navodnom ranjavanju mog oca i njegovu odvođenju, dotukla me je. Srećom ta vijest nije bila točna, jer tata je uspio pobjeći.

Do kasno u noć trajalo je orgijanje i pljačka fašista. Kroz prozore je dopiralo svjetlo od vatre nasred Narodnog trga u kojoj su izgorjele sve stvari iz Hrama i našega stana. Izgorjela je tu muka i znoj mojih roditelja i sve moje uspomene iz najranije mladosti. Ostao je samo duboki trag tuge u našim srcima, ostala je rana koja je zacijelila, ali ožiljak je ostao zauvijek.

Tog dana poslije podne obitelj se okupila na Narodnom trgu, na mjestu paleža, nijemi i tužni, no sretni da smo opet zajedno. Ostala sam kod Ines još desetak dana i potom otputovala u Vela Luku, gdje je već bila tetka Regina i moj bratić Albi. Mama i Lilika smjestili su se kod jedne židovske obitelji. Mnogi su nam pomogli imaterijalno, pronašli nam privremeni smještaj — mali stan, koji smo skromno namjestili. Počeli smo iznova, ali u velikoj neizvjesnosti.

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA ŽIDOVSKU OPĆINU ZAGREB ZA SOCIJALNE POTREBE ŽOZ-A

- 1. . MILA AJZENŠTAJN STOJČIĆ — 500,00 KN
(U SPOMEN NA DRAGOG SUPRUGA DR. JERONIMA STOJČIĆA I RODITELJE ELZIKU I MILČEKA)
- 2. SONJA PEKOTA — 400,00 KN

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA DOM ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA

- OBITELJ WEISZ MALEČEK:
POVODOM GODIŠNJICE SMRTI MAJKE ADELE WEISZ — 500,00 KN.

ŽIDOVSKI POGLED NA OBITELJ

PIŠE: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ,
GLAVNI RABIN RH I CRNE GORE

Nema religije ili nacije u kojoj obitelj ima tako važnu, da ne kažem središnju ulogu kao u židovstvu. U stvari, prema Tori i židovskoj tradiciji, ne samo da su se židovska nacija i religija začele i proširile iz jedne obitelji, Abrahamove, nego su s njom započele tzv. abrahamske religije, židovstvo, kršćanstvo i islam. Abrahamova obitelj je zadužila svijet etičkim monoteizmom. Iako svi članovi te obitelji nisu podjednako pridonijeli razvoju ideje židovstva i židovske nacije koji je uslijedio, nego samo pojedinci čije su karakterne osobine sadržavale veliku dušnost, etičnost i pravednost, naša tradicija to pripisuje Abrahamovoj obitelji. Tora, kao i cjelokupno židovsko učenje stalno ističu da su etičke vrijednosti za koje se židovstvo zalaže najvažniji element u obiteljskom životu. Posljedica toga je da se naglasak stavlja na svetost, čistoću i stabilnost obitelji. Vjerski propisi, kao i uputstva, koja se tiču obitelji su brojni i zauzimaju veliki dio Tore i Talmuda. Glavni cilj im je da omoguće funkcioniranje obitelji i svakog njenog pojedinog člana u svojoj punoći. Središte vjerskog života u židovstvu nije sinagoga, nego dom. Židovstvo jako puno polaže na obitelj i obiteljske odnose, pa su svi židovski blagdani, osim Jom Kipura, prvenstveno obiteljske svetkovine. Molitveni dio svakog blagdana se odvija u sinagogi, dok se posvećivanje

FOTOGRAFIJA: ŽIDOVSKO OBITELJI

blagdani kao i samo blagovanje, obavlja u krugu obitelji. Obitelj u užem smislu mogu sačinjavati roditelji i djeca ili se može proširiti na nekoliko generacija. Najznačajniji blagdan je Šabat. Najvažnija aktivnost svakog blagdana, posebno Pesaha, je prenošenje tradicije mlađim članovima, u kojoj svaki član obitelji ima specifičnu ulogu. Židove je puno lakše opisati kao jednu veliku obitelj, nego kao religiju ili religioznu grupu. Kad se dva Židova sretnu bilo gdje u svijetu uvijek naglase pripadnost istoj obitelji, jednoj velikoj mišpaha (heb. obitelj).

Prvo ime koje je u Tori dato Židovima je Bnei Israel, djeca Izraela. Ali u ovom slučaju riječ Izrael se ne odnosi na zemlju, već je to drugo ime patrijarha Jakova. Vidimo da se Židovi prvenstveno

identificiraju kao potomci Jakova. Židovstvo uvijek ističe vrijednost jakog porodičnog jedinstva izraženog putem šalom habait, kućnog mira.

U području seksualnosti i odnosa između muškarca i žene, židovstvo donosi neke značajne inovacije. Odnos muškarca i žene Tora objašnjava: „zato će muškarac ostaviti svoju majku i oca svojeg, i priličepit će se ženi svojoj, i bit će dvoje jedno tijelo” (Post.: 2:24). Židovstvo uči da su muškarac i žena dvije polovice jedne cjeline. Zato u židovstvu ne govorimo o ravnopravnosti spolova u današnjem smislu. Puno više od partnera ili dijelova tima, bračni partneri su srodne duše i zajedno ova cjelina, ne samo da donosi novi život na svijet, nego također podiže i educira djecu da postanu konstruktivni

članovi društva. Tijekom tog procesa otac obitelji, kao i majka, imaju svoju ulogu i nikakva edukacijska ustanova ih ne može nadomjestiti, jer ustanove se više bave isporukom informacija, dok se u obitelji dobivaju etičke norme. Židovska obitelj je u potpunosti promjenila status žene u društvu. Židovski zakoni propisuju da muškarac mora voljeti ženu kao sebe, a poštivati više od sebe, čak mu propisuje zakonsku obavezu da je mora seksualno zadovoljiti (*micva ona*). Nečinjenje te Božje zapovijedi može biti razlog za razvod.

Kao i brak, obitelj kao zajednica, u užem ili širem smislu, je bila dio svijeta od početaka civilizacije. Kao i brak, obitelj može biti uzrok bola i tragedije, ali je još češće primarno izvor blagoslova za čovječanstvo. U knjizi Postanka (1:28) B-g blagoslovlja prvu obitelj, Adama i Evu. Moramo se zapitati postoji li bolja škola od obitelji gdje će osoba bolje naučiti kako voljeti druge, kako davati i primati, dijeliti dobro i zlo? Obitelj nas uči kako da volimo jedni druge, živimo zajedno, da se žrtvujemo jedni za druge, dok djeca dobivaju bezuvjetnu ljubav samo zato što jesu. Židovstvo smatra da se mladi nigdje drugdje osim u obitelji neće naučiti povjerenju, koje je osnova za međusobne odnose. U obitelji djeca se socijaliziraju i razvijaju sposobnost da žive s dvije ili tri generacije u razumijevanju i bez generacijskog jaza. Obitelj podučava mlade ljude aksiomima moralnog i etičkog života, umijeću radovanja životu i njegovom slavljenju. U židovskoj obitelji vrata su uvijek otvorena, toplo jelo je na stolu i uvijek nas čeka topli zagrljaj dobrodošlice roditelja koji nas vole. Maternica se na latinskom kaže *hysteria*, zbog fizičkih grčeva prije poroda. Na hebrejskom se kaže *rehem*, što znači utjeha, dok se B-žja milost naziva *raha mim*. Cilj obitelji u židovstvu je dvojak, prvenstveno da podučava vri-

FOTOGRAFIJA: ŽIDOVSKJE OBITELJI

jednosti židovske tradicije i iznad svega da prenese i usadi tu opredjeljenost budućim generacijama. Uloga roditelja i starijih generacija je da im svojim načinom života budu primjer.

Židovski narod je započeo kao obitelj. Utjecaj obiteljskog modela je tako velika da se provlači kroz židovsku povijest i teologiju. U našim molitvama, a i u svakodnevnom govoru, Abrahamu, Izaku i Jakovu se obraćamo kao očevima, a ne kao vođama ili začetnicima, a Sari, Rebeki, Raheli i Lei kao majkama, a židovski narod se naziva po Jakovu, djeca Izraelova. Jedan suvremeni katolički filozof, tragajući za definicijom židovskog naroda, koji nije rasa, ali ni religija kao ostale, naziva ga *Beit Israel*, Kuća Izraelova. Židovski odnos prema B-gu se također oblikovao po modelu obitelji. Kabala odnos B-ga s Izraelom opisuje terminima muža i žene. Židovski narod se naziva B-žjom djecom, a B-g Ocem na Nebu. Religijskim jezikom govorimo o *be'rit avot*, zavjet otaca, i

ze'hut avot (zasluge otaca). Očevi (*avot*) su Abraham, Izak i Jakov. Židov Židova drži za brata, kao što govorimo u molitvi "*ahenu be'nei Israel*" (naša braća, djeca Izraelova), dok se ne-Židove naziva "*reim*" (bližnjima). Najpoznatiji stih Tore (Lev.z.: 19:18) "ljubi bližnjega svog, kao samog sebe", tzv. zlatno pravilo židovstva, odnosi se na sve ljude svijeta, a ne samo Židove. Zato se prepirke i svađe među Židovima smatraju unutarnji stvarima unutar obitelji i ne iznose se na nežidovskim sudovima. Obiteljski duh židovskog naroda se očituje i u sramu koji osjetimo kad neki Židov počini zločin, ali i ponos kad učini nešto veliko. Židovski svijet svaki dan postaje sve manji, ali sve dok će Židovi nastaviti vjerovati i moliti se "Bogu Abrahama, Bogu Izaka i Bogu Jakova", Židovi će preživjeti kao obitelj i prenijeti svoju tradiciju budućim generacijama.

OBITELJ MORPURGO I SPLIT

PIŠE: NATAŠA BARAC

FOTOGRAFIJA: OBITELJ MORPURGO I SPLIT

Židovi su uvijek ostavljali trag u sredinama u kojima su živjeli. U Splitu još je uvijek vidljiv onaj obitelji Morpurgo, posebice jednog njezinog člana — Vida, čije su iznimne vizije promijenile život njegova rodnog grada. Vid Morpurgo bio je jedan od najistaknutijih osoba političkog i gospodarskog života Splita.

Prvi član obitelj Morpurgo, podrijetlom iz Maribora (tada zvanog Marburg), koji se u prvoj polovici 18. stoljeća doselio u Split bio je David-Vita. On se 1735. oženio Sarom Rahelom Russom, a preminuo je 1774. i pokopan je na starom

židovskom groblju na Marjanu, gdje mu je još sačuvana nadgrobna ploča. Imao je tri sina, od kojih je jedan — Moise — nastavio splitsku lozu. Članovi obitelji Morpurgo kroz nekoliko su generacija bili usko vezani za politički, kulturni i gospodarski razvoj Splita. Praunuk Davida-Vite, David-Elija bio je zanimljiva ličnost, bavio se prodajom knjiga, posebice školskih udžbenika koji su se tiskali u Veneciji, a amaterski se bavio i slikarstvom te prevođenjem s hebrejskog na talijanski. David se oženio 1837. s Anettom Gentili koja mu je godinu dana kasnije rodila sina Vida.

Vid je naučio čitati s četiri godine, školovao se u Splitu a još kao mladić počeo je raditi u knjižnici splitskog posjednika Petra Sava, koji je s njegovim ocem bio vlasnik skladišta knjiga. Tada se rodila njegova ljubav prema knjigama a kroz svoje se posao povezoao s brojnim izdavačkim kućama u inozemstvu. Sa samo 22 godine, 1860. godine, Vid Morpurgo otvorio je u Splitu knjižaru “Libreria Morpurgo succ. Savo”, koja je dvije godine kasnije promijenila ime u “Libreria Morpurgo”, a ta knjižara pod imenom “Knjižara Morpurgo” djeluje na današnjem Narodnom trgu—Pjaci i danas i najstarija je aktivna knjižara na svijetu koja čitavo vrijeme djeluje u istom prostoru.

Svoju ljubav prema knjigama, Vid Morpurgo je pokazao i tako što je 1861. godine pokrenuo i prvu posudbenu biblioteku u Splitu. Jedna od njegovih želja bila je da okupi intelektualne snage Dalmacije te je stoga pokrenuo “Annuario Dalmatico” (Dalmatinski godišnjak),

tiskan 1859. U prvom broju svojim su prilogima sudjelovali brojni dalmatinski intelektualci, a drugi svezak počeo se baviti političkim problemima zemlje. Morpurgo je izdavao i prigodne knjige i brošure, a od desetak publikacija političkog sadržaja objavljenih u Splitu 1861. njih pet je objavio Vid Morpurgo.

Njegova je knjižara već od samih početaka bila sjedište Narodne stranke u Splitu i mjesto na kojem su se okupljali mladi intelektualci poneseni idejama preporoda. Morpurgo je sudjelovao i u pokretanju preporodnih novina “Il Nazionale” (Narodni list) te bio jedan od gorljivijih boraca za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Godine 1862. bio je među osnivačima Slavjanske narodne čitaonice a tri godine kasnije član izbornog odbora koji je bio sastavljen od ujedinjenih liberalnih autonomasha i narodnjaka. Nakon pobjede narodnjaka, kojoj je dao značajan doprinos, bio je općinski vijećnik na čelu splitske

FOTOGRAFIJA: OBITELJ MORPURGO I SPLIT
— VID MORPURGO

Druga velika članica obitelji Morpurgo bila je Tina, slikarica koja je život izgubila tijekom Holokausta. Tina Morpurgo rodila se 6. ožujka 1907. u aškenaskoj obitelji poznatih splitskih knjižara i poduzetnika. Njezin djed Josip bio je brat Vida Morpurga. Tina Morpurgo se nakon završene srednje škole posvetila slikarstvu, a 1931. godine održala je prvu samostalnu izložbu na kojoj je izložila pedesetak radova u tehnici ulja, tempere i crteže. Planove o nastavku školovanja i slikarskoj karijeri prekinuo je Holokaust. Tina je 1943. godine zajedno s roditeljima deportirana u sabirni logor na Banjici, a 1. lipnja 1944. ubijena je. Preživjeli članovi njezine obitelji i prijatelji sačuvali su njezine slike koje su sedamdesetih godina prošlog stoljeća izložene u židovskoj zajednici u Splitu i Beogradu. Među sačuvanim djelima posebno se ističe njezin autoportret.

Trgovačko-obrtničke komore kojom je dugo i uspješno rukovodio.

Vid Morpurgo se osim toga zalagao za gospodarski rast Splita smatrajući da to može pozitivno utjecati na razvoj političkih ideja. Bio je osnivač prve parne tvornice opeka u Splitu 1875. a bio je poznat i po svojoj tvornici rakija i likera i skladišta vina.

Godine 1870. pomogao je u osnivanju "Prve pučke dalmatinske banke" jer je želio da se "mali ljudi", koji teško rade, oslobode materijalne ovisnosti od bogatog sloja koji su posuđujući novac seljacima tako i kupovali njihove glasove. Sjedište Prve pučke dalmatinske banke u prvo je vrijeme bilo u Morpurgovoj knjižari a on je bio njezin dugogodišnji predsjednik.

Nakon rascjepa u stranci odustao je od politike i usmjerio se na proizvodnju alkoholnih pića. Njegova parna destilerija bila je moderna i zapošljavala puno

ljudi. Proizvodi njegove destilerije, koji su uključivali više vrsta rakija, konjak, maraschino i druga alkoholna pića, dobijala su ugledne međunarodne nagrade i izvozila se diljem Europe. Na etiketama lijepo osmišljenih boca bio je grb Splita.

Vid Morpurgo nikada se nije ženio a preminuo je 31. siječnja 1911. u 73. godini života i pokopan je na židovskome groblju na Marjanu. Na njegovom grobu stoji zapisano: "Uzvišen umom, plemenit duhom, cijeli život misaonog rada posveti oslobođenju puka od duševnog i materijalnog ropstva. U buđenju naroda između prvih, začetnik prve knjižare, prve banke, prvih industrija, ostavi umirući neispunjenu prazninu".

Vođenje knjižare preuzeo je Vidov nećak Eugen Morpurgo, sin njegova brata Josipa, a 1936. Eugenov sin Aldo. Alda su fašisti uhitili 1941. godine i nakon političke internacije premješten je

u južnu Italiju. Aldo je nakon rata otišao živjeti u tadašnju Palestinu a preminuo je 1990. Aldov otac Eugen nastavio je voditi knjižaru sve do 1943. kada je uhićen, deportiran na Banjicu i ubijen.

Splicani su svom velikom sugrađaninu 2010. godine, povodom 150. godišnjice knjižare Morpurgo, odali počast izložbom "Vid Morpurgo i njegovo doba", a nedavno je obavljena i knjiga Nade Topić "Knjižara Morpurgo u Splitu".

Knjižara Morpurgo, koja se nalazi na popisu zaštićenih kulturnih dobra Hrvatske, s vremenom je nacionalizirana a ovog ljeta pojavile su se vijesti da će zbog kraha knjižarskog lanca Algoritma biti zatvorena. Nadamo se da se to neće dogoditi i da će duh Vida Morpurga nastaviti živjeti u gradu kojeg je volio.

VELIKI SCHLESINGERI IZ LUDBREGA

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Predratni Ludbreg bio je tipični mali provincijski gradić. Ljudi su se većinom bavili poljoprivredom. Tu su do 1941. živjele dvije obitelji Schlesinger. “Mali” Schlesinger bio je Jakob, trgovac koji je živio sa suprugom Helenom i kćeri Verom, a potjecali su iz Koprivnice. “Veliki” Schlesinger bio je poznatiji: doktor prava s poznatim odvjetničkim uredom, živio je u samom centru Ludbrega. Kuća mu se naslanjala na zid župne crkve Presvetog Trojstva, poznatog hodočasničkog odredišta. Uz kuću je bio i odvjetnički ured u kojem su radili i njegovi sinovi: stariji Dragutin i mlađi blizanci Vladimir i Božidar. Svi svršeni doktori prava sa zagrebačkog Sveučilišta. U Ludbregu nije bilo moguće da netko nekoga ne pozna. No, blizanci su tijekom mladosti često znali prevariti svoje prijatelje: “Ti si Božo, ne? E pa nisam. Ah, onda Vlado! E nisam, moraš sam pogoditi”. Ni njihov otac ih ne bi razaznao, ali ni djevojke koje su često bile žrtve njihovih psina.

Obitelj Schlesinger bila je poznata i ugledna ludbreška obitelj. Prezime sugerira da im je podrijetlo u Šleskoj, bogatoj pokrajini koja je sredinom 18. stoljeća postala poprište sukoba između Marije Terezije i Fridrika Pruskog. Leon Schlesinger bio je osmo dijete Josefine Löbl čija je obitelj još 1840-ih doselila u Rasinju kod Ludbrega. Kada joj je umro prvi suprug Ignatz Klein, preudala se za

FOTOGRAFIJA: VELIKI SCHLESINGERI IZ
LUDBREGA LEON I VILMA TE IVKA HAUSER

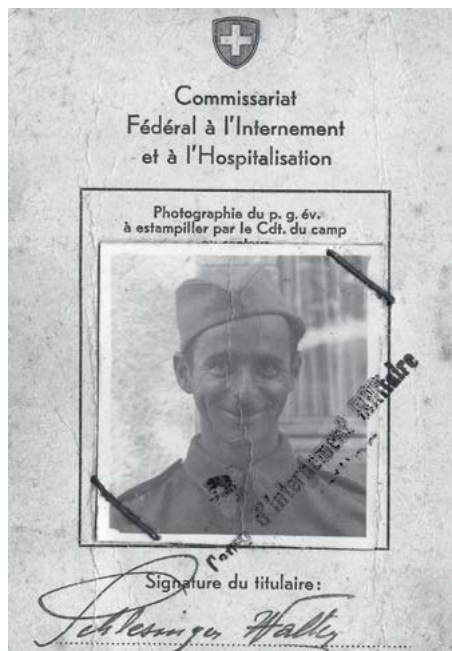
Alberta Schlesingera i tada se 10. ožujka 1884. rodio njihov sin Leon. Uputio se na studij prava koji je uspješno završio.

Na jednom javnom druženju upoznao je mladu solo-pjevačicu Vilmu Leitner i s njom započeo ljubavnu vezu. Kada je

Vilma ostala u drugom stanju, poslana je u Beč, jer je bila velika sramota da djevojka iz ugledne obitelji ima vanbračno dijete. Mali Walter rodio se 1907. u Beču i ostavljen je kod nekih znanaca na uzdržavanju. Ljubav Leona i Vilme bila je prevelika, te su se oni vjenčali unatoč prigovorima. Naredne godine rodio im se Dragutin (Karl), a četiri godine kasnije blizanci Božidar i Vladimir. Mali je Walter dugo ostao kod svojih uzdržavatelja, a kao mladić preselio se majčinoj tetki Ivki Deutsch-Hauser u Varaždin. Tu je izučio trgovački zanat. Sa svojom obitelji u Ludbregu održavao je kontakte, posjećivao ih, no u obiteljskoj kući osjećao se više kao gost. Njegov dom bio je dućan pomodne robe u Kukuljevićevoj ulici br. 3 u Varaždinu gdje je radio s tetkom Ivkom.

Dom Schlesingerovih odzvanjao je glazbom. Nadareni blizanci bili su vješti na violini pa su svirali u ludbreškom Salonskom orkestru, a majka Vilma bila je izvrsna pijanistica i pjevačica. Nerijetko su priređivali prave male obiteljske koncerte. Dr. Leon bio je rado viđeni gost svih ludbreških organizacija. U sinagogi je pomagao u svim poslovima, a nejednom je biran za predsjednika Izraelitičke bogoštovne obštine. No, držanje advokature sa židovskim podrijetlom u malom provincijskom gradiću baš i nije išlo. Kad su još čuli da u Srednjoj Europi Židovi stradavaju od Hitlerovih pristaša, odlučio je dr. Leon promijeniti svoje obiteljsko prezime u Slavetić. Nadao se da će time dokazati pripadnost hrvatskom narodu. Za razliku od ostalih ludbreških Židova, iskazivao je otvorenu potporu HSS-u te je čak obnašao dužnost tajnika organizacije. Njegova supruga vodila je Gospojinsko društvo, a kasnije bila članicom Kneginje Zorke.

Holokaust nije zaobišao ni ove hrvatske krajeve. Među prvim odredbama bilo je popisivanje židovske imovine, vraćanja starih prezimena, postavljanje povjerenika u židovske tvrtke. Leon je opet postao

FOTOGRAFIJA: VELIKI SCHLESINGERI IZ LUDBREGA WALTER SCHLESINGER

Schlesinger. Odlučio se na drugu krajnost: svi su članovi obitelji pokršteni što nije bio problem, ionako su godinama bili susjedi ludbreškog župnika. Kada su mladi komunisti u srpnju 1941. izveli prvu diverziju na željezničkoj pruzi Varaždin—Koprivnica, ustaše nisu previše pitale: među prvim uhićenima bili su dr. Leon Schlesinger i njegovi sinovi. Odvedeni su na koprivničku Danicu, potom u Gospić, Pag i konačno u Jasenovac. Nikad nije točno ustanovljeno kada su ubijeni, no 1942. vjerojatno nisu doživjeli. Vilma je uhapšena mjesec dana kasnije, odvedena u Zagreb pa u Kraljevicu i na Rab. Tu joj se gubi svaki trag: je li poginula prilikom bijega s otoka, ili su je uhvatili Nijemci i odveli u tršćansku Rižarnu ili je umrla u samom Kamporu, ne zna se. Jedini koji je preživio bio je Walter. U vrijeme izbijanja Travanjskog rata bio je vojnik jugoslavenske vojske i kao takav zarobljen od Nijemaca. Većinu rata proveo je kao logoraš Stalaga XVIII Markt-Pongau u Austriji. Kada je nekoliko puta pokušao pobjeći, a i

dijelio je hranu ruskim vojnicima, poslan je na vojni sud. No, na putu do suda je pobjegao. Tri je dana lutao Alpama dok nije stigao u Švicarsku. U stacionar je stigao sa samo 46 kilograma. Prvog dana listopada 1945. vratio se u Varaždin. Nije naišao na tetku pa se uputio predratnoj znanici Jeleni Pascuttini. Kada je noću prolazi kraj Starog grada, nije vidio da je most podignut pa je pao u prazno. Godinama je prepričavao kako je preživio rat, a na kraju je skoro poginuo na kućnom pragu. Prvi mjeseci poslije rata donijeli su gorku istinu: cijela je obitelj pobijena, a imovina pokradena. Walter je uspio pronaći jedino jedan radio, perzijaner i dva srebrna svjećnjaka i to mu je vraćeno. No, do kraja života mučili su ga teški snovi što mu je na kraju i presudilo, te je umro nakon dva infarkta i 8 plućnih embolija. Njegova kći Renata ostavila je obiteljsko prezime Schlesinger, no kada je i ona umrla, to je prezime zauvijek nestalo iz Ludbrega, ali i Varaždina.

Povijest jedne ugledne obitelji zauvijek je okončana. Mnogo desetljeća kasnije, kad se novi vlasnik još nije uselio u kuću Schlesingerovih, pronađena je jedna žuta traka za ruku s napisom "ŽIDOV". Čija je bila: Leonova, Vilmina ili od sinova? Nikad se nije saznalo.

FOTOGRAFIJA: VELIKI SCHLESINGERI IZ LUDBREGA BRAĆA SCHLESINGER, OKO 1940.

ROMANA MILUTIN FABRIS: BEZ ŽIDOVSKOG PORIJEKLA NE BIH BILA OVO ŠTO DANAS JESAM

TEKST I FOTOGRAFIJE: RENATA DEBELJAK

FOTOGRAFIJA: ROMANA MILUTIN FABRIS:
BEZ ŽIDOVSKOG PORIJEKLA NE BIH BILA OVO ŠTO
DANAS JESAM

Bili toga svjesni ili ne, naša porijekla, barem ona kojima istinski težimo i pripadamo po nekom svom genetskom kodu koji nas je jako obilježio, bez obzira je li to možda čak i neko naše daljnje porijeklo, uvijek nađu put do naših svakodnevnica i osobnosti. Pa čak i ako nismo odgajani u duhu religije i načina života naših pre-

daka ili samo dijela naših predaka, uvijek na neki način shvatimo i osjetimo kome uvelike pripadamo.

Upravo bi se tako ukratko mogla sažeti priča o židovskom porijeklu koje u svom kodu zauvijek ima zapisano jedna od najpoznatijih i najtalentiranijih dubrovačkih i hrvatskih akademskih slikarica, Romana Milutin Fabris.

Romana nas je ugostila u svojoj galeriji u ulici Marojice Kaboge u dubrovačkoj povijesnoj jezgri, koja je ispunjena njezinim zadivljujućim umjetničkim radovima.

Romana Milutin Fabris rođena je 1941. godine u Dubrovniku, a školovala se je u Splitu, Zagrebu, Beogradu i Salzburgu, gdje je surađivala s čuvenim Oskarom Kokoschkom. U svojih više od 50 godina umjetničkog djelovanja održala je više od stotinu samostalnih izložbi i bila sudionicom mnogih prestižnih skupnih izložbi. Uz slikarstvo, podjednako se uspješno bavi i tapiserijom, a njeni radovi nalaze se u brojnim muzejima, galerijama, privatnim zbirkama i javnim prostorima diljem svijeta. Zavodljivim bojama i na jedinstven način, prepuno "skromne raskoši", suzdržane i rafinirane ljepote, koristeći motive Lutke, sv. Vlaha, Orlanda, Madone, Nevjeste, Romana u svojim djelima čuva ozračje Grada. Zanimljivo je za spomenuti i kako je 1958. godine bila izabrana za prvu miss tadašnje Ju-

goslavije. A njezina unutarnja i vanjska ljepota ni sada ju ne napuštaju.

Budući da je Romanina baka Ernestine Maria Rosshändler (naravno, s majčine strane) bila Židovka, pitamo Romanu kakav joj je oslonac bilo židovsko porijeklo.

"To čovjek ne shvati odmah kao dijete, nego tek u nekim kasnijim godinama, kao odrasla osoba. Kada nam je baba o tome i pričala, bili smo djeca i nismo ju toliko ni slušali o čemu zapravo priča. Moja obitelj je u Dubrovnik, po svim izgledima, došla upravo zbog svog židovskog porijekla i progona Židova po cijeloj Europi, očito vjerujući da će u Dubrovniku možda biti zaštićeni, jer ovdje nisu imali ni rodbinu ni prijatelje, baš nikoga. U Dubrovnik su se doselile moja prababa, baba i moja mama 1933. godine. Kupile su bokun jednog zemljišta, a došle su ovamo iz Austrije. Moja mama je rođena u Grazu, a moja baba je rođena u Baselu u Švicarskoj 1889. godine. Bile su Židovke poljskog porijekla. Moja prababa Gabriele Ella rođ. Menderer i pradjed Josef Rosshändleru Basel su se preselili iz Poljske, iz Krakova gdje su tada živjeli. To je u dokumentima pronašao i moj prijatelj Vinicije Lupis, poznati dubrovački povjesničar, koji je istraživao porijeklo dubrovačkih Židova. U Baselu se rodila moja baba i potom su svi došli živjeti u

Graz, jer je moj pradjed radio kao inženjer mostova. Njihova je selidba nesumnjivo bila uvjetovana dolaskom Hitlera na vlast. Kada su došle u Dubrovnik, kupile su veći komad zemljišta i dale izgraditi kuću u Lapadu. U Dubrovniku je moja majka upoznala moga oca koji je tada radio kao vodoinstalater u Dubrovniku, a bio je i nogometaš, porijeklom Splitsanin, a kod moje obitelji je došao u kuću postavljati grijanje. Moja mama se zaljubila, čim ga je vidjela. Bio je to skandal, ali oni su se ipak oženili. Moja baba je prodala komad zemlje mom ocu, tako da su na tom zemljištu sagrađene dvije kuće. To je sve bilo do završetka Drugog svjetskog rata, no kada su došli na vlast komunisti, moju obitelj su izbacili iz naših kuća, uzeli nam svu našu imovinu i do dan-danas ju nisu posve vratili”, priča nam Romana o povijesti svoje obitelji.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata, njezinom djedu je oduzeta i tvornica u Sloveniji koju su posjedovali. Romanin otac poginuo je u Dubrovniku za vrijeme oslobođenja grada sa samo 33 godine, a njezinu majku i baku su iza toga komunisti zatvorili, uzeli im kuće i svu imovinu.

“Sedam godina je moja mama bila u zatvoru u Požezi, a nas troje djece doslovce smo završili na ulici. Odgajala nas je jedna žena budući da nismo imali ni oca ni majku....Majka se vratila nakon sedam godina, ali bilo je teško to vrijeme kada nismo uz sebe imali nijednog roditelja i kada smo bili izbačeni iz vlastitog doma. Uvijek sam znala da imam židovsko porijeklo. Ali, lani kada sam prvi put posjetila Izrael, bila sam oduševljena tom zemljom. Uvijek kažem za sebe da imam u sebi tu židovsku crtu, jer uvijek se borim i nikad se ne predajem da je ne znam kako teško”, kaže Romana.

Tako već pune 62 godine njezina se obitelj sudski bori za povrat imovine koju im je komunistička vlast oduzela i još uvijek im nije vraćena.

FOTOGRAFIJA: ROMANA MILUTIN FABRIS:
BEZ ŽIDOVSKOG PORIJEKLA NE BIH BILA OVO ŠTO
DANAS JESAM

Iako nije židovski odgajana, ipak misli da ju je njezino židovsko porijeklo obilježilo.

“Čudno je to. Ja imam jedan moj običaj, nazovimo ga ritual, pa tako cijeli moj život nosim nekome na poklon po jedan žal (kamenčić). A i židovski narod voli kamenje i zauzimaju posebno mjesto u nekim tradicijama”, dodaje Romana. Prisjeća se i nekih uspomena vezanih za prabaku.

“Naša kuća je bila uz samo more. Ja sam imala tada tri ili četiri godine i živjeli smo kuća do kuće, pa sam svako jutro dolazila kod nje i ubrala bi joj nešto

u obližnjoj šumici. Ona je uvijek bila u bijeloj odjeći, obično dugoj kotuli, dok baba i mama nisu nosile baš bijelu boju. Ta bijela boja mi je isto na neki način bila simbolika za njezino porijeklo”, prisjeća se.

Kaže da sigurno ne bi nikada bila to što je, bez svog židovskog porijekla. No, iako su joj baka i majka bile jako uredne i sve je kod njih moralo biti na svom mjestu, Romana dodaje da umjetničku crtu i taj neki umjetnički kreativni nered, nije naslijedila od njih. Ali, ipak i u tome nazire neku židovsku crtu.

CRTICE IZ DJETINJSTVA MOJE MAJKE

TEKST I FOTOGRAFIJA IZ OBITELJSKOG ALBUMA:
DUBRAVKA JAKIĆ

Moja majka Lelja Fischer, udana Jakić, rođena je jednog toplog ožujskog dana 1934. u Osijeku. Četiri godine kasnije jednog zimskog dana na svijet dolazi i njezin brat Darko. Potjecali su iz dobrostojeće židovske obitelji: majka Margita Szoeki, udana Fischer, bila je profesorica francuskog i njemačkog jezika, a otac Alfred Fischer odvjetnik.

Margita je igrom slučaja rođena u Glini, dok je Alfred bio rođeni Osječanin koji je studirao u Zagrebu i djelomično u Beču, a njemački je govorio savršeno, jer se taj jezik govorio u njegovoj obitelji. Majka mi je često spominjala da je voljela svoju omamu Fischer, ali otatu ne, jer je govorio samo njemački i bio joj previše dalek. Moji baka i djed upoznali su se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu a oženili su se 1931. Vjenčao ih je zagrebački rabin Gavro Schwarz. Kako je Alfred bio Osječanin, baka se preselila u Osijek gdje su živjeli u kući koju je moj djed dao sagraditi novcem koji je dobio na parnici od Gabrijele, mlađe kćeri grofova Pejačević. Naime njezin otac htio ju je razbaštiniti i moj djed se angažirao u tom slučaju i izbio se da Gabrijele dobije parnicu. Kuća je bila lijepa, velika, s velikim vrtom, još i

FOTOGRAFIJA: CRTICE IZ DJETINJSTVA MOJE MAJKE — MOJA MAJKA NA BALKONU OBITELJSKE KUĆE U OSIJEKU

danas tamo stoji, ali nažalost više nije u našem vlasništvu.

Djetinjstvo moje majke bilo je idilično, redovito je odlazila u Zagreb svom djedu i baki s majčine strane, a djed ju je vodio i u sinagogu u Praškoj ulici. Inače i djed i baka s obje strane poštivali su šabat. Moja majka je jako voljela oca i bila za njega jako vezana, te spominje da ga je voljela više od majke koja je bila prestroga. Najljepši trenuci bili su oni provedni s ocem, on ju je učio slova, nije mu smetala niti dosađivala, uvijek je imao vremena za nju. Još i dan-danas oca spominje svaki dan!

No Hitler je već dugo bio na vlasti i bilo je pitanje dana kada će rat izbiti i u

Hrvatskoj. Na mamin sedmi rođendan izbio je puč u Beogradu čime je prekinuto njezino mirno djetinjstvo. Budući da su bili Židovi, morali su se preseliti u drugi dio grada, ali zatim su morali napustiti Osijek, te otišli u Bosnu u Odžak, gdje su boravili 1942. i 1943. Higijena je tamo bila loša pa se moja majka teško razboljela i dobila sepsu. Jednog četvrtka bila je na samrti, a njezina majka se zaklela, ako preživi neće cijeli život ništa jesti četvrtkom. Mama je preživjela, a baka se svog zavjeta držala do kraja života.

Kad u Odžaku više nije bilo sigurno odlučili su pobjeći u Mađarsku. No to nije bilo jednostavno. Otišli su rođacima u Pečuh pa u Budimpeštu, a zatim na pustaru na sjeveroistoku Mađarske gdje su proveli godinu dana. Moja baka je savršeno govorila mađarski, a jezik je vrlo brzo dobro svladala i moja majka. Nakon državnog udara u Mađarskoj preselili su se u Budimpeštu u centar grada u zgradu koja je bila tako velika da je imala dva kućna broja. Nije bilo sigurno i morali su se skrivati, a s njima je živjela i Fredijeva majka Emilija Fischer, rođena Bihalyi. Moja baka Margita imala je dva mlađa brata Željka i Julija zvanog Julček. Julček je rat proveo u njemačkom zarobljeništvu dok je Željko bio na prisilnom radu. Margitina majka rat provela skrivajući se u selu u Vojvodini.

Fredi i Margita su se sastajali da razmjenjuju informacije. Fredi je pisao i dnevnik koji je igrom slučaja sačuvan

te je dragocjeno svjedočanstvo o boravku u Budimpešti koji je bio težak. Često im je bilo hladno i bili su gladni. U dnevniku Fredi spominje kako piše u sobi u rukavicama. Ono malo hrane što su dobivali, mama bi davala Darku koji je bio slab i boležljiv. No kraj rata završio je tragično. Deset dana prije samog oslobođenja Budimpešte 8. siječnja 1945. u pansion mog djede Fredija upadaju njilaši i sve ih odvođe do obale Dunava. Strijeljani su ispred parlamenta, a tijela su im bačena u Dunav. Baka Margita slučajno je na ulici sreća jedinog preživjeloga i tako doznala za pogibiju svog supruga. Tog čovjeka su promašili, pao je i pravio se mrtav dok njilaši nisu otišli te je ostao svjedokom događaja. Baka djeci nije željela ništa reći istinu, rekla im je da su tatu odveli u Budim. Majka se neko vrijeme nadala da će se otac vratiti ali je onda shvatila da je otišao zauvijek.

Budimpešta je oslobođena i oni su se vratili u rodni kraj. Majka je bila sretna što su se vratili kući koju su im tijekom rata čuvali daljnji rođaci. Odmah su im ispraznili jednu sobu da se mogu smje-

stiti. Međutim oca više nije bilo. Trebalo je ponovo započeti normalni život. Više sam puta pitala majku zašto nisu otišli u Izrael, no ona je odgovarala da su bili sretni što su se vratili kući. Život nakon oslobođenja nije bilo lagan. Moja baka, koja nije radila nakon rođenja djece, jer joj je suprug bio zaposlen, morala je prehranjivati dvoje djece. Radila je na gimnaziji ali kako njemački iza rata baš nije bio popularan predavala je ruski koji je prethodno morala naučiti a bavila se i podučavanjem jezika. Lijepa i pametna, nikada se nije ponovo udala. Htjela je ostati vjerna uspomeni na svog Fredija.

Međutim mnogi Židovi su sve izgubili pa su otišli u Izrael. Majka ih je danima ispraćala. Ponovo je sreća svoju najbolju prijateljicu iz djetinjstva Mirtu Rubinstein koja je rat provela u Osijeku, jer joj je otac bio građevinar pa im je trebao za obnovu, prije svega bolnice. Mirta joj se smijala što hrvatski govori s mađarskim naglaskom. Moja majka ostala je u Osijeku do studija kada je otišla u Zagreb. Njena majka kuću je nažalost prodala da dođe u Zagreb kada se autorica ovog

članka rodila. Moja majka i njezin brat niti danas ne mogu prežaliti prodaju kuće koja im je puno značila tim više što ju je dao graditi njihov otac. Kuća još uvijek stoji i u njoj nitko ne živi, a kad god dođem u Osijek uvijek prođem pokraj nje.

Još jednom želim naglasiti veliku povezanost moje majke s ocem, koji je bio velik čovjek. U posljednje vrijeme često sanja Budimpeštu, kuću koju nam je i pokazala kada smo jednom posjetili taj grad, sanja i oca kako bježi a pucaju na njega. Jednom je prilikom rekla: “ono malo vremena što sam provela s njim ispunio mi je dušu za cijeli život”.

Ove crtice nastale su isključivo temeljem svjedočanstva moje majke Lelje Fischer-Jakić i njenog brata Darka Fischera. Članak posvećujem mojoj baki Margiti koju sam jako voljela i koja me je već u 8. godini života uvela u sve tajne lijepog francuskog jezika. Preminula je jednog siječanjskog dana 1985. u 80. godini na sam rođendan svog sina, ne dočekavši da diplomiram francuski jezik.

SAVEZ JEVIJSKIH OPŠTINA SRBIJE RASPISUJE 61. NAGRADNI NATJEČAJ

— za radove sa židovskom tematikom iz oblasti:

- 1) KNJIŽEVNOST (roman, pripovjetka, pjesma)
- 2) ZNANSTVENI RAD
- 3) MEMOARI I KRONIKE

Žiri dodeljuje ukupno tri nagrade. Žiri može odlučiti da nagrade dodijeli i drugačije. Radove slati na srpskom ili srodnim jezicima, pisane mašinom ili na kompjuteru, u dva primjerka koji se ne vraćaju. Autori ne mogu konkurirati s radovima koji su već objavljeni ili nagrađeni na nekom drugom natječaju. Radovi se potpisuju šifrom i dostavljaju uz drugu zatvorenu kuvertu s razrešenjem šifre. Krajnji rok za podnošenje radova je 31. kolovoza 2017.

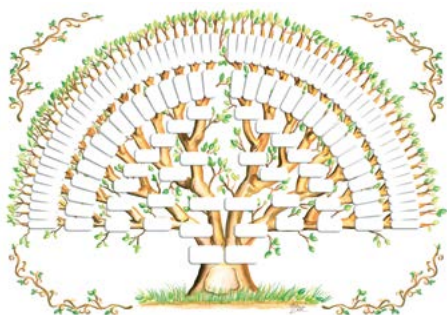
Rezultati natječaja bit će objavljeni u listu “Politika” krajem mjeseca studenoga 2017.

RADOVE SLATI NA ADRESU:

SAVEZ JEVIJSKIH OPŠTINA SRBIJE / za Nagradni konkurs /
Kralja Petra 71 a/ III, POB 30, 11000 BEOGRAD

ŽIDOVSKA ARISTOKRACIJA — OBITELJI COHEN I LEVI

PIŠE: F. C.

FOTOGRAFIJA: ŽIDOVSKE ARISTOKRACIJE
OBITELJI COHEN I LEVI

Ako se prezivate Cohen, Levi ili je vaše prezime izvedenica iz ovih navednih prezimena, vrlo vjerojatno pripadate jednoj od najuglednijih obitelji na svijetu, s jedinstvenim i drevnim obiteljskim nasljeđem. Veza koju dijele pripadnici ovih obitelji dio je neprekinutog lanca starog više od tri tisuće godina.

Pripadnici obitelji Cohen i Levi smatraju se svojevrsnom židovskom aristokracijom, to je doduše aristokracija koja ne živi u dvorcima, ali svejedno ima svoje titule, privilegije, obaveze i ograničenja. Za razliku od drugih aristokracija, židovska aristokracija ne koristi formalne izraze u obraćanju i drugi ljudi im se obraćaju s “vaša visosti” ili slično. Židovima njihovu aristokraciju predstavljaju kohanim, svećenici koji su nekada služili

u Hramu u Jeruzalemu. Kohen (jednina od kohanim) je sličan barunu, knezu ili princu ali ipak različit. A onda tu postoje i njihovi pomagači Leviti.

Prema Tori, Jakob je imao dvanaest sinova. Svaki sin bio je osnivač jednog od dvanaest izraelskih plemena. Svako pleme imalo je svoj teritorij, s izuzetkom plemena Levi.

Za vrijeme Egzodusa, Izraelci su napravili Zlatno tele ali Leviti, pripadnici plemena Levi, nisu mu se željeli klanjati te su zbog toga bili imenovani božjim slugama. Pripadnici plemena koji su bili potomci Mojsijevog brata Aarona postali su svećenici-kohanim. Aaron je bio prvi kohen, prvi veliki svećenik.

Od tada pa do danas, veliki je broj Židova koji se smatraju pripadnicima obitelji Cohen i Levi. Ali kako se ta pripadnost može dokazati? Danas, uz modernu medicinu, to je prilično jednostavno: treba samo napraviti DNK analizu. Smatra se da su svi kohanim ustvari Aaronovi potomci i oni bi svi trebali imati iste genetske tragove. Tijekom godina provedena su razna istraživanja u brojnim zemljama svijeta i sva su ta istraživanja pokazala da muškarci, Aškenazi i Sefardi, koji su tvrdili da su kohanim u više od 98 posto slučajeva imaju Y kromosom Alu Polymorphism. U načelu se muški Y kromosom ne mijenja iz generacije u generaciju. Zahvaljujući tim istraživanjima stvorena je kompjuterska baza podataka koja uključuje tisuće kohanim iz raznih dijelova svijeta a nalazi se u Centru kohanim u Jeruzalemu.

Prezime Cohen ili Kohen vrlo je često i pojavljuje se u brojnim varijantama, ovisno o zemlji u kojoj su Židovi živjeli pa tako nalazimo prezimena Coen, Cohn, Kohn, Kahn i slično. Neki pripadnici kohanim dodali su još jedno prezime kako bi se razlikovali od drugih poput npr. obitelji Cohen-Scali ili obitelji Cohen-Maghari iz Jemena.

Kohanim u sinagogama dobijaju posebne časti. Međutim uz slavu i počast dolaze i neka ograničenja: prema židovskom zakonu kohen se ne smije oženiti s rastavljenom ženom ili ženom koja je prešla na židovstvo, mora izbjegavati biti u kontaktu s mrtvima, izbjegavati odlazak na groblje ili na sprovode. Neki kohanim su posebno osjetljivi na ovo pravilo pa čak ne žele odlaziti ni u muzeje u kojima su izložene mumije.

Prema tradiciji, samo muškarac može biti kohen, i to je status koji se prenosi s oca na sina. Ovo je pravilo posebno zanimljivo, ako se uzme u obzir da se inače židovstvo prenosi po majci, a ne po ocu. Kohenova kćerka tradicionalno ima posebne obveze i privilegije, ali to traje samo do njezine udaje - a svoj status ne može prenijeti na svoju vlastitu djecu.

Godine 2007. u Jeruzalemu je održan veliki skup pripadnika ovih obitelji. Više tisuća ljudi stiglo je u Jeruzalem iz svih krajeva svijeta, na prvi ovakav skup u posljednje dvije tisuće godine. Tijekom četiri dana družili su se, slušali predavanja uglednih rabina i stručnjaka, obilazili Izrael. I ponosno isticali svoje drevno porijeklo.

ROTHSCHILDVI

— NAJBOGATIJA OBITELJ NA SVIJETU

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Bogati su najčešće i poznati, većina je čula za bogate obitelji, od Rockefellerovih do Trumpovih uz naravno svepristupnu obitelj Kardashian, ali bankarsko-plemićka obitelj Rothschild, za razliku od svih potonjih, zaogrnuti je velom tajne i plaštom diskrecije zbog čega se o njoj zna malo — a najbogatija je obitelj koja je ikada postojala.

Paul Johnson, engleski novinar i povjesničar rođen 1928. napisao je: “Nema knjige o njima koja bi puno otkrivala i bila precizna. O njima su napisane čitave knjižnice gluposti ...žena koja je planirala napisati knjigu pod naslovom 'Laži o Rothschildovima' napustila je tu ideju rekavši: 'Relativno je lako pronaći laži, ali se pokazalo nemogućim pronaći istinu’”. Iako su upravo oni najbogatija obitelj na svijetu... ikad, njihova se imena ne nalaze na Forbesovoj listi najbogatijih ljudi na svijetu, jer se bogatstvo kroz stoljeća dijelilo među desecima i desecima nasljednika, razvodnjavajući svote. Pa opet, procjena — i to ona niža — jest da imaju 350 milijardi američkih dolara imovine. Viša procjena, i možda točnija, jest da raspolažu s oko bilijun američkih dolara. Za razliku od drugih europskih obitelji

FOTOGRAFIJA: ROTHSCILDOVI
— NAJBOGATIJA OBITELJ NA SVIJETU

koje su gubile imovinu kroz ratove i eksproprijaciju, Rothschildovi su uspijevali sačuvati svoje bogatstvo pazeći na imovinu putem različitih financijskih instrumenata. Drugi ključni element strategije uspjeha u njezinu čuvanju bio je zadržati kontrolu banaka u rukama obitelji, putem pažljivo dogovorenih brakova.

Obitelj koja vuče podrijetlo od njemačkih Židova iz Frankfurta i kroz vrijeme je dobila i plemićke titule, pa su neki od njih “de Rothschild” ili “von Rothschild”, već više od 200 godina ima veliki utjecaj na ekonomsku, a posredno i političku povijest i sadašnjost Europe i svijeta. Više je rang-lista i popisa najmoćnijih i najutjecajnijih obitelji na svijetu. Gleda li se s vrha, od dna ili od sredine, bankarska

plemićka obitelj Rothschild uvijek je na vrhu ili pri vrhu liste.

Tijekom 19. stoljeća, na vrhuncu, obitelj Rothschild posjedovala je daleko najveće privatno bogatstvo u svijetu, a to je mjesto zadržala i u modernoj svjetskoj povijesti.

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća obitelj je općenito počela izbjegavati javno pokazivati svoje bogatstvo i zaogrnuti se velom diskrecije, te doniranjem mnogih nekretnina, kao i velikog broja umjetničkih djela. Rothschildovi su nekoć posjedovali najveću privatnu umjetničku kolekciju na svijetu, a dobar dio umjetničkih djela u javnim muzejima u svijetu donacija su Rothschildovih koja su u nekom trenutku, u skladu s obiteljskom tradicijom

diskrecije, donirana anonimno. Rothschildovi su i danas jedna od najutjecajnih financijskih grupacija na svijetu, koja se osim bankarstva bavi osiguranjem, industrijom, rudarstvom, nekretninama, građevinarstvom, energetikom, poljoprivredom, proizvodnjom vina i brojnim drugim djelatnostima na svim kontinentima svijeta.

POČETAK —

PET SINOVA U PET PRIJESTOLNICA

Dinastiju je osnovao Mayer Amschel Rothschild (1744.–1812.) koji je utemeljio bankarski biznis u drugoj polovici 18. stoljeća. Ideja mu je bila ustanoviti međunarodnu bankarsku obitelj pa je svojih pet sinova Amschela Mayera, Salomona Mayera, Nathana Mayera, Carla Mayera i Jakoba Mayera strateški rasporedio u pet tada najznačajnijih europskih gradova: Frankfurt, London, Pariz, Beč i Napulj. Tako su Rothschildovi postali već početkom 19. stoljeća multinacionalna bankarska kuća, koju nisu smetale nikakve nacionalne granice i koja je kumulativno mogla skupiti kapital — veći i od pojedinih država tadašnjih velesila.

Mayer i njegov najstariji sin Amschel Mayer, ostali su u Frankfurtu voditi posao, Nathan Mayer osnovao je podružnicu u Londonu 1804. godine, Jakob Mayer pokrenuo je posao u Parizu 1811., a Salomon Mayer i Carl Mayer u Beču i Napulju 1820. godine. Mayeru i njegovim sinovima na ruku su išli francuski revolucionarni i napoleonski ratovi u razdoblju 1792.–1815. koji su ispalili sjajna prilika za bogaćenje. Ratovi su za Rothschildove predstavljali mogućnost za plasman kredita zaraćenim stranama, ali i za trgovanje strateškim proizvodima poput pšenice, pamuka, kolonijalne robe i oružja.

Obitelj je već posjedovala veliko bogatstvo s početkom napoleonskih ratova pa su tako navodno imali i svoje prste u po-

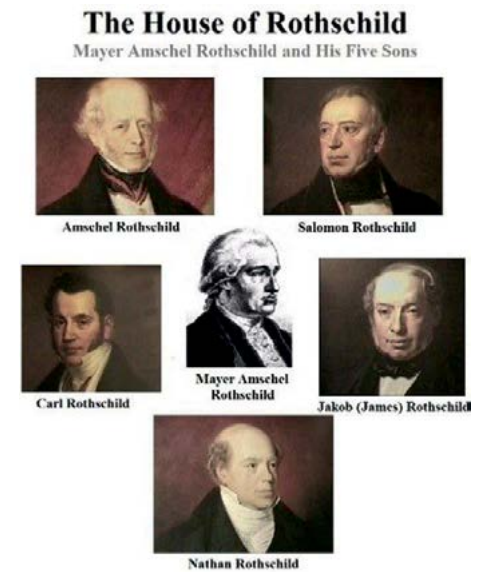
razu Napoleona kod Waterlooa, financirajući britansku stranu. Obiteljska mreža omogućila je da su Rothschildovi znali za Napoleonov poraz čitav jedan dan prije nego su vijest uspjeli donijeti vladini glasnici. Neki tvrde da im je upravo ta vremenska prednost donijela financijsku korist, dok su drugi mišljenja da su Rothschildovi izvukli korist tek nakon što je pobjeda Britanaca javno obznanjena. U svakom slučaju, ta je prilika iskorištena. U miru koji je uslijedio okrenuli su se državnim obveznicama, dioničkim društvima i trgovanju dionicama industrijskih poduzeća. Rothschildovi su se uspješno prilagodili industrijskoj revoluciji i sudjelovali su u ekonomskom rastu po cijeloj Europi, ulažući u željeznice, ugljen, čeličane i metalurgiju.

Dok se prva generacija Rothschildovih morala u stranim sredinama boriti za svoje mjesto pod suncem, učeći lokalne jezike i običaje i hrvati se s brojnim predrasudama koje vladaju o strancima, druga generacija Rothschildovih više nije imala takvih problema, jer su već bili visoko etabilirani, uglašeni, naturalizirani i dobro školovani građani svojih novih domovina koji su utjecali na ekonomiju i politiku svojih zemalja.

DOGOVORENI BRAKOVI KAO NAČIN OČUVANJA BOGATSTVA

Rothschildovi su zadržali svoju unutar-nju obiteljsku koheziju, ženivši se među sobom ili sa Židovima, a vrlo rijetko s osobama izvan tog kruga. Kao i mnoge druge kraljevske ili plemenitaške obitelji, međusobni brakovi među njezinim pripadnicima nisu bili rijetkost. Vječanja bratića i sestrični ili rođaka u nekom udaljenijem koljenu bila su uobičajena stoljećima, bio je to način da se sačuva kraljevski, plemenitaški ili, u krajnjoj liniji, financijski status obitelji.

Mayer Amschel Rothschild, utemeljitelj obitelji, zamislio je da ženske pri-

FOTOGRAFIJA: ROTHSCHILD OBITELJ
— NAJBOGATIJA OBITELJ NA SVIJETU

padnice obitelji budu ograničene u tome za koga se mogu udati... ako su željele nasljedstvo. Iz perspektive Rothschilda bio je to najbolji način da se novac sačuva u obitelji od “predatora” koji su vrebali. Krajem 19. stoljeća ta je strategija malo popustila, ali su se i dalje brakovi sklapali uglavnom samo s aristokracijom ili drugim financijskim dinastijama.

Kako im je raslo bogatstvo, tako je rastao i njihov društveni položaj, svih prvih pet Mayerovih sinova dobili su plemićku titulu od austrijskog cara Franje I. Jedan od Rothschildovih bio je i prvi Židov koji je ušao u britanski parlament.

Danas se još jedino članovi britanske i francuske obiteljske grane bave bankarstvom. Austrijski dio obitelji danas se uglavnom bavi znanošću ili dobrotvornim radom. Francuski predstavnik obitelji barun Philippe de Rothschild (1902.–1988.) bio je ugledni vinogradar, svjetski poznat po vrhunskom vinogradu u Château Mouton-Rothschild.

Upravo zbog toga što već više od 200 godina ima velik utjecaj na ekonomsku, a posredno i političku povijest i sadaš-

FOTOGRAFIJA: ROTHSCHILDVI
— NAJBOGATIJA OBITELJ NA SVIJETU

njost Europe i svijeta, a danas toliko zazire od javnog eksponiranja, dinastija Rothschild često je predmet brojnih teorija zavjere.

A njihov je sukus — Rothschildovi kontroliraju svjetsko bogatstvo i financijske institucije, potiču ili obeshrabuju ratove između vlada, čak se bave i sotonizmom, a pripisuje im se i najviša pozicija u svjetskoj hijerarhiji iluminata, društva koje mnogi teoretičari zavjere dovode u vezu sa skupinama ljudi koji na taj način upravljaju svjetskim događajima. Među ciljevima iluminata navodi se stvaranje jedne globalne države, kontrola prirasta stanovništva, širenje zaraznih bolesti, utjecaj na medije, dakle opći antidemokratski ustroj svijeta.

Neobične zabave koje su priređivali sigurno nisu pridonijele tome da se suzbiju glasine o pripadnosti tajnim društvima. Bizarnost zabava s kojih su znale procuriti fotografije, primjerice s one 1972., počinjala je s pozivnicama koje su se mogle pročitati samo naopako, preko ogledala. Goste su dočekivala crvena

svjetla, nosili su životinjske maske s više lica a u rukama kaveze za ptice.

Obitelj navodno, kaže jedna od teorija, značajno utječe na američke federalne rezerve, još i dan-danas. Druga tvrdi da su Rothschildovi bili izravno umiješani u brazilsko stjecanje neovisnosti od Portugala u prvoj polovici 19. stoljeća. Nathan Mayer platio je Portugalcima da dopuste Brazilcima nezavisnost. Brazilci su otplaćivali dug, naravno Rothschildu, koji je zaradio na kamatama. Isto tako, dinastija navodno stoji iza gradnje Sueskog kanala kao i iza koncerna Rio Tint, rudarske kompanije sa sjedištem u Melbourneu navodno utemeljene kapitalom Rothschilda. Danas se tvrtka bavi željeznom rudom, bakrom, uranijem, ugljenom, dijamanima. Navodno je i kraljica Elizabeta II. dioničar te kompanije.

Rothschildovi su zajedno sa svojim kolegama od 1919. na sastancima koji su se održavali dvaput dnevno dogovarali cijene zlata. Ti su se sastanci nastavili od 1919. do 2004, kada je Barclays zauzeo mjesto koje su oni držali.

Među zanimljivosti povezane s Rothschildovima spada i ona da je obitelj daleko prije nama poznate recesije 2008. spašavala američko gospodarstvo. Bila je to recesija 1895. — dakle još prije Velike depresije, kada je SAD prolazio kroz jednu od najgorih ekonomskih i financijskih kriza u svojoj povijesti. Vlada je ostajala bez zlata, i bojala se da neće moći otplatiti dugove. Predsjednik Grover Cleveland obratio se Nathanielu Mayeru Rothschildu i posuđen je novac vladi novac da otplati dugove. To je spriječilo bankrot i spasilo američku ekonomiju.

S obzirom na svoje bogatstvo i snagu na svjetskoj pozornici, nije čudo da se obitelj našla i na filmskom platnu i na kazaličnim daskama. Godine 1934. snimljen je film “The House of Rothschild” s Loretom Young i Georgeom Arlissom koji je portretirao Mayera Amschela Rothschilda i Nathana Mayera Rothschilda. Na Broadwayu je postavljen mjuzikl “The Rothschilds” koji je iznimno dobro primljen i nominiran za nagradu Tony 1971. godine.

OBITELJ MONTEFIORE — OD INKVIZICIJE DO BRITANSKOG PLEMSTVA

PIŠE: VESNA DOMANY HARDY

Kada mi je nedavno urednica Ha-Kola kazala da broj namjerava posvetiti značajnim židovskim obiteljima, zaintrigirala me odmah obitelj prominentnih viktorijanaca Montefiore, posebno Sir Mosesa Montefiorea, proslavljenog viktorijanskog gentlemana, jednog od važnih stupova društva 19. stoljeća, filantropa i dobročinitelja. Postoji romantična priča prema kojoj je Sir Moses mladoj princezi Viktoriji, koja je bila na odmoru u susjednoj vili s majkom Vojvotkinjom od Kenta, ponudio korištenje svog lijepog parka na obali mora u Ramsgateu u Kentu. Viktorija je zabilježila u svoj dnevnik kako ju je impresionirao taj plemeniti i poštenu "Hebrew", da bi mu samo nekoliko godina kasnije, kao kraljica Viktorija podarila aristokratsku titulu.

Židovska on-line enciklopedija je zaista zanimljivo štivo. Ona, recimo, prenosi otisak originalnog napisa iz 1906. o brojnim pripadnicima ove uspješne židovske obitelji od 16. stoljeća do danas. Čitajući o Montefiorima kao sposobnim burzovnim meštrima, pravnicima, graditeljima Britanskog imperija, stabilnim viktorijancima od koji su se mnogi uzdigli do najviših položaja u Britanskome carstvu, najviše se doimlje da su uvijek nastojali pomoći

svojoj manje sretnoj braći. Mnoge su zadužbine podigli u Palestini i sigurna sam da je ime nekoga od te obitelji, značajne na mnogim područjima ljudske djelatnosti, ili neka od institucija diljem svijeta koje su osnovali i nosi njihovo ime, poznato mnogima. Tako ćete na internetu dobiti dugačak popis značajnih Montefiorea.

Na početku se navodi da je Montefiore prezime sefardskih Židova koji su bili bankari i diplomati po cijeloj Europi i čije porijeklo seže u Maroko i Italiju. Među poznatijim ljudima s ovim prezimenom ubrajaju se židovski filozof Claude Montefiore, novinar i pisac Fausto Montefiore, odvjetnik Hugh Montefiore. Iz iste je obitelji birmingamski biskup od 1977. do 1987. Hugh Montefiore. Zatim John Israel Montefiore novozelandski trgovac, pa George Montefiore-Levi belgijski izumitelj i filantrop ili, u naše vrijeme, književnica Santa Montefiore čiji je suprug Simon Sabag Montefiore suvremeni autor mnogih popularnih povijesnih djela i televizijskih povijesno-putopisnih programa.

Svakako je najpoznatiji među svima njima Sir Moses Montefiore (1784. –1885.) rođen u Livornu, u već tada poznatoj trgovačkoj obitelji Montefiore koja je koncem 18. stoljeća emigrirala u Englesku. Kako to često biva u židovskim obiteljima, Mosesu je kao mladiću ujak Moses Mocatta osigurao položaj na Londonskoj burzi kao jednom od samo dvanaestorice autoriziranih židovskih burzovnih meštra. Moses se oženio s Judith Cohen čija je sestra bila udata za Nathana Meyera Rotschilda s kojim je Moses razvio duboko prijateljstvo i uz čiju je pomoć namaknuo veliki imetak prije navršene 40. godine, te se "namaknuvši bogatstvo povukao s burze da bi posvetio ostatak svog dugog života dobrobiti siromašnih Židova."

FOTOGRAFIJA: OBITELJ MONTEFIORE
— SIR MOSES MONTEFIORE

U sprkos velikom bogatstvu i mnogim društvenim obavezama, vodio je život pobožnog Židova, poštivao tradicionalne navike i rituale. Redovito je posjećivao sinagogu i bio aktivan pripadnik

židovske zajednice. Zajedno s Rotschildom i Goldsmithom radio je na parlamentarnoj emancipaciji Židova. Bio je dugogodišnji član Odbora židovskih zastupnika (Board of Jewish Deputies). Na kraju te službe, nakon trideset godina poklonio je veliku svotu za izgradnju industrijskih nastambi u Jeruzalemu. Bio je na čelu Imperijalne udruge za plinsko osvjetljenje, konzorcijuma koji je uvodio plinsko osvjetljenje u europskim gradovima. I još bi se moglo nanizati stotine njegovih drugih jednako važnih važnih djelatnosti. Kažu da je na samrtnoj postelji, a umro je u 100. godini, potpisivao čekove za razne dobrotvorne svrhe.

Sir Moses je sigurno bio najpoznatiji Židov svog vremena i još za svog života u židovskim krugovima legendarna ličnost. Mnoge su velike zadužbine u Engleskoj i u drugim zemljama koje nose njegovo ime. Bio je istovremeno odan židovstvu, ali i ponosan na to što je Englez. Prijateljevao je s Disraelijem s kojim je dijelio slično sefardsko i talijansko porijeklo. Cijenili su ga kraljevi i moćnici dok su ga siromašni Židovi istočne Europe, kao i stanovnici "mela" (židovskih kvartova) u Sjevernoj Africi i na Bliskom istoku obožavali. Zajedno sa suprugom, lady Montefiore, putovao je u Palestinu, Maroko, Rusiju i Tursku i poduzimao sve moguće da bi olakšao život Židovima u tim sredinama. Sedam je puta posjetio Svetu zemlju i to sredinom 19. stoljeća kada su takva putovanja bila naporna i nije ih bilo lako organizirati. U Palestini je promovirao razvoj poljoprivrede, osnivao bolnice i milosrdne domove. Jedno od najdramatičnijih njegovih putovanja bilo je u vezi s Damaškom aferom 1840. godine. Po Damasku se tada širila glasina kako Židovi koriste kršćansku krv za Pesah što je uzrokovalo strašni pogrom. Uz podršku lorda Palmerstona, Sir Moses je otputovao u Egipat gdje je u susretu s egipatskim kadijom, uspio dokazati

neosnovanost ovih laži i osloboditi sve utamničene Židove. Od sultana je dobio firman (carsku naredbu) koja je svim Židovima u Turskom carstvu garantirala zaštitu od ovakve i sličnih optužbi. Zbog ove i drugih plemenitih djelatnosti kraljica Viktorija mu je 1846. dodijelila titulu baruna.

Kao pripadnik stare sefardske obitelji sa suprugom aškenaskog porijekla, Sir Moses je čvrsto vjerovao u jedinstvo židovskog naroda, zbog čega je svakom paru oženjenom u njegovoj španjolsko-portugalskoj sinagogi Bevis Marks poklanjao novčani iznos, a dvostruki iznos kada bi se radilo o miješanom braku između Sefarada i Aškenaza. U koliko je mjeri to bilo progresivno i jedinstveno svjedoči i moje osobno iskustvo. Kad sam u sarajevskoj židovskoj općini u knjigama potražila podatke o braku mojih roditelja sklopljenog 1940. godine, cijelo stoljeće nakon Sir Mosesovih nastojanja, rečeno mi je da se u te knjige ne unosi podatke o miješanim brakovima, naime moj je otac bio Aškenaz a mama Sefartkinja. I dan-danas zajednica španjolsko-portugalskih Židova u Londonu dodjeljuje stipendije siromašnijim studentima u Jeruzalemu, Hebronu, Safedu i Tiberiasu iz fonda koji je ostavio Sir Moses.

Sir Mosesova sestra prabaka je suvremenog poznatog autora popularnih povjesnih djela Simona Sebaga Montefiorea. Svaku njegovu novu knjigu promovira Tjedan židovske knjige „JBW“ i sve tribine su uvijek unaprijed rasprodane. Naslovi njegovih do sada 15 knjiga ubraju biografiju gradova (poput Jeruzalema i St. Petersburga) te povijesnih ličnosti (poput Staljinu ili Katarine Velike). Sebag Montefiore autor je i odličnih povijesno-putopisnih programa o Jeruzalemu, St. Petersburgu ili povijesti Španjolske s naslovom "Krv i zlato". Svojevremeno, gledajući taj program o povijesti Španjolske, čudilo me kako nije u većoj mjeri spomenuo progono

Židova. Kasnije sam tek saznala da se radilo o njegovom shvaćanju objektivnosti. Jer kad je u Španjolskoj istraživao materijal za program, pronašao je inkvizicijsku dokumentaciju o svojoj obitelji od koje su neki završili na lomači. Do tada je bio uvjeren da zna sve o svojoj obitelji i njihovom talijanskom porijeklu, pa ga je ovo otkriće duboko potreslo. Njegovi su daleki rođaci bili spaljeni na lomači zbog "nečiste krvi".

"Kada sam počeo istraživati u Španjolskoj za televizijski dokumentarni program, nisam očekivao da ću otkriti strašnu istinu o porijeklu moje obitelji. Nisam čak ni znao da sam imao rodbinu u toj zemlji, a pokazalo se da su to bili moji izravni preci. Još uvijek se grozim od onoga što sam saznao, premda je od tih strašnih događaja prošlo pet stoljeća i 12 generacija. Duboko me potreslo ovo otkriće. Oduvijek sam bio kritičan prema srce drapateljnim televizijskim trenucima otkrića u programima o porijeklu obitelji, ali tada sam se zatekao u situaciji nepoznatog otkrića jedne epizode programa "Who Do You Think You Are?" (Što mislite tko ste?). Moja povijesno udaljena obitelj zvali se Caravajal. Dvoje od njih, Leonoru i Luisa inkvizicija je spalila na lomači 1596. godine. Naprosto jer su imali "nečistu" židovsku krv i tajno prakticirali judaizam. Ipak, Leonorin mlađi sin Joseph uspio je pobjeći. Otplovio je brodom u Italiju gdje se skrasio u toskanskom selu Montefiore i uzeo ime tog sela kao svoje. Nova obitelj Montefiore uzdigla se kao feniks iz pepela. Joseph i njegov sin Judah Leone Montefiore moji su udaljeni preci. Leonora je bila moja baka od prije 12 generacija", napisao je objasnivši podrijetlo svoje velike obitelji.

Danas brojne institucije nose ime Montefiore, poput nekih bolnica, studentskih domova, instituta i akademija, a to ime nosi i manji planet koji kruži oko Sunca.

OBITELJ DE CAMONDO

— ROTHSCHILDOVI S ISTOKA

PIŠE: NATAŠA BARAC

FOTOGRAFIJA: OBITELJ DE CAMONDO
ROTHSCHILDOVI S ISTOKA — ABRAHAM CAMONDO

Obitelj de Camondo često nazivaju “Rothschildovima s istoka”. Ova ugledna sefardska obitelj ostavila je veliki trag u svim zemljama u kojima je živjela od odlaska iz Španjolske: u Italiji, Turskoj i Francuskoj. Obitelj, koja danas više ne postoji, dala je brojne utjecajne bankare i filantrope, diplomate, kolekcionare, aristokrate.

Nakon progona Židova iz Španjolske 1492., obitelj Camondo prvo se smjestila u Veneciji, a zatim su u 18. stoljeću otišli u Istanbul, gdje su se ubrzo etablirali kao trgovci, a zatim su se počeli baviti financijama te 1802. osnovali banku Isaac Camondo & Cie.

Nakon Isaacove smrti 1832., njegov brat Abraham Salomon naslijedio je banku, unaprijedio poslovanje i postao prvi bankar Otomanskog carstva. Obiteljski dom, palača Camondo (Kamondo Saray) u Istanbulu izgrađena je sredinom

19. stoljeća i danas je u njoj sjedište turske mornarice. U Istanbulu se nalaze i drugi “podsjetnici” na ovu veliku obitelj: dvije povijesne stambene zgrade u Galati, te Stepence Camondo izgrađene u jedinstvenoj mješavini neobaroka i rane secesije. Uz sve veće bogatstvo, obitelj Camondo je davala veliki doprinos obrazovanju i javnoj službi Istanbula, a za to im stanovnici tog grada i danas odaju zahvalnost. Zahvaljujući svom ugledu, ova obitelj postala je glasnogovornica židovske zajednice Otomanskog carstva. Godine 1840., zahvaljujući brojnim inicijativama Abrahama Solomona Camonda sukladno naredbi sultana Abdul Medžida spašeni su Židovi s Rodosa, a te iste godine sultan je objavio uredbu kojom osuđuje antisemitizam. O velikom ugledu ove obitelji, svjedoči i podatak da je Abraham Salomon Camondo predstavljao austro-ugarsku zajednicu Otomanskog carstva na vjenčanju austrijskog cara Franje Josipa 1854. u Beču.

Godine 1866. kada je Venecija postala dio Italije, Abrahamov sin Raphael umire. Tri godine kasnije 86-ogodišnji patrijarh obitelji slijedio je svoje unuke Behora Abrahama i Nissima Camonda i preselio se u Pariz, grad u kojem je obitelj već imala uhodane poslovne veze.

Zbog svojih doprinosa i financijske pomoći za oslobođenje Venecije od Austrijskog carstva, talijanski kralj Viktor Emmanuel II. dao je Abrahamu Salomonu Camondu nasljednu plemićku titulu. Tri godine nakon dolaska u Pariz Abraham je preminuo a prema njegovoj želji pokopan je na židovskom groblju u Istanbulu. Turska se svom velikom do-

bročinitelju odužila službenim veličanstvenim pogrebom. Abrahamovi unuci su ostali u Parizu, gdje su u ulici Monceau izgradili dvije velebne susjedne palače, te uspješno širili svoj posao.

Uz bankarstvo i financije velika ljubav bila im je umjetnost, te su ostali upamćeni kao veliki sakupljači umjetnina. Isaac je 1911. svoju kolekciju slika, u kojoj je, između ostaloga, bilo i 14 Moneta, pet Cezannea i 12 Degasa, poklonio muzeju Louvre. Danas se velika i značajna zbirka Isaaca de Camonda nalazi u nekoliko francuskih muzeja, a u Louvreu se u njegovu čast nalazi i “Dvorana donacije Camondo”.

Moise de Camondo bio je jedan od najvećih ljubitelja francuske dekorativne umjetnosti 18. i 19. stoljeća, i posjedovao je jedinstvenu kolekciju te osnovao Muzej Nissim-de-Camondo u Pariz u kojem se i danas nalazi nevjerojatna zbirka umjetničkih predmeta.

Danas više nema živih pripadnika ove velike ugledne sefardske obitelji. Isaacova (doduše nepriznata) djeca su preminula 1978. i 1980. a Moiseova kći, zet i dva unuka ubijeni su u Auschwitzu. Moiseova kćer Beatrice vjerovala je da će je njezin ugled, bogatstvo i dobre veze u Parizu sačuvati od progona Židova tijekom Drugog svjetskog rata. Uhićena je međutim u obiteljskom domu u bogatoj četvrti Neuilly zajedno s kćerkom Fanny i sinom Bertrandom, te bivšim suprugom Leonom. Prebačeni su u Auschwitz i tamo ubijeni. I tako se tragično ugasila obitelj koja je puno toga dala Francuskoj, ali i drugim zemljama u kojima su živjeli.

OBITELJ U DREVNOM IZRAELU

PIŠE: J. C.

Ideja "obitelji" u drevnom je Izraelu imala puno širi koncept nego u današnje moderno doba. Možemo reći da je "obitelj", kakvu danas poznajemo, postojala na tri osnovne razine.

Prvo, postojao je "bayit" ili kuća/domaćinstvo, što je možda najbliži nukleusu obitelji koja se sastoji od roditelja, dvoje do četvero djece, kao i od pripadnika još nekih generacija obitelji, ali "bayit" može uključivati i sluge, robove, ljubavnice, siročad, i slično.

Drugo, postojala je "mišpaha", koja bi se u širem obliku mogla shvatiti kao klan. Riječ "mišpaha" znala se koristiti za široke socijalne jedinice, ponekad čak i za čitav narod Izraela. Ali najčešće se ova riječ koristila za opis skupine koja se sastojala od nekoliko domaćinstava. I na kraju, nalazi se "matah" ili pleme, koje je bilo sastavljeno od više klanova.

Bogatija domaćinstva i plemićke obitelji primjenjivale su i poligamiju, ali nije točno poznato do koje širine se poligamija prakticirala. Kuća je bilo središnje mjesto obrazovanja, discipline i snabdijevanja hranom, a to treba uzeti u obzir kada razmišljamo o pojmu "kuća" ili "domaćinstvo" u drevno doba i bilo bi krivo moderno poimanje pojma "obitelj" poistovjetiti s pojmom "kuće" ili "domaćinstva". Drevni Izrael je bio poljoprivredno društvo koje je zahtijevalo širu suradnju u cilju gospodarskog preživljavanja. Suradnja među domaćinstvima unutar klana bila je potrebna kako bi se, npr. izgradile

i održale terase na kojima se uzgajala hrana, da bi se izgradile cisterne u koje se spremala voda za sušna razdoblja, za rješavanje pravnih pitanja, ali i za zajedničku obranu. Mreža uzajamne pomoći bila je potrebna da bi domaćinstva mogla preživjeti razdoblja kada nije bilo dovoljno hrane zbog suše, poplave ili bolesti. Ta mreža pomoći se širila i na osobe izvan klanova, na siromašne, udovice, siročad, sluge, robove i slično.

U poljoprivrednom društvu, zemlja je ključna za preživljavanje. Drevni Izrael bio je patrijarhalno društvo u kojem su odrasli sinovi živjeli sa svojim očevima. Kada su se sinovi oženili (obično unutar klana) mlada je došla živjeti u kuću oca svoga supruga. Obično se na već postojeću strukturu dodala nova kako bi obitelj ostala na okupu, a mladi ipak imali malo privatnosti. Otac je bio vođa domaćinstva i vlasnik imovine obitelji. On je bio glavni autoritet i njega se moralo slušati. Od oca se očekivalo da bude benevolentan i da pokazuje ljubav prema članovima svoga domaćinstva. Majka je, bez obzira je li ona bila "viša žena" ili jedina supruga u monogamnom domaćinstvu, bila cijenjena u domaćinstvu i imala je svoj autoritet bez obzira na to što je bila po hijerarhiji ispod svoga supruga. Nakon njegove smrti ona je čak mogla postati šeficom domaćinstva, ako njezini sinovi još nisu bili dovoljno odrasli da preuzmu tu funkciju. Najveća nesreća koja je mogla zadesiti ženu bila je ta da nema djece,

ili da ne uspije roditi sina. Djeca su bila blagoslov Boga i osiguravala su kontinuitet obiteljskog imena. Dok su djeca bila mala za njihov je odgoj i obrazovanje bila zadužena majka, a kako su odrastali tako je otac preuzimao odgovornost za odgoj i obrazovanje svojih sinova, a majka je pripremala kćeri za udaju. Otac je smio prodati svoju kćer za brak, ali nije ju smio prodati kao robinju ili prostitutku. U drevnom Izraelu uvijek se isticala bratska solidarnost, a dobar odnos među braćom smatrao se idealnim.

Klanovi su tako tvorili sela, a povjesničari smatraju da većina sela u ranoj povijesti Izraela nije brojala više od stotinu ljudi. Mogli bismo reći da se obitelj u drevnom Izraelu može promatrati kao dio koncentričnih krugova u čijem se središtu nalazi domaćinstvo/kuća, zatim se krug širi na klanove pa na pleme. Obitelj je već tada bila važna a ta se važnost, na neki drugi način, sačuvala do današnjih dana.

FOTOGRAFIJA: OBITELJ U DREVNOM IZRAELU

ŽIDOVSKJE OBITELJI TIJEKOM I NAKON HOLOKAUSTA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Holokaust je uvelike utjecao na sva područja života židovskih zajednica u Europi, pa tako i na živote židovskih obitelji.

Život židovskih obitelji za vrijeme Drugog svjetskog rata nije bio lak. Osim toga što su bili izloženi stalnim prijetnjama i opasnostima, Židovi su se suočavali i s velikom neimaštinom, pa je život bio pun izazova a tradicionalni odnosi unutar obitelji neizbježno su se mijenjali. Članovi obitelji teško su ispunjavali ono što se od njih tradicionalno očekivalo i sve to uvelike je utjecalo na odnose između supružnika, između roditelja i djece te na odnose u široj obitelji. Sjećanja i dokazi sakupljeni nakon rata često svjedoče o nostalgiji za prošlim vremenima, a neki s tugom otkrivaju i "sramotna djela" koja su počinili tijekom rata kada su npr. tajno pojeli posljednji komadić kruha namijenjen ocu ili nekome drugome.

Tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća, židovske obitelji bile su tipične obitelji toga doba: bile su to obitelji u kojima su se stariji članovi brinuli za mlađe, obitelji u kojima se znala jasna podjela odgovornosti: žena je bila zadužena za

FOTOGRAFIJA: ŽIDOVSKJE OBITELJI TIJEKOM I NAKON HOLOKAUSTA

kuću i djecu, a muškarac je uglavnom privređivao. U istočnoj Europi udane žene također su privređivale pogotovo u obiteljima slabijeg imovinskog stanja. Većina Židova zapadne i središnje Europe pripadali su srednjem društvenom sloju, iako je bilo i onih koji su bili pripadnici višeg ali i nižeg sloja. Žene su bile zadužene i za održavanje odnosa sa susjedima, za kontakte s profesorima u školama i drugim roditeljima. Majka je tako imala dvostruku ulogu u židovskoj obitelji: s jedne strane bila je zadužena za

sve što je imalo veze s kulturom, običajima i obrazovanjem, dakle onome što se smatralo dijelom promjena i asimilacije u društvu, a istovremeno je bila zadužena za očuvanje židovskog identiteta kroz njegovanje obiteljskih običaja, židovskih blagdana i slično.

Za vrijeme Holokausta veliki dio Židova bio je preseljen u geta, gdje se obiteljski život potpuno promijenio: uz oskudice, glad i bolesti, potpuno su se ispremišale privatne i javne sfere života. Država je ušla u privatno područje

kada je zaplijenila židovsku imovinu te uvela sve moguće zabrane sudjelovanja Židova u javnom životu. Praktički sve židovske obitelji tada su doživjele velike promjene na koje je u najvećoj mjeri utjecalo i to što su izgubile ekonomski status koji su imale prije rata. Veliki broj obitelji ostao je bez supruga/oca, što je značilo da žena/majka mora preuzeti i tu važnu ulogu.

Osim toga, u getu su se na malom prostoru našle obitelji različitog ekonomskog statusa i životnog stila. Za vrijeme Holokausta zabilježen je i veliki broj zahtjeva za razvodom braka. Tako se iz dokumenata iz geta u Lodzu, iz prosinca 1941., može vidjeti da je jedna žena zatražila razvod braka jer njezin suprug ne može skrbiti za obitelj i zbog toga među njima više nema shalom bayit (mira u kući). Žena navodi da je njihova trinaestogodišnja kći umrla od gladi i ona sada traži pomoć za sebe i svoje troje preostale djece. U pronađenim dokumentima iz geta, vidljivo je i da su se supružnici često svađali i sukobljavali zbog situacije u kojoj su se našli. Tradicionalna obitelj bila je izložena brojnim promjenama, a na odnose između supružnika i članova obitelji utjecali su i drugi faktori, poput užasne gladi i neimaštine. Dokumenti iz geta u Lodzu i Varšave donose strašne priče: osmogodišnjak koji se žalio na to da mu roditelji ne daju njegov dio kruha, roditelji koji ne mogu platiti lijek za svoje bolesno dijete prodaju svoj dio kruha, itd. Teški životni uvjeti često su doveli i do toga da se roditelji nisu mogli adekvatno brinuti za djecu. Majke, često jedine hraniteljice obitelji, morale su odlaziti raditi kako bi mogle kupiti hranu i zbog toga su često bile prisiljene djecu ostavljati samu i bez nadzora.

Život je bio još teži u radnim i koncentracijskim logorima, a logoraši su pokušavali održati neke obiteljske od-

nose, tako su braća ili rođaci pokušavali održavati kontakte i brinuti se jedni za druge, a kada to nije bilo moguće, logoraši su stvarali neki oblik alternativne obitelji. Prema iskazima očevidaca, ženama su sjećanja na obiteljski život bila izvor nade čak i onda kada je situacija bila beznadežna. Žene su u logorima izmijenjivale recepte, pričale jedna drugoj o običajima koje su se u njihovim obiteljima nje govali tijekom blagdana a često su govorile i o raznim doživljajima iz svojih obitelji.

NAKON HOLOKAUSTA

Potreba za obiteljskim životom, za sigurnošću i toplinom koju obitelj pruža, vidljiva je i iz podatka da su preživjele žrtve Holokausta često ubrzo nakon rata sklapale nove obitelji, čak i ako su u Holokaustu izgubili supružnike ili djecu. Psiholozi su obitelji nakon Holokausta podijelili u četiri glavne kategorije: obitelji žrtava, obitelji boraca, nijeme

obitelji i obitelji "onih koji su uspjeli". Neke židovske obitelji kombinacije su tih četiriju kategorija.

Obitelji žrtava najbolje se mogu opisati kao "poslijeratni domovi preživjelih žrtava u kojima se osjeća depresija, zabrinutost, nepovjerenje i strah od vanjskog svijeta." Članovi ovih obitelji bili su tako zabrinuti i preopterećeni preživljavanjem da su znali često sakupljati hranu i novac u velikim količinama, jer su strahovali od novog Holokausta. Djeca ovih obitelji često su bili odgajana tako da mogu preživjeti mogući budući Holokaust. Roditelji su ih učili da se ne ističu u masi, a često su im nametali osjećaj krivnje te ih na taj način kontrolirali. Zabilježeno je da je veliki broj djece iz ovih obitelji često postizao fantastične akademske i profesionalne uspjehe, jer su na taj način ispunjavali neostvarene snove svojih roditelje.

Obitelji boraca su one obitelji u kojima su preživjele žrtve sebe opisivale kao

FOTOGRAFIJA: ŽIDOVSKJE OBITELJI TIJEKOM I NAKON HOLOKAUSTA

FOTOGRAFIJA: ŽIDOVSKE OBITELJI TIJEKOM I NAKON HOLOKAUSTA

aktivne borbe za preživljavanje u getu ili koncentracijskom logoru. Ponekad je to bila uloga koju su sami sebi dodijelili nakon rata kao suprotnost slici Židova-žrtve. U takvom domu vladalo je ozračje u kojem se stalno osjećala potreba da se nešto gradi i postiže. “Jedino ja sam mogu nešto za sebe napraviti”, bio je moto ovih obitelji. Članovi obitelji su bili odgajani u ozračju izgradnje povjerenja i samopouzdanja. Ove obitelji zaklinjale su se da se Holokaust više nikada neće dogoditi i da se takve patnje više nikada neće dopustiti.

Nijeme obitelji su one u kojima su oba roditelja bili jedini koji su preživjeli od svojih obitelji, koje su prije rata uključivale supružnika i djecu. Činilo se da su roditelji stalno u stanju šoka i rezignacije. Vrlo rijetko su svojoj djeci govorili o prošlosti. U većini ovih obitelji roditelji su štitili jedno drugo a djeca su štitila

roditelje. Djeca su se često osjećala zane-mareno, a svoje su roditelje doživljavali starima, povučenima i dalekima. Djeca bi zato prihvaćala vanjske autoritete i tražila izvan obitelji nekoga u koga su se mogli ugledali.

I na kraju tu su “oni koji su uspjeli”. Veliki broj preživjelih žrtava iz ove skupine bili su motivirani maštanjem tijekom Holokausta da će, ako dožive slobodu, napraviti nešto veliko, te na taj način poraziti naciste. Neki su bili motivirani snažnom potrebom da svjedoče o onome što se dogodilo. Članovi ovih obitelji željeli su bolje obrazovanje, socijalni i politički status, slavu ili bogatstvo. Novac su najčešće koristili za svoju djecu. U ovoj skupini židovskih obitelji bilo je najviše razvoda. Neki članovi ove skupine posvetili su veliki dio svog života, svojih karijera, novca i statusa da održavaju sjećanje na žrtve Holokausta, te su ko-

ristili svoje iskustvo Holokausta kako bi drugima približili korijene genocida i kako bi se pronašli načini da se takvi užasi spriječe.

Drugoj generaciji, odnosno djeci preživjelih žrtava Holokausta, nije uvijek bilo lako. Iako su bili rođeni nakon rata, oni su također bili nositelji rana Holokausta i bili su na neki način most između dva svijeta. Često su nosili imena baka i djedova koje nikada nisu upoznali. Za njih Holokaust nije bio samo apstraktni povijesni događaj. To je bila njihova prošlost, to su bili životi njihovih roditelja i sve njihove traume. Za drugu generaciju, šest milijuna žrtava nije bio samo broj i samo statistika. To su bile njihove obitelji, a životi djece druge generacije simoblizirali su na neki način “neuništivost židovskog naroda”. Taj teret nije uvijek bilo lako nositi. I stvoriti u tome nove, sretne obitelji.

ŠTO SU ČINILI NAŠI OČEVI

PIŠE: MILJENKO HAJDAROVIĆ

Što ostavljam svom djetetu u nasljeđe? Kakvu budućnost joj pripremam? Koje vrijednosti ću joj prenijeti? To je samo manji dio pitanja koja si često postavljam kao otac djeteta koje je tek prošle jeseni krenulo u školu. Puno mojih aktivnosti uvjetovane su upravo promišljanjem o budućnosti mog djeteta i moje uloge oca. Vjerujem da su tako promišljali i mnogi očevi kroz povijest. No, jesu li u toj grupi bili Hans Frank i Otto Wächter?

FOTOGRAFIJA: HANS FRANK, 1939. — GERMAN FEDERAL ARCHIVE (BUNDESARCHIV), BILD 146-1989-011-13

one koja je ostala nakon Holokausta, predstavlja veliki izazov za gledatelja. Premda u gledanju svjedočanstava preživjelih slušamo o strahotama Holokausta ipak osjećamo određeno olakšanje, jer znamo da su oni prava strana koja je preživjela, strana dobra. U ovom smo dokumentarcu suočeni s pričama s druge strane, strane zla, a u isto vrijeme kroz priče nas vode oni koji su u to vrijeme uništenja bili nevina dječica.

I tu se vraćamo na ovu prvu rečenicu **Niklasa Franka**, sina krvnika Poljske,

FOTOGRAFIJA: BARUN OTTO GUSTAV VON WÄCHTER OKO 1942. GODINE

osobe koja je bila odgovorna za milijune mrtvih, osobe koja je u isto vrijeme bila otac petero djece. Pratimo li tijek života **Hansa Franka** možemo izraditi model nacista iz Hitlerova najbližeg kruga. Rođen je na izmaku 19. stoljeća u vrijeme kada se mlada njemačka država borila za uvrštenje među svjetske sile. To natjecanje sila dovelo je do Prvog svjetskog rata u kojem Frank, premda unovačen, nije aktivno sudjelovao. U međuratnom razdoblju možemo pratiti njegov uspon do vrha nacističke partije i kasnije

“Ovo je za mene najposebnija soba u Wavelu. [...] Tu sam kao mali ušao u kupaonicu dok se otac brijač. Pogledao me onako malenog. Sa svoje je brade skinuo malo pjene za brijanje i stavio meni na nos. Bio je to jedini nježni trenutak između mene i njega kojeg se mogu sjetiti.” govori Niklas Frank u dokumentarnom filmu “*What our fathers did: A Nazi legacy*” (Što su činili naši očevi: nacističko nasljeđe). Dokumentarac iz 2015. godine progovara o problemu nacističkog nasljeđa dvojice sinova visokorangiranih nacista. Uz istraživanje povijesti njihovih obitelji zajedno s Philippeom Sandson putuju historijski važnim mjestima današnje Poljske. Trojac sastavljen od nasljednika počinitelja i nasljednika žrtava ponire u složenu priču obiteljskih odnosa usljed uspona nacizma i vremena Holokausta. Upravo ta perspektiva druge generacije,

provedbu nacističke ideologije tijekom gospodarenja Poljskom. Upravo mu je to razdoblje donijelo nadimak “krvnik Poljske”. Pravda ga je stigla u Nürnbergu radi njegove političke odgovornosti za provedbu “konačnog rješenja” na tlu Generalnog gubernatorstva (u najvećem opsegu zahvaćao je gospodarenje nad 12 milijuna ljudi na 142.000 kvadratnih kilometara današnje Poljske i Ukrajine).

Priču kroz 96 minuta filma vodi **Phillippe Sands**, pravnik koji je istraživao Nirnberško suđenje. Njegova je obitelj gotovo u potpunosti uništena u Holokaustu. **Horst von Wachter** o kraju rata govori kao o kraju normalnosti u kojoj je živio. Normalnost je za njega bila, biti dječak odgajan u nacističkom duhu i kad govori o kraju u njegovu se glasu osjeća stanovita tuga. Emotivno priča o razdoblju kada je imao samo šest godina i prisjeća se mase britanskih i američkih zrakoplova. Puca mu glas i naviru suze kada spominje bombe koje su odbacivane u jezero pri povratku bombardera. Cijela je kuća podrhtavala. Kao gledatelj ne mogu pri tome ne razmišljati o tome kako je nekoliko godina prije izgledao npr. London. Pokazuje foto albume obiteljskog života, večera i druženja u dvorcu Wavel tijekom okupacije. Fotografije napreduju kroz godine i pratimo kako otac sve više napreduje u hijerarhiji SS-a sve do položaja guvernera Krakova i Galicije. Hijerarhijski gledano bio je stepenicu niže od prijatelja Franka. Čak je i mali Horst dobio ime u čast nacističkog “mučenika” Horsta Wessela.

Niklas se djetinstva sjeća kroz sliku Hilde, dadilje i kućne pomoćnice, koja mu je bila bliža od vlastite majke. Ona ga čuvala i kada su posjećivali geto u Krakovu gdje je majka od gladnih Židova kupovala jeftino krzno. Hilda ga je upozorila i na neprikladno ponašanje kada je nekom dječaku u getu isplazio jezik. Roditelji su bili pred razvodom i

FOTOGRAFIJA: HORST, PHILLIPPE I NIKLAS

majka je čak kontaktirala Hitlera koji je Franku zabranio razvod. Otac je čak u pismu pokušao koristiti opravdanje genocidom u kojem je sudjelovao kao razlog za razvod. “Vidim gomile tijela. Idem u mrak. Molim te, nemoj me pratiti. Daj mi razvod.” U posjetu Wavelu Niklas se divi njegovoj ljepoti i komentira da je tijekom rata i okupacije bio pun lopova. Frank je uvijek samo nastojao zadovoljiti Hitlerove želje. Pri tome se nimalo nije obazirao na sudbinu Židova i Poljaka. Niklase otac nije previše volio jer je sumnjao da mu nije otac. Majka je imala dugotrajnog ljubavnika.

Sugovornici se u sljedećoj sceni dive slici Cecillie Gallerani (poznatija kao Dama s hermelinom) koja se od Drugog svjetskog rata čuva u kraljevskom dvorcu Wavel. Sliku Leonarda da Vinci Frank je uzeo iz poljskog muzeja i držao je u svojoj blizini tijekom rata. Da Vinci je za sliku rekao da bi takav motiv u svakom čovjeku morao probuditi ljubav. Niklas komentira: “Ne i kod mog oca. U otuđenom dvorcu, u otuđenoj zemji, to

me iznimno ljuti. Moj je otac bio pet puta obrazovaniji od mene. Znao je Goetheovog Fausta napamet, kao i većinu Shakespearovih drama. Odgajan je kao katolik i studirao je pravo u weimarskoj demokraciji. Vrlo je dobro znao što je dobro i loše. Sve do samog kraja. Bio je kukavica što nikada Hitleru nije rekao: Dosta!”

Wachter se nakon rata četiri godine skrivao u planinama. Supruga mu je svesrdno pomagala jer je u srcu i dalje bila nacistkinja. “Kad su se američki vojnici uselili u našu kuću pitali su je “jesi li nacist?” i ona im je odgovorila potvrdno. Silno su se iznenadili takvim odgovorom.” Bila je ponosna i vjerovala da je Wachter činio ispravne stvari. Nikad nije govorila loše o njemu. Nakon toga je prebjegao u Vatikan, gdje je obolio i umro. Poteškoće za mladog Wachtera su krenule kasnije, kada nije želio nastaviti studij prava. Majka je bila šokirana sve dok jedan od profesora nije rekao da neće biti problema. “Svi očevi prijatelji će se pobrinuti da budeš profesor doktor. Samo se moraš upisati na sveučilište u Salzburgu.”

Odbio je takav prijedlog. Nedugo nakon toga postao je asistent poznatom slikaru Hundertwasseru. Hundertwasser je bio Židovi, preživjela žrtva Holokausta. Ističe da je priča o njegovom ocu vrlo kompleksna, jer smatra da je bio protivnik rasne politike, da je želio učiniti nešto dobro.

Frankova majka je nakon rata dala sve od sebe da othrani obitelj. Niklasa je šokiralo kada je u novinskim izvještajima o logorima, leševima i zločinima uvijek pisalo da se to dogodilo u “njihovoj” Poljskoj. “*Moj je otac doista zaslužio da umre na vješalima.*” Uvijek sa sobom nosi posljednju fotografiju svog oca — kako leži mrtav nakon vješanja. Nosi je kako bi bio siguran da je stvarno mrtav. Nosi je i kao podsjetnik jer kaže “*Nijemci vrlo dobro znaju što se može dogoditi ako izgubimo građansku hrabrost, ako izgubimo demokraciju. To može dovesti do logora.*”

Philippe Sands je 2013. u magazinu Financial Times objavio članak “Moj otac, dobar nacist” (<https://www.ft.com/content/7d6214f2-b2be-11e2-8540-00144feabdc0>) u kojem se detaljno osvrće na priču Horsta von Wächtera. U njoj Horst za svog oca kaže: “Uvijek tražim dobro u svom ocu. On je bio dobar čovjek, liberal koji je činio najbolje što je mogao. Drugi bi bili još gori.” Takva se misao proteže filmom sve do kraja kada još više kulminira. Sands se na snimanje ovog dokumentarnog filma odlučio nakon što je pročitao knjigu “*Otac*” koju je Niklas Frank objavio 1987. Knjiga je u Njemačkoj postala *bestseller* premda je izazivala kontroverze. Otkrila je horor kroz kojeg prolazi sin visoko rangiranog nacista, prvi koje je na takav način javno progovorio. Za razliku od Niklasa, Horst je razvio obrambeni mehanizam u kojem propituje je li njegov otac stvarno bio kriminalac. Što je njegov otac činio kao dio sistema iz kojeg se nije mogao izvuci, a što je činio kao pojedinac, kao

čovjek? Horst smatra da je njegov otac bio odgovoran za spašavanje Židova koliko je to god bilo moguće u ono vrijeme. Sljedio je zakletvu koju je dao Hitleru i u isto vrijeme je morao osigurati obitelj. Prema njemu sinova je dužnost braniti oca, očeve postupke i zato on mora istražiti tko je zapravo odgovoran za sve što se događalo.

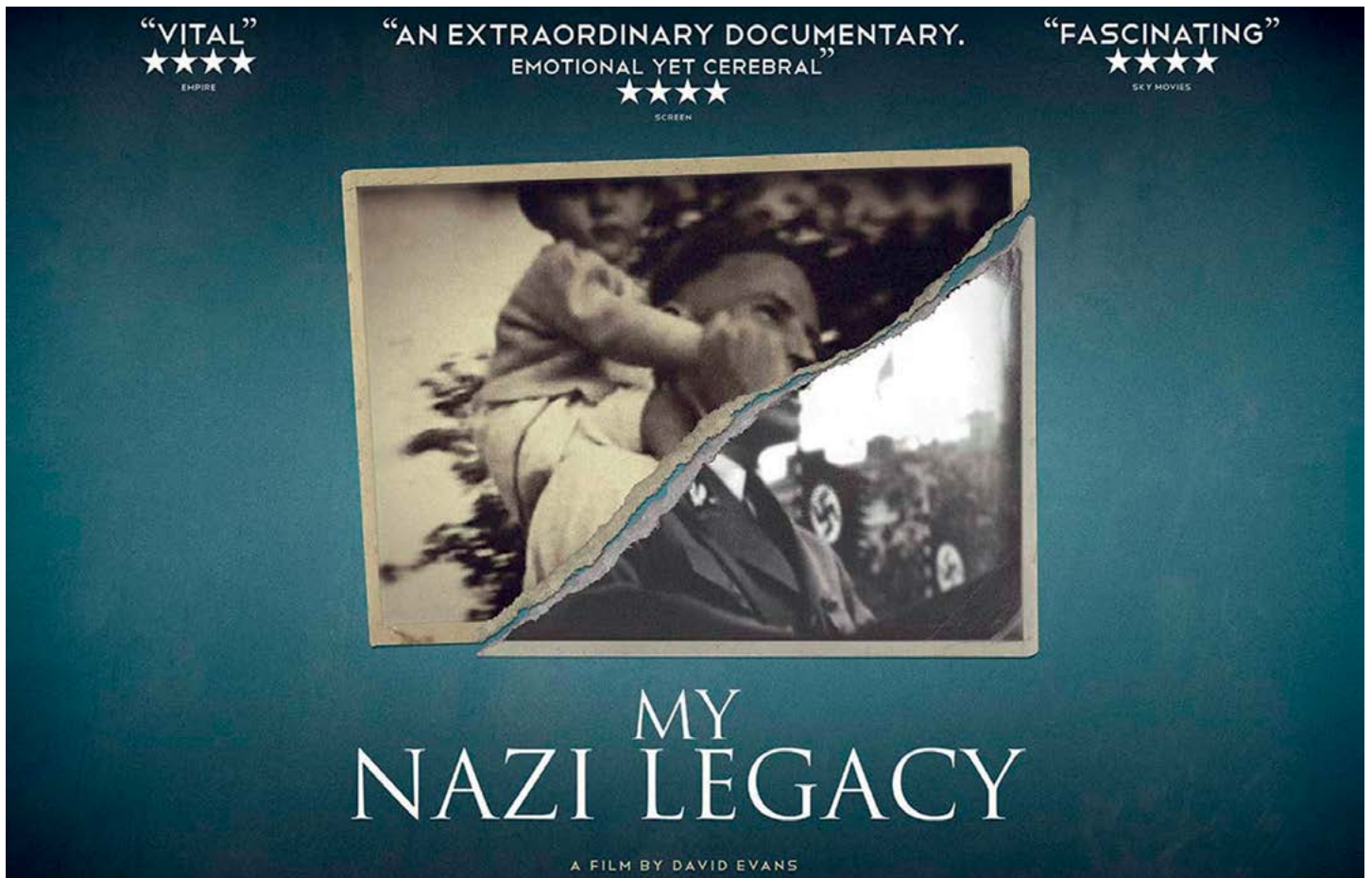
Frank je 1942. održao govor u kojem je najavio implementaciju “konačnog rješenja” u Galiciji i u roku mjesec dana 75.000 ljudi je nestalo. Ili da budemo precizniji 75.000 ljudi je likvidirano. U govoru se obratio Wächteru hvaleći ga za posao koji je obavio da ta pokrajina ponovno postane zaista njemačku. Pri tome se narugao da nigdje ne vidi Židove koji su navodno do nedavno u velikom broju napučili ulice.

Glavna Wächterova obrana je da njegov otac nije potpisivao naredbe i da nije osuđen na sudovima gdje je suđeno drugim kriminalcima. Tako na primjer tvrdi da njegov otac nije potpisao osnivanje geta Lvov (njemački Lemberg) u kojem je okupljeno više od 120.000 Židova kasnije likvidiranih u Bežecima. Sandsova obitelj je porijeklom iz Lvova i jedino je djed preživio od široke obitelji. Tu ga je Sands suočio s američkim dokumentom iz 1946. u kojem se traži i optužuje Wächter za odgovornost u masovnim ubojstvima 100.000 Poljaka u vrijeme kada je bio guverner Galicije. To je za “mladog” Wächtera generalizacija i ne prihvaća političku odgovornost oca — on na to nije imao direktnog utjecaja i tu optužbu pripisuje sovjetskim interesima.

Niklas je fantastičan empat. Pri posjetu spaljenoj sinagogi u Zolkiewu postavlja pitanja o čemu su razgovarali Židovi prilikom posljednjeg šabata prije uništenja. Koja su pitanja postavljali? Jesu li se pitali gdje se mogu sakriti? I kod koga? Mogu li u šumu? I to ga ljuti i radi toga nikada ne može oprostiti svom

ocu. To je sinagoga Sandsove obitelji i Niklas ga propituje kako se osjeća na tom mjestu. Sands razmišlja o težini situacije od srpnja 1941. kada su nacisti okupirali to područje, o izvjesnosti onoga što dolazi jer su sigurno čuli što se drugdje događalo. 3.500 Židova iz te zajednice je ubijeno na samo kilometar udaljenosti od sinagoge 25. ožujka 1943. Iznad jame za eksploataciju pijeska je postavljena daska, poput one što znamo vidjeti u gusarskim filmovima. Svaka je osoba zakoračila na dasku prije nego je dobila metak u potiljak. Sva trojica posjećuju tu lokaciju na kojoj je spomen ploča ispisana na hebrejskom i na ćirilici. Horst na samom mjestu likvidacije ne prihvaća odgovornost oca već propituje tko je točno bio na toj lokaciji, koja postrojba, tko je zapovijedao? On na to mjesto pogubljenja i masovne grobnice gleda kao na bojište. Vraća se u vrijeme Prvog svjetskog rata kada je ta zemlja natopljena krvlju. Tu zastaje njegova misao i ne pojašnjava što je time želio reći. Gledatelji s druge strane mogu postaviti vrlo smisljeno pitanje kakva je veza između žrtava Prvog svjetskog rata i potrebe za uništenjem Židova tijekom Drugog svjetskog rata.

Vrhunac vlastitog negiranja Horst proživljava kada film stiže u današnju Ukrajinu. Ukrajinski nacionalisti u protivljenju Rusiji koriste nacistički sentiment i uzdižu Ukrajinke koji su se u nacističkim postrojbama borili protiv Sovjeta. Antikomunizam služi kao zajednička vrijednost na koju se pozivaju i hrvatski nacionalisti koji revidiraju ustašku povijest. Filmska ekipa snima pogreb tri novootkrivena tijela ukrajinskih vojnika koji su se zajedno s Nijemcima borili blizu Brodyja. Nazočni ističu slavu požrtvornosti borbe za Ukrajinu protiv Sovjeta. Kukaste križeve koje imaju na ogrlicama pojašnjavaju slobodom mišljenja i da je to simbol koji

FOTOGRAFIJA: ŠTO SU ČINILI NAŠI OČEVI

različitim ljudima ima različito značenje. Nacističke uniforme, naoružanje i druga militarija su prilika za mnogobrojne fotografije. Za Horsta je to mjesto gdje su mu mnogi stisli ruku nakon što su doznali čiji je sin. Na trenutak se radi toga osjetio ponosnim, jer ti ljudi cijene njegova oca. Izgleda da je neprijatelj mog neprijatelja u biti moj prijatelj.

Pri kraju filma Niklas konstatira da će Horst postati pravi nacist te da više ne vidi mogućnost da budu prijatelji. Horst s druge strane Niklasa proglašava egoističnim manijakom koji je fokusiran na to da svog oca proglasi najgorim kriminalcem. Niklas ne priznaje svog oca osim njegove biološke funkcije. Nikada nije plakao radi njega niti se pomolio za

njega. Horst otkriva koliko je ponosan na svog djeda koji je u Prvom svjetskom ratu zaustavio dva ruska pokušaja proboja u Galiciji. Njegova je obitelj u biti poput križara. Čak je i dvorac u kojem živi izgrađen od križara povezanog s temlarima. Tlocrt dvorca podsjeća na jeruzalemski hram, a pošto je definicija Židova "onaj koji služi u hramu" onda je u biti i on Židov. Tragična ironija u njegovom umnom sklopu.

Po zapovjednoj odgovornosti Frank je proglašen krivim za smrt ukupno četiri milijuna ljudi (milijun Poljaka i 3 milijuna poljskih Židova). Na sedamdesetu obljetnicu njegova pogubljenja Niklas je posjetio ćeliju u kojoj je njegov otac čekao izvršenje kazne. U tom skučenom

prostoru, sjedeći na istom mjestu kao njegov otac, Niklas je osjetio sažaljenje prema ocu odnosno prema čovjeku koji je s poljskog "prijestolja" u toj ćeliji pao na koljena kako bi svećenika prije pogubljenja zamolio za pomast i oprost. Možda je tim činom, neposredno prije smrti, pokušao ponovno biti nevini dječak, vratiti se u ono vrijeme kada ga je majka znala prekrstiti prije izlaska iz kuće. No, Niklas drži da je i to bio posljedni i očajnički pokušaj glume njegova oca.

Film koji je kod nas dostupan samo preko "Netflixa" otvara brojna pitanja o teškom nasljeđu obitelji počinitelja zločina Holokausta i svakako ga vrijedi pogledati.

OBITELJ ZIMMERMANN I NJIHOV ZLATNI TOKAJ

PIŠE: F. C.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata iz mađarskog sela Mad deportirano je 250 Židova. Njihova imovina kao i vinogradi na plodnom tlu u blizini Karpata bili su zaplijenjeni. Prošle godine u mjestu su postavljene dvije komemorativne ploče koje podsjećaju na važnu ulogu koju su židovske obitelji tijekom gotovo dvije stotine godina igrale u stvaranju mađarskog zlatnog vina Tokaj. Većina tih Židova nestala je u Holokaustu — uz pomoć mađarske policije odvedeni su prvo u geto, a zatim u logor Auschwitz gdje su izgubili živote. Ploče su postavljene na kući koja je nekada bila dom ugledne obitelji Zimmermann, obitelji koja je bila među najvećim i najuspješnijim proizvođačima i trgovcima vinom u Madu. Njihova vina bila su poznata diljem Europe, osvajala su odličja na brojnim natjecanjima, a i danas znaju na aukcijama postizati astronomske iznose. Od čitave obitelji Zimmermann Holokaust su preživjeli samo Susy Oster i njezin brat. Ona je rođena kao Zsuzsanna Zimmermann 1928. godine, a danas živi u SAD-u i godinama je, uz pomoć svoje kćerke Beverly Fox, pokušavala odati počast ubijenim članovima svoje obitelji i tako sačuvati sjećanje na njih.

Beverly Fox prepoznala je nekadašnju kuću svoje majke na fotografiji vinarije Royal Tokaji, koja je danas vlasnik te

kuće i vinarije. Pregovori o postavljanju spomen-ploče između potomaka obitelji Zimmermann i današnjih vlasnika nisu bili laki, trajali su dugo godina a završili su skromnom ceremonijom postavljanja spomen-ploče u nazočnosti potomaka obitelji Zimmermann koji su zbog toga doputovali iz SAD-a. Potomci nisu tražili kompenzaciju ni financijsku odštetu, ali tražili su da udio njihove obitelji u povijesti vinarije bude istaknut i objavljen i na interetskoj stranici tvrtke, što je na kraju i učinjeno.

Danas postoji sve veće zanimanje za otkrivanje židovskog dijela priče o stvaranju poznatog mađarskog vina. Stotine Hasida svake godine dolazi u Mad i posjećuju baroknu sinagogu i nedavno obnovljenu rabinovu kuću. Ova se regija u Mađarskoj nalazi na popisu Svjetske baštine UNESCO-a i svake godine privlači desetke tisuća turista, među njima i potomke židovskih obitelji koje su tu živjele i radile.

Tokaj se naziva i “kraljem vina”, a cijeni se zbog svoje punoće i kompleksnosti. Podatke o prvim vinima iz ove regije nalazimo zapisane još 1576. godine ali vino Tokaj je tek u 18. stoljeću steklo svoj priznati status. Među ljubiteljima Tokaja bili su i francuski kralj Luj xv., kao i ruski car Petar Veliki, te Goethe, Liszt i Schubert. Prvi Židovi stigli su u Mad još početkom

18. stoljeća. U regiji koja je cvjetala zahvaljujući trgovini vinom, Židovi su radili, živjeli, izgradili sinagogu i školu za rabine. Nakon Drugog svjetskog rata, oni Židovi koji su se vratili u svoj nekadašnji kraj, brzo su shvatili da nekadašnjeg života i povratka na staro više nema — njihova imovina je bila oduzeta, a u njihovim domovima živjeli su neki drugi ljudi. Za vrijeme komunizma, vinogradi su korišteni za masovnu proizvodnju vina pa je poznata i priznata kvaliteta bila izgubljena, a kada je to razdoblje završilo stigli su strani ulagači koji su pokušali vratiti poznatu kvalitetu Tokaja.

Svi posjetitelji ove regije od sada će moći naučiti nešto i o židovskom doprinosu stvaranja ovog vina. Na postavljenoj ploči stoji da je obitelj Zimmermann od početka 19. stoljeća pa tijekom generacija proizvodila i trgovala vinom u ovom području. “Ovo je bio dom Miklosa i Blanke Zimmermann i njihove djece. (...) U svibnju 1944. godine obitelj je deportirana u Auschwitz zajedno s ostalim židovskim obiteljima iz Mada”, stoji na ploči na engleskom i mađarskom jeziku.

Danas u Madu nema Židova, njih tridesetak vratilo se nakon rata ali svi su oni napustili to područje sedamdesetih godina prošlog stoljeća.

VELIKI TRENERI BELA GUTTMANN I ALEKSANDAR GOMELJSKI

PIŠE: FREDI KRAMER

Godinama u Ha-Kolu pišem o hrvatskim i svjetskim sportašima Židovima, velikanima svjetskog sporta. Na taj način želim podsjetiti na njihova velika i slavna imena, u želji da nikada ne padnu u zaborav. Stariji čitatelji Ha-Kolu tako vraćaju u svoja sjećanja mnoga velika imena a mladi, koje sport zanima, mogu nešto saznati i naučiti.

U ovom broju pišem o dva značajna trenera židovskog podrijetla; jedan — Bela Guttmann — bio je veliki mađarski nogometaš i trener, a drugi — Aleksandar Jakovljevič Gomeljski — ostavio je neizbrisiv trag u košarci bivšeg SSSR-a.

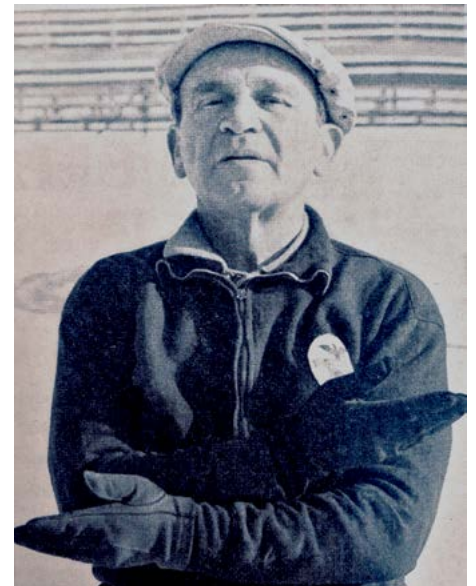
BELA GUTTMANN

Bela Guttmann bio je mađarski nogometaš i trener. Igrao je kao vezni igrač za MTK Hugariju iz Budimpešte i SC Hakoah iz Beča. Osim u Mađarskoj i Austriji igrao je i u nekoliko klubova u SAD-u, no možda je najbolje zapamćen u svjetskom nogometu kao veliki trener. Konačno poznata je činjenica da veliki nogometaši u pravilu nisu uvijek bili i veliki treneri. Ali Bela Guttmann bio je sjajni trener i voditelj u nogometnim klubovima Milan, Sao Paulo FC, FC Porto, Benfici i CA Penarolu. Najveći uspjeh postigao je u Lisabonu sjajno vodeći Benficu, a s njihovim igračima usvojio

je dva uzastopna europska kupa 1961. i 1962. godine.

Guttmann je bio trener velikog talijanskog kluba Milan. Milan AC (associazione calcio), utemeljen je 1899. pod imenom Milan Cricket Football club, 1905. mijenja ime u Milan FBC. 1938. zove se Milano AC, da bi konačno 1945. dobio ime koje sada nosi. Bela Guttmann u cijeloj svojoj bogatoj karijeri nikada nije bio daleko od kontroverzi. Mnogo je putovao, i kao igrač i kao trener, često mijenjao klubove. Vrlo rijetko je boravio u klubu dulje od dvije natjecateljske sezone. Često puta je znao izjaviti na konferencijama za novinare da je za njega treća sezona fatalna, te je tako dobio otkaz u Milanu, dok su njegovi nogometaši bili na samom vrhu Serije A.

Drugi veliki klub koji je Guttmann vodio bila je Benfica. Ovaj portugalski nogometni klub iz Lisabona osnovan je 1904. kao Sport Lisboa, da bi se 1908. spojio sa SC Debenfica u SL Benfica. Benfica je najuspješniji portugalski klub, njegovi nogometaši su od 1930. do danas 27 puta bili prvaci Portugala, od 1904. do danas 24 puta su osvajali Portugalski kup a Super kup osvojili su 1980., 1981. i 1989. godine. Najveći uspjeh klub je postigao 1960-tih kada je pod vodstvom trenera Bele Guttmanna odigrano veliko finale

FOTOGRAFIJA: VELIKI TRENERI
— BELA GUTTMANN

Kupa europskih prvaka u kojemu je Benfica pobijedila madridski Real s 5–3. Bela Guttmann napustio je Benficu nakon šta je uprava lisabonskog kluba odbila njegov zahtjev za povećanje plaće. Navodno je napustio klub s prokletstvom, koje im je uputio odlazeći iz Lisabona.

Igračka karijera Bele Guttmanna trajala je 14 godina. Za to vrijeme je igrao od 1919. do 1921. u MTK Hungariji, zatim od 1922. do 1926. za židovski klub Zakoah u Beču, a jednu polusezonu proveo je u

Brooklynu, igrajući za Wandererse. Od 1926. do 1929. nastupao je za Hakoah u New Yorku, a 1930. igrao je za nogometni klub New York, godinu dana kasnije vraća se u Beč nastupajući za veterane i prvu momčad Hakoaha. Za reprezentaciju Mađarske odigrao je u razdoblju od 1921. do 1924. četiri utakmice.

Bela Guttmann je kao trener osvojio više priznanja u Europi i Americi nego bilo koji drugi trener u povijesti nogometa. U tijeku tridesetogodišnjeg rada kao igrač i trener djelovao je u Mađarskoj, Austriji, Nizozemskoj, SAD-u, Italiji, Brazilu, Urugvaju i Portugalu. Guttmann je s momčadima koje je vodio osvojio dva europska kupa, 10 nacionalnih prvenstava i 7 nacionalnih kupova. Kao igrač MTH iz Budimpešte osvojio je nekoliko mađarskih nacionalnih prvenstava, a sa Hakoahom osvojio je jedno nacionalno prvenstvo. U svojoj bogatoj karijeri bio je član Mađarske olimpijske reprezentacije 1924. u Parizu. Zajedno s čuvenim trenerom zagrebačkog nogometnog kluba Građanski, Martinom Bukovijem, koji je u svoje igračko doba također bio reprezentativac Mađarske i s Gustavom Sebesom formirao je "triumvirat" s izrazito naglašenim stavova radikalnih mađarskih trenera koji su u nogomet uveli afirmaciju igre 4-2-4.

Bela Guttmann rođen je 27. siječnja 1900. u Budimpešti a umro je 28. kolovoza 1981. godine u Beču, ostavivši u svjetskom nogometu neizbrisiv trag. Bio je u pravom smislu te riječi klasa nad klasama.

ALEKSANDAR JAKOVLJEVIĆ GOMELJSKI

Aleksandar Jakovljević Gomeljski bio je svjetski i ruski profesionalni košarkaški trener židovskog porijekla. Trenersku karijeru počeo je 1938. u tadašnjem Lenjingradu s JLS Spartak. Godine 1953. postao je trener ASK Riga, vojnog kluba, s kojim je osvojio pet naslova prvaka SSSR-a, a bio

FOTOGRAFIJA: VELIKI TRENERI
— ALEKSANDAR GOMELJSKI

je i s njima tri puta pobjednik euro-lige, od 1958. do 1960. Gomeljski je izabran 1969. za trenera CSKA iz Moskve, s kojim je osvojio devet naslova prvaka SSSR-a, dva sovjetska kupa, te 1971. Kup europskih prvaka. Gomeljski je vodio taj klub u finalu Kupa europskih prvaka. Bio je uspješni trener u Francuskoj, Španjolskoj i SAD-u.

Gomeljski je bio gotovo trideset godina trener reprezentacije SSSR-a. U tom dugom razdoblju osvojio je šest FIBA europskog kupa i dva naslova FIBA svjetskog kupa, a na Olimpijskim igrama 1988. osvojio je zlatnu medalju. Bio je i trener sovjetske košarkaške reprezentacije 1972. na Olimpijskim igrama u Münchenu, no KGB mu je oduzeo putovnicu bojeći se da bi mogao kao Židov prebjeći u Izrael. Sovjetsku reprezentaciju na igrama u Münchenu tako je kao trener vodio Vladimir Kondrašin, koji je uspješno završio natjecanje, osvojivši zlatnu medalju, u kontroverznoj utakmici s reprezentacijom SAD-a.

U kasnim godinama, Gomeljski je bio predsjednik kluba CSKA iz Moskve,

a 1995. primljen je u košarkašku kuću slavnih. No, nitko ne može umanjiti njegovu veliku ulogu u propagandi košarke u SSSR-u. S punim pravom Rusi ga smatraju ocem moderne košarke u SSSR-u. Gomeljski je bio trener četiri sovjetske momčadi koje su nastupale na Olimpijskim igrama 1964.; 1968.; 1980. i 1988. godine. Na svojoj prvoj Olimpijadi 1964. osvojio je srebrnu medalju. Zlatnu medalju osvojio je u svojoj završnoj trenerskoj zadaći 1988. u Seulu. Da Moskva nije bojkotirala Olimpijske igre 1984., on bi svakako bio trener košarkaške reprezentacije SSSR-a. Njegove momčadi osvojile su pod njegovim stručnim vodstvom prvenstvo svijeta, a 1978. bio je drugoplasirani. Bio je kao trener pobjednik na osam europskih prvenstava, a ujedno je sa svojim momčadima osvojio petnaest nacionalnih naslova SSSR-a.

Gomeljski je rođen 18. siječnja 1928. u Sankt Peterburgu a umro je 16. kolovoza 2005. godine u Moskvi. Grob ovog velikog sportaša židovskog podrijetla nalazi se na groblju Vagankovo u Moskvi.

ALEKSANDAR GALIČ

— ENFANT TERRIBLE

RUSKE KULTURE

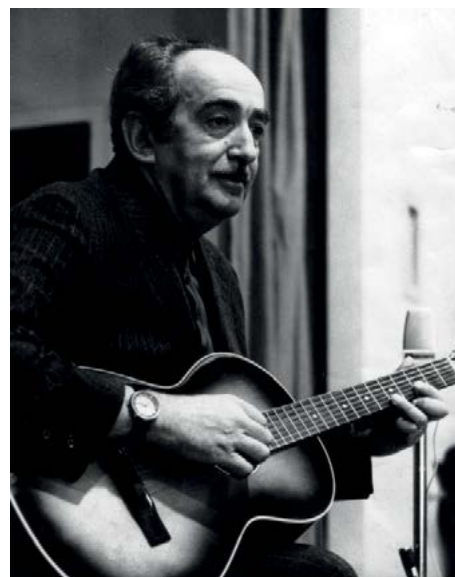
PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Ukoliko se u Hrvatskoj uopće nešto zna o ruskoj pjesničko-glazbenoj sceni i(li) kantautorima koji su svojim šansonama i baladama stekli svjetski ugled, uglavnom se to svodi na imena Vladimira Visockog, Bulata Okudžave, eventualno Žane Bičevske, Bele Ahmaduljine i to bi bilo sve. Međutim, ruska je šansona jedno od najbogatijih i najplodnijih područja autorske glazbe i pjesništva u svijetu, po kvaliteti se slobodno može usporediti s onim što se na tom planu (u)radilo u Francuskoj ili Italiji. A, svemu je tomu nesumnjivo najveći doprinos dao Aleksandar Galič, koji se može smatrati ocem ruske (sovjetske) angažirane poezije; neponovljivi kantautor čiju su nostalgičnu glazbu i melankolične stihove generacije Rusa (podjednako u zemlji i emigraciji) s oduševljenjem slušale i pjevale kao najintimniji iskaz vlastite duše.

Galič je bio fascinantan lik sovjetske kulture; s jedne strane neobuzdani bonvivan i bohem, sklon luksuzu, a s druge strane tragični heretik i disident koji nije prihvaćao dogmatiziranu sovjetsku stvarnost. Uvijek je bio i osta(ja)o svoj. Bohem u duši i po ponašanju odudarao je od sovjetskih stereotipa, ali jedna-

ko tako i svojim ekspresivnim jezikom (zoščenkovskog tipa) na specifičan je način progovorio o turobnoj sovjetskoj svakodnevnici, suvišnim ljudima, besprizornima i svemu onomu što je tištilo sovjetsko društvo, a o čemu se nije smjelo javno govoriti. Teme židovstva, staljinskih represija, gulaga, pogroma i deportacija, društvene nepravde, bile su lajtmotiv njegova stvaralaštva. U tom je smislu ilustrativna poema “Kadiš” jedna od najimpresivnijih skladbi ruske glazbe 20. stoljeća, posvećena velikom poljskom humanistu Januszu Korczaku, koji je u Varšavskom getu štitio “židovske siročiće”, djecu bez roditelja, i nije ih želio ostaviti čak ni onda kada su ih nacisti transportirali u Treblinku. Zajedno su otišli u smrt, iako su Korczaku esesovci ponudili “pomilovanje”. A, istodobno svojim romantičnim, ljubavnim roman-sama i baladama Galič je znao kao nitko prije njega dirnuti u dušu ruskog čovjeka i u tom pogledu skladba “Do svidanja mama, ne gorij, ne grusti” postala je himnom sovjetske izgubljene generacije, kompozicijom za sva vremena.

Aleksandar Arkadijevič Galič (pravim prezimenom Ginsburg) rodio se 19. listopada 1918. u Jekaterinoslavu, u uglednoj, židovskoj intelektualnoj obitelji, a kada mu je bilo pet godina, roditelji su odlučili napustiti provinciju i nastaniti se u Moskvu i tako potražiti spas u velikom gradu. Jer, to je bilo vrijeme terora, gra-

FOTOGRAFIJA: ALEKSANDAR GALIČ
— ENFANT TERRIBLE RUSKE KULTURE

đanskog rata, gladi i krvavih antisemitskih ispada i sveopćeg kaosa, a oni su svojoj djeci željeli osigurati mir i solidno obrazovanje. Imena Aron i Fejga promijenili su u Arkadi i Fanny, a Aleksandar-Saša imao je još dva brata, starijeg Viktora (koji je prošao golgotu staljinskih gulaga) i mlađeg Valerija, kasnije slavnog sovjetskog snimatelja. Djeca su od rođenja bila usmjerena umjetnosti, posebice glazbi, jer su u njihov dom dolazili slavni violonist David Oistrach, veliki pijanist Emil Gilels, ali i genijalni violončelist i dirigent Mstislav Rostropovič, te najčešće pijanist i kompozitor Georgij Sviridov. Odmah po

svršetku tzv. devetoljetke, Saša je upisao Literarni institut Maksim Gorki kao najmlađi u generaciji (iza sebe je već imao objavljenu knjigu poezije), ali to ga nije zadovoljavalo; sve više ga je privlačila gluma, režija i kazalište uopće. Stoga je od 1935. kod čuvenog Stanislavskog počeo pohađati kazališne studije, a već je na audiciji oduševio komisiju svojim frapantnim nastupom u kojem je podjednako dobro glumio, pjevao, plesao i svirao. Jedno vrijeme je pohađao oba studija, na koncu se ipak odlučio za literaturu, posebice poeziju, ali nije zapostavio glazbu i komponiranje. Kada je Josif Prut (jedan od rijetkih koji je imao hrabrosti stati u obranu proganjanog pjesnika Osipa Mandeljštama) napisao dramu "Godina devetnaesta" preporučili su mu kao tekstopisca i kompozitora upravo Galiča. Ali, kada je redatelj čuo njegove songove, iako oduševljen, odbio ih je prihvatiti s obrazloženjem da su toliko dobri da će svi slušati, ali ne i gledati dramu. Međutim, dvije godine kasnije bila je upriličena filmska adaptacija istog komada, ali s glazbom i tekstovima Saše Galiča.

Nakon što je Hitler u lipnju 1941. napao SSSR, Galič se uputio na Kavkaz kao član geološke ekspedicije (vojna ga komisija nije regrutirala zbog teškog srčanog oboljenja), ali ubrzo je u Groznom, zajedno s redateljem Borševskim osnovao satiričko kazalište koje je imalo toliko uspjeha da su ih vojne vlasti uputile na bojišnicu kako bi u predahu ratnih operacija zabavljali crvenoarmeje. U tim je danima upoznao svoju prvu suprugu Valentinu Arhangelsku, pravu ljepoticu s kojom je dobio kćerku Aleksandru-Alju, ali budući su se ubrzo rastali, nikada nije ostvario bliži kontakt s vlastitim djetetom, što je kasnije sebi spočitavao kao veliki i neoprostivi grijeh. Ubrzo nakon rastave upoznao je Angelinu, vjenčao se s njom i ona je, iako ugledna scenaristkinja, sve napustila i cijeli svoj život

posvetila suprugu podržavajući ga u svemu, smatrajući njegovo stvaralaštvo posebnim i izuzetnim. Svršetkom rata Saša je zaključio kako mu je neophodna fakultetska diploma za uspješnu društvenu karijeru; pokušao je upisati prestižni Institut diplomacije (savršeno je baratao engleskim, njemačkim, francuskim...), ali je bio odbijen uz obrazloženje kako se osobe njegove narodnosti u tu instituciju ne primaju. Tada se prvi puta suočio s otvorenim antisemitizmom, ali to ga nije pokolebalo, prepun elana i entuzijazma okrenuo se umjetnosti i ubrzo se nametnuo kao jedan od vodećih sovjetskih dramatičara, tekstopisaca i glazbenika. U početku je pisao o romantičarima, vojnicima koji se vraćaju u opustošenu domovinu i oduševljenju s kojim pristupaju obnovi zemlje. Diljem SSSR-a imale su veliki uspjeh njegove komedije (primjerice "Zove Vas Tajmur" 1948.); iako se radilo o burlesknom stereotipu, stekle su veliku popularnost kod publike koja je nakon staljinskih progona i strašnog rata konačno željela malo zabave i opuštanja. Međutim, ubrzo je službena cenzura oštro reagirala; u vodećem dnevniku "Pravda" Galič je bio žestoko kritiziran jer navodno kvari i ugrožava "društveni i estetski sovjetski ukus". To je bio toliki šok da je Galič doživio treći infarkt i samo zahvaljujući intervenciji svoga prijatelja, kardiologa dr. Eduarda Kandela uspio je preživjeti. Taj ga je isti liječnik kasnije često znao hospitalizirati kada mu je prijeto uhićenje i tako ga spašavao od policijskih progona, ispitivanja, zatvaranja, pa čak i deportacije u gulag kada se zamjerio jednom visokom časniku KGB-a. Tek nakon Staljinove smrti, napadi na Galiča su prestali; primili su ga u Savjet sovjetskih pisaca, a potom i Savez filmskih radnika (što mu je bilo važno iz statusnih razloga), a pri tomu kao jedan od razloga zašto ga primaju, navodili su vrijednost do jučer prokazane

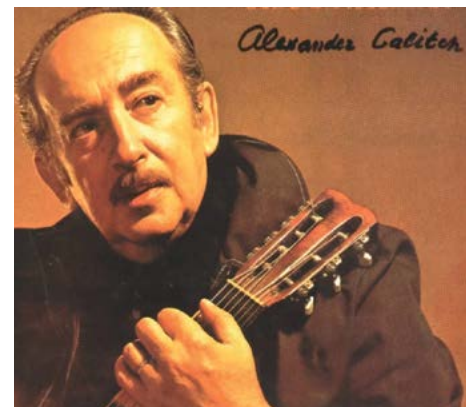
komedije "Zove Vas Tajmur". Na filmskom festivalu u Karlovim Varyma 1954. osvojio je glavnu nagradu za komediju "Vjerni prijatelj" koja je ubrzo postala najgledanijim sovjetskim filmom toga doba. Dobio je ogroman honorar za koji je u elitnom dijelu Moskve, inače nedostupnom običnom homo sovieticusu, kupio luksuzni stan i time i formalno potvrdio svoju pripadnost sovjetskoj eliti. Galič je bio poznat kao čovjek rafiniranog i skupog ukusa, sklonog luksuzu, pravi dandy, a sada su mu odjednom sve te skupe stvari postale dostupne. Često je putovao u inozemstvo, što je za većinu stanovništva tada bilo nezamislivo, ali sve se to naglo prekinulo, nakon što je u svom kazalištu "Savremenik" (prvo slobodno kazalište u SSSR-u) postavio djelo "Morska tišina" u kojem je kroz usud mladog židovskog violiniste evocirao uspomene na antisemitske progone, nacističke transporte u logore smrti, ali jednako tako i na staljinske pogrome, odnosno monstr-procese i makabrične sibirske gulage. Službena je cenzura bila zgrožena i zabranila je 1958. izvođenje predstave (uz obrazloženje kako može izazvati nacionalističke i cionističke ekscese), tako da je prvi puta bila izvedena tek 1988. za vrijeme perestrojke. To je čini se bio prijelomni trenutak u Galičevom životu; do tada indiferentni partijski vjernik pretvorio se u heretika koji se radikalno počeo razilaziti sa sredinom u kojoj je živio. Istina, bez ogleđa na konflikt, Partija ga nije željela izgubiti jer je bio jako popularan u narodu; režim ga je želio samo opomenuti, a kako bi pokazali dobru volju, vlasti su ga poslale na turneju po Francuskoj u čiju je kulturu bio zaljubljen. Dali su mu, kako je to kasnije ironično konstatirao u svojoj autobiografiji naslovljenoj "Generalna proba" (objavljena 1973. u emigraciji), priliku da se popravi, ali Galič je ne mareći za posljedice krenuo putem disidentstva i žestoke kritike režima. Kasnije je, kada

je već živio u Parizu, u razgovoru rekao: "Pitate me zašto sam pošao putem disidentstva? Ne znam, valjda više nisam mogao živjeti u laži". Naravno, režim je taj heretički obrat zlobno pripisao Galičevoj navodnoj nezaježljivoj žeđi za slavom, koja bi se na međunarodnom planu, statusom progonjenog sovjetskog mučenika, još više proširila. Ali, mnogi nisu znali da je upravo to bilo vrijeme kada se nakon 20-ogodišnjeg robijanja iz sibirskog gulaga vratio njegov brat Viktor i to je bila snažna inicijacija koja je ubrzala njegovu odluku da otvoreno prokaže svekoliku licemjernost sovjetskog režima i ideologije. "Konačno sam počeo pisati slobodno i istinito, onako kako sam oduvijek želio i mislio, trebao i morao", napisao je Galič u autobiografiji. Sve do 1968. Galič je imao status polujavne osobe; znači, vlasti su ga usprkos sve-mu tolerirale, ali su ga strogo nadzirale. Svoje radove i pjesme nije mogao tiskati i snimati, ali on ih je izvodio na privatnim koncertima, po kućama svojih poznanika i prijatelja. Oduševljeni slušatelji su ih presnimavali na magnetofonske trake i tajno "dilali" širom SSSR-a. Tako se rodio pojam magizdat, odnosno fonizdat (specifična tonska varijanta samizdata), a koji se izravno veže uz Galičevo ime. U to su vrijeme bile poznate, slavne i slušane skladbe poput "Lenočke", "Tonječke" itd., u kojima je žestoko šibao po osobama sovjetske politike i kulture. Posebice su interesantni filmski zapisi i snimci s tzv. privatnih koncerata u kojima je oduševljavao i scenskim nastupom, jer osim što je bio sjajan gitarist te imao specifičan "sonorni" glas, on je bio i sjajan glumac i sve to ga je učinilo karizmatičnim idolom širokih, narodnih masa, posebice mladeži. Tako je ostao u sjećanju i njegov koncert u Novosibirsku, u Akademikogorodu, početkom 1968. koji je održao usprkos zabrani KGB-a i gdje je prvi puta izveo svoju šansonu "Pasternakova smrt", koja

je prerasla u himnu ruskog disidenta. U kolovozu iste godine, sovjetska je vojska upala u Čehoslovačku i okupirala ju, a Galič je, zgranut postupkom svoje zemlje, u znak prosvjeda ispjevao slavnu "Peterburšku romancu" koja je formalno govorila o ustanku dekabrista, ali svi su jasno prepoznavali komu je kritika bila upućena. Sličnom temom se bavila i "Balada o čistim rukama", tako da mu je ubrzo iz Sekretarijata bilo preporučeno da "prestane blatiti i izazivati sovjetske vlasti". Naravno, Galič se oglušio o upozorenje; i nadalje je pjevao o šikaniranju i progonu Ane Ahmatove, Danila Harmsa, Osipa Mandeljštama, tako da su mu vlasti na koncu službeno zabranile javne nastupe. Iduće 1969. godine Galič se zbližio s generalom Petrom Grigorenkom (zvali su ga "Savjest Rusije") koji je u to vrijeme bio jedan od najžešćih oponenta kremaljskim vlastodršcima, a kada ga je režim u znak odmazde prisilno internirao u psihijatrijsku kliniku (u to vrijeme uobičajen vid represije prema disidentima), Galič je u njegovu čast ispjevao nezaboravnu "Gorku odu sretnom čovjeku". Tijekom 1971. i 1972. Galiču su bili obustavljeni svi honorari koje je jedino mogao dobiti preko cehovskih asocijacija iz kojih je bio izbačen, što je značilo da je izgubio sredstva za život. Shvatio je, a to mu je indirektno bilo i preporučeno, da mora napustiti zemlju i 1974. u vrijeme velikog egzodusa Židova (prema dogovoru Moskve i Washingtona), napustio je domovinu. Samo se mali broj prijatelja ohrabrio ispratiti ga, a među njima i slavni disident i nobelovac Saharov kojem je rekao: "Za mene domovina nije zemljopisni pojam; nitko iz mog bića ne može istrgnuti sjećanje na kozačku kolijevku u kojoj me je zibala moja majka i pjevala mi židovske uspavanke". Po dolasku u Frankfurt gdje mu je čuvena, emigrantska izdavačka kuća "Posev" tiskala knjige, otišao je u Oslo gdje je snimio svoju

prvu gramofonsku ploču, a potom je kao član redakcije "Slobodna Europa", u Münchenu imao svoju emisiju "Galičev mikrofon" u kojoj je pjevao, svirao, recitirao i komentirao zbivanja u bivšoj domovini, ali i ruskoj dijaspori. U egzilu je održao i nekoliko koncerata od kojih su oni u Izraelu i SAD-u postigli veliki uspjeh, o njima je u hvalospjevima pisao vodeći zapadni tisak. Posljednje dvije godine života proveo je u Parizu gdje je 15. prosinca 1977. umro i gdje je i sahranjen na čuvenom Père Lachaiseu.

Vremenom su Galič i njegove pjesme prerasle u pravi mit; mnogi su tvrdili da je u njegovu smrt bio umiješan KGB, a je li to istina, teško da ćemo ikada saznati. U svakom slučaju, Galič je bio težak srčani bolesnik, ali i veliki borac koji se usprkos teškom zdravstvenom stanju nije predavao. Slavni sovjetski disident Vladimir Bukovski o njemu je rekao: "On je bio naš Homer, svaka je njegova pjesma Odiseja, putovanje po labirintu duše sovjetskog čovjeka". Francuski filozof rumunjskih korijena, zagonetni Emil Cioran, u jednom je kontekstu izrekao riječi koje se u najvećoj mjeri mogu primijeniti upravo na Aleksandra Galiča: "Znao je pronaći male, prave, nježne riječi za velike ljude, a velike riječi za male ljude".

FOTOGRAFIJA: ALEKSANDAR GALIČ
— ENFANT TERRIBLE RUSKE KULTURE

BEN FERENCZ: SVAKI RAT MOŽE OD ČASNOG ČOVJEKA NAPRAVITI UBOJICU

PIŠE: A. B.

FOTOGRAFIJA: BEN FERENCZ: SVAKI RAT MOŽE OD ČASNOG ČOVJEKA NAPRAVITI UBOJICU

Jedini živući tužitelj iz Nürnberškog procesa Benjamin Ferencz danas ima 97 godina. Ovaj američki odvjetnik rumunjskog podrijetla, koji je pred lice pravde doveo 22 nacistička oficira odgovorna za smrt više od milijun ljudi iz istočne Europe u Drugom svjetskom ratu, uglavnom Židova, Roma i komunista, u razgovoru za medije upozorio je svijet na užase rata i na to što rat čini od običnih ljudi.

Ben Ferencz rođen je u Transilvaniji u siromašnoj židovskoj obitelji, a još kao dijete preselio se u SAD. Živjeli su u New Yorku u siromašnoj četvrti, a kada je Ben Ferencz sa sedam godina krenuo u školu suočio se s velikim problemom jer nije znao engleski. Obitelj Ferencz je naime kod kuće govorila jidiš. Bez obzira na skromno podrijetlo, upisao je jedan od najuglednijih američkih fakulteta — Harvard. Nakon što je na Harvardu završio

pravo, prijavio se u vojsku i postao dio ekipe koja je istraživala nacističke zločine. Bio je među prvima koji su netom poslije oslobođenja ušli u zloglasne nacističke koncentracijske logore.

U razgovoru za CBS News prisjetio se susreta s preživjelim dječakom, čiji je otac umro samo nekoliko dana prije oslobođenja. “Taj dječak mi je ispričao da mu je tata svaki dan čuvao komadić kruha. U baraci bi ga prije spavanja sakrio ispod ruke kako mu ga drugi zarobljenici ne bi ukrali. Naslušao sam se groznih i jezivih svjedočanstava, stvari koje zvuče toliko nestvarno, ali koje su se nažalost stvarno dogodile”, rekao je Ferencz.

Nakon rata vratio se kući, oženio se svojom dugogodišnjom djevojkom i zakleo se da više nikada neće nogom kročiti u Njemačku. Ali uskoro je dobio novi zadatak: prikupiti dokaze o zločinima kako bi se počiniteljima moglo suditi.

“Pronašli smo tajne dokumente koji su otkrili svu brutalnost nacističkog režima. Vojnici su u istočnoj Europi bilježili baš sve — datum, ime grada i broj ubijenih. Oko 3.000 nacista imalo je zadaću likvidirati svakog Židova, starce, žene, djecu, bez imalo milosti. U spisima su se pohvalili kako su samo u Kijevu u Ukrajini 1941. godine okupili 34.000 Židova, a nakon što su im zaplijenili sve vrijedno, ubijali su ih jednog po jednog, danima”, sjeća se. Ben Ferencz imao je tada samo 27 godina, a kada se broj žrtava iz njegovih istraživanja popeo na više od milijun, otputovao je u Nürnberg i zatražio suđenje, koje je

rezultiralo uhićenjem 22 nacistička oficira, od kojih su četvorici izrekli smrtnu kaznu vješanjem, a ostali su bili osuđeni na dugogodišnji zatvor. Nacistički oficiri protiv kojih je Ferencz podigao optužnice bili su dio nacističkih jedinica zvanih “Einsatzgruppen”. Benjamin Ferencz nikada prije toga nije radio kao tužitelj.

Prisjećajući se užasa kojima je svjedočio tijekom i nakon Drugog svjetskog rata, Ben Ferencz zaključio je kako svaki rat može od časnog čovjeka napraviti ubojicu.

“Nacisti odgovorni za tolika zlodjela nisu bili zvijeri, nego inteligentni i domoljubni ljudi, nemojte to nikada zaboraviti. Rat može natjerati svakog normalnog pojedinca da čini grozne stvari. Mislite li da je čovjek koji je bacio atomsku bombu na Hirošimu zbilja bio monstrum? To je pitanje o kojemu svijet nikada ne treba prestati razmišljati”, rekao je Ferencz.

“Reći ću vam nešto vrlo duboko, nešto što sam naučio tijekom godina. Rat od inače časnih ljudi čini ubojice. Svaki rat i od svih časnih ljudi”, upozorio je Ben Ferencz.

Benjamin Ferencz ima svoje zaslužno povijesno mjesto u svijetu međunarodnog prava. Sudjelovao je, između ostalog, i u radu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Den Haagu. Svoje poruke upozorenja šalje i dalje a sve što je tijekom života sakupio donirao je Incijativi za prevenciju genocida koja djeluje u Muzeju Holokausta u SAD-u.

“ODBIJENI” — KAKO JE MUSSOLINI HRVATSKE ŽIDOVE OSUDIO NA SMRT

članak objavljen u talijanskom listu La Stampa 16. travnja 2017.

PIŠE: VESNA DOMANY HARDY

“Odbijeni”. Jednom riječi, koliko lakonskom toliko i okrutnom, naredbom koju je zatim parafirao i ovlastio, Mussolini je 1942. odbio ulaz u Italiju hrvatskim Židovima koji su se pokušali spasiti od strahovitih ustaških pokolja i nacističkih deportacija u sigurnu smrt. Dokaz je do sada nepoznati dokument što ga je nedavno otkrio povjesničar Holokausta Michele Sarfatti, nekadašnji dugogodišnji direktor Zaklade Centra za suvremenu židovsku dokumentaciju.

Dokument od 4. listopada 1942. svjedoči o Mussolinijevoj suradnji u aparaturi eksterminacije prije 8. rujna 1943. Sarfatti priča kako je ovaj dokument otkrio u Središnjem državnom arhivu nakon što su ga na to upozorila dvojica istraživača, a našao ga je dok je istraživao kako je fašistička Italija postupala s hrvatskim Židovima koji su tražili ulaz u riječku provinciju (Provincia di Fiume) i o ulozi Giovannina Palatuccija u tome. Važnost

dokumenta je upravo u tome da se po prvi puta iznosi na vidjelo dokaz o izričitoj Mussolinijevoj odluci slanja u sigurnu smrt jedne grupe Židova u drugoj polovici 1942..“Događaji su to koji prethode kapitulaciji; premda je dobro poznata kasnija Mussolinijeva uloga u eksterminaciji talijanskih Židova. Ovim dokumentom Židovima u smrtnoj opasnosti Mussolini osigurava smrt naredbom da ih se odbije s tri crtice kojima oblikuje svoj uobičajeno stilizirani M.”

Odluka — 1941. Nakon podjele Jugoslavije između Italije i Njemačke i stvaranja Nezavisne države Hrvatske s ustašama, stravičnim krvnicima Roma, Srba i Židova, mnogi ugroženi nastoje se dokopati Rijeke, najbližeg grada Zagrebu. “Ustaše su bili istinski krvoloci”, nastavlja Safratti. “Italija koja je već od 1938. progнала strane Židove sa svog teritorija ne želi nove Židove, s druge strane se drži da bi ovi hrvatski mogli biti korisni. Sve

do proljeća 1942. u provinciji Fiume prihvaćaju se ali i odbijaju stotina izbjeglica. U drugoj fazi Holokausta u Hrvatskoj, nakon što je Zagreb dogovorio s Berlinom deportaciju posljednjih hrvatskih Židova, neki od njih vrše pritisak na talijansku provinciju Ljubljano. Lokalna policija šalje upit u Rim, precizirajući da su ovi ljudi u smrtnoj opasnosti zbog čega središnja policijska uprava traži upute od Mussolinija, ujedno i ministra unutarnjih poslova: i kao odgovor primaju njegovu naredbu ih se odbije”.

“Nulla osta” (nema prepreke) eksterminaciji. Velika vrijednost ovog dokumenta postaje još dramatičnija i značajnija kada se on poveže s jednim drugim dokumentom s Mussolinijevim potpisom, već otprije poznatom povjesničarima. “Povijest nije fotografija, možda više film i mora ju se gledati procesualno, jer se sve događa “postepeno”. U kolovozu 1942. veleposlanstvo Trećeg Reicha u

Rimu uložilo je zahtijev Italiji za isporuku svih Židova u talijanskim okupiranim zonama Jugoslavije, naglašavajući da će biti eksterminirani. I ustvari, upravo u ovom zahtijevu Mussoliniju eksplicitno se govori o “raseljavanju i eksterminaciji” i obaviještava se diktatora da je “eksterminacija Židova u Hrvatskoj u završnoj fazi”. Prema tome on je pročitao i znao kakvu sudbinu ustaše i nacisti spremaju

hrvatskim Židovima. I kad u listopadu piše “Odbijeni”, već je bio upućen od njemačkih vlasti o deportacijama i eksterminaciji, baš kao što je znao dobro da je istina kad hrvatski Židovi traže zaštitu od “sigurne smrti”. Povijest onoga što se događalo Židovima na istočnoj granici i dalje je predmet istraživanja. Povjesničari se i dalje ne mogu složiti, jer se mogu čuti glasovi kako je Mussolini štitio

hrvatske Židove, ali to nije tako. Politika koja je bila na snazi od ljeta 1941. do 1942. sastojala se od prihvaćanja i odbijanja, nakon čega s dvosmislenim značenjem “nula osta” slijedi u listopadu izričita naredba da ih se odbije čime Mussolini dokazuje svoju suglasnost s ubojstvom posljednjih hrvatskih Židova.”

TAJNI ŽIVOT SHULAMIT COHEN-KISHIK

PIŠE: A. B.

Shulamit Cohen-Kishik, izraelska špijunka Mossada poznata pod nadimkom “Biser”, preminula je u svibnju u 100. godini. Ona je 14 godina djelovala tajno u Libanonu a njezina priča mogla bi lako poslužiti kao inspiracija za holivudski film.

Shulamit Cohen-Kishik rođena je 1917. u Buenos Airesu u cionističkoj obitelji. Zajedno s roditeljima imigrirala je u Izrael još kao dijete, prije osnutka Države Izrael. Sa samo 16 godina udala se za Josepha Kishika, bogatog židovsko-libanonskog poslovnog čovjeka iz Bejruta, koji je bio 20 godina stariji od nje. Nakon vjenčanja preselila se u Bejrut, a do svoje 24. godine već je rodila petoro djece.

Vrlo brzo postala je ugledna i aktivna članica svoje zajednice, a sklopila je kontakte i s visokim libanonskim dužnosnicima. Nakon osnivanja Izraela 1948. sma-

trala je svojom dužnošću da pomogne novoj državi te postala špijunka Mossada pod kodnim imenom “Biser”. Sljedećih 14 godina pomagala je u prelasku Židova iz Libanona i drugih arapskih država u Izrael, a sakupljala je i podatke o aktivnostima libanonske vojske.

Shulamit Cohen-Kishik uhićena je 1952. te je u zatvoru provela 36 dana. Godine 1961. konačno je uhvaćena i uhićena zbog špijunaže. Tijekom mjeseci koji su prethodili suđenju, brutalno je mučena, a na suđenju je osuđena na smrtnu kaznu vješanjem. Nakon žalbe, kazna je promijenjena u 20 godina teškog rada.

Nakon šestodnevnog rata, u sklopu tajne razmjene zarobljenika puštena je na slobodu 1967. Nakon toga se zajedno s obitelji preselila u Jeruzalem gdje je živjela do kraja svog života.

Shulamit Cohen-Kishik je 2007 bila izabrana da zapali baklju na ceremoniji proslave Dana nezavisnosti. “Nikada nisam radila zbog nagrade i slave. Radila sam to zato što sam tako željela, radila sam to iz ljubavi prema Izraelu”, kazala je.

Shulamit Cohen-Kishik za sobom je ostavila sedmoro djece, te brojne unuke i praunuke.

FOTOGRAFIJA: TAJNI ŽIVOT
SHULAMIT COHEN KISHNIK

ODLAZAK VELIKE SIMONE VEIL

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Francuska političarka Simone Veil, Židovka koja je preživjela Holokaust, ikona borbe za ženska prava i gorljiva zagovornica europske izgradnje i francusko-njemačkog prijateljstva, umrla je zadnjeg dana lipnja, dva tjedna uoči svog 90. rođendana.

Rođena 13. srpnja 1927. u Nici, Simone Veil zajedno s majkom i sestrom u zoru 13. travnja 1944. ukrkana je u stočne vagone i dva i pol dana kasnije iskrcana na peronu najzloglasnijeg nacističkog logora smrti, Auschwitza. Simone je tada imala 16 godina, ali su joj sugerirali da kaže da ima 18 kako ne bi direktno završila u plinskim komorama.

Devet mjeseci nakon dolaska u logor, u siječnju 1945. Nijemci zabrinuti radi dolaska sovjetskih trupa, okupljaju 40.000 zatočenika i tjeraju ih u “marš smrti”. Simone, njezina majka i sestra hodaju 70 kilometara po snijegu i polarnoj hladnoći Poljske kako bi ih se ponovno u vagonima prebacilo u Mauthausen i potom u Bergen-Belsen.

Majka joj umire od tifusa u tom logoru, a za smrt deportiranog oca i brata, Simone Veil saznaje tek nakon rata. Simone i dvije sestre — Madeleine i Denise — preživjele su.

Francuski mediji povodom njezine smrti navode da je bila jedna od rijetkih francuskih Židova koja je uspjela preživjeti Auschwitz, marš smrti i Mauthausen i Bergen-Belsen.

Osam mjeseci boravka u Auschwitzu obilježili su čitav njezin život. Kako je rekla 2009. godine, “imam osjećaj da ću na dan kada umrem umrijeti s mišlju na Shoah”.

FOTOGRAFIJA: ODLAZAK VELIKE SIMONE VEIL

Čitav je život ostavila na lijevoj ruci utovirani broj 78651 i ljeti često, kako je ispričao njezin sin, imala gole ruke pa bi obilježje bilo još vidljivije. To je bio način na koji se ona nosila sa sjećanjima, ispričao je Pierre-Francois. Uz to, kao podsjetnik na Holokaust utemeljila je Zakladu za sjećanje na Shoah kojom je i predsjedala. Simone Veil je dala izniman doprinos emancipaciji žena u svojoj zemlji, a ostat će vjerojatno najviše upamćena po tome što se izborila za legalizaciju pobačaja u Francuskoj dok je bila na mjestu ministrice zdravstva u razdoblju od 1974. do 1979. godine.

Zadaća joj nije bila lagana. Obiteljsko planiranje u to doba uključivalo je brojne ilegalne pobačaje. U studenom 1974. dok su militanti skupine “Pustite ih da žive” u tišini molili pred palačom Bourbon, Simone Veil penje se za govornicu Nacionalne skupštine kako bi obranila svoj prijedlog zakona. Kazala je zastupnicima kako ne mogu zatvarati oči pred 300.000 pobačaja godišnje zbog kojih su žene osakaćene, ponižene i traumatizirane. U burnim

raspravama bila je izložena i uvredama, a čula je i onu da se “embriji bacaju u krematorij”. Zastupnik je kasnije rekao da nije znao za njezinu prošlost. Zakon kojim je dekriminaliziran pobačaj donesen je u siječnju 1975. pod imenom “La loi Veil” (Zakon Veil). Na mjestu ministrice zdravstva Simone Veil bila je ponovno od 1993. do 1995. godine.

Njezino zalaganje za ponovno ujedinjenje Europe na temelju vrijednosti poput slobode, demokracije, jednakosti, vladavine prava i poštivanja ljudskih prava donijelo joj je i mjesto predsjednice Europskog parlamenta 1979. godine. Bila je prva izravno izabrana čelnica te institucije.

Devedesetih godina udaljava se od političkog života da bi se posvetila Ustavnom vijeću. Krajem 2000-tih pomalo se povlači — 2007. napušta Ustavno vijeće a potom nekoliko tjedana kasnije i mjesto predsjednice Zaklade za sjećanje na Shoah.

Simone Veil uživala je veliko poštovanje širom francuskog političkog spektra i u većini istraživanja javnog mišljenja bila uvijek među najpopularnijim političarima.

IMPRESUM: GLAVNA UREDNICA: NATAŠA BARAC / UREDNIŠTVO: LAILA ŠPRAJC, DEAN FRIEDRICH, TESSA BACHRACH KRIŠTOFIĆ, NATAŠA BARAC / BROJ IZDANJA: HA-KOL 150 / LIPANJ-SRPANJ 2017. / NISAN / IJAR / SIVAN 5777. / OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK: TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ, DINA MILOVČIĆ, FRANKA TRETINJAK (NJI3) / GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ / IZDAVAČ: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB / PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB P.P. 986 / TEL: 385 1 49 22 692 / FAX: 385 1 49 22 694 / E-MAIL: JCZ@ZG.T-COM.HR / ZA IZDAVAČA: DR. OGNJEN KRAUS / ISSN 1332-5892 / IZLAŽENJE HA-KOLA FINANCIJSKI POTPOMAŽE SAVJET ZA NACIONALNE MANJINE REPUBLIKE HRVATSKE / PRETPLATA U TUZEMSTVU: 100 KUNA GODIŠNJE, ZA INOZEMSTVO 200 KUNA, NA ŽIRO RAČUN KOD ZAGREBAČKE BANKE D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10000 ZAGREB, BROJ: 1101504155, IBAN: HR6423600001101504155 U KORIST ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, A IZ INOZEMSTVA: ACCONT OWNER: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, BANK: ZAGREBAČKA BANKA D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10 000 ZAGREB/ ACCOUNT NUMBER: 1500260173/ IBAN: HR4923600001500260173 / SWIFT: ZABHR2X / TISAK: OFFSET TISAK NP GTO D.O.O

